

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUHAMMED EL-FEYTÛRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ŞİİR FORMLARI

Abdullah ALALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. İbrahim USTA

BİNGÖL 2025

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUHAMMED EL-FEYTÛRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ŞİİR FORMLARI

ABDULLAH ALALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İbrahim USTA

BİNGÖL 2025

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM	1
TEZ KABUL VE ONAY	3
ÖZET	4
ABSTRACT	5
GİRİŞ	12
a- Şairin Hayatı	12
b- Eserleri.....	13
c- Şairin Şiir Anlayışı.....	14
1 .Bölüm	18
1.1 Romantizm	18
1.2 Batı'daki Temsilcileri	18
1.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri	20
1.4 Şairin Şiirinde Romantizm İncelemesi	23
2 . Bölüm	32
2.1 Realizm	32
2.2 Batı'daki Temsilcileri	32
2.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri	34
2.4 Şairin Şiirlerinde Realizm İncelenmesi	35
3 .Bölüm	44
3.1 Sembolizm	44
3.2 Batı'daki Temsilcileri	44
3.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri	45
3.4 Şairin Şiirlerinde Sembolizm İncelemesi.....	47
3.4.1 Şehirler veya Mekanlar	47
3.4.2 Dini Karakterler	50
3.4.3 Tarihi Şahsiyetler	64
3.4.4 Siyasi Karakterler.....	73
3.4.5 Kültürel İmgeler.....	84
4 .Bölüm	85
4.1 Sürrealizm	85
4.2 Batı'daki Temsilcileri	85
4.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri	86
4.4 Şairin Şiirlerinde Sürrealizm İncelemesi	87
Sonuç	91
Kaynakça	93

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM

Yüksek lisans Tezi olarak hazırladığım "**MUHAMMED EL-FEYTÛRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ŞİİR FORMLARI**" adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara uyduğumu, tez içindeki bilgileri bilimsel ahlak çerçevesine elde ettiğimi; Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

10.01.2025

ABDULLAH ALALI

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdullah ALALİ tarafından hazırlanan **MUHAMMED EL-FEYTÛRÎ'NİN ŞİİRLERİNDE ŞİİR FORMLARI** başlıklı bu çalışma 07/01/2025 Tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan

İmza.....

Danışman

İmza.....

Üye

İmza.....

ONAY

Bu tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/.../20. Tarih ve Sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖZET

Tez Başlığı: Muhammed el-Feytûrî'nin Şiirlerinde Şiir Formları
Tez Yazarı: ABDULLAH ALALÎ
Danışman: Doç. Dr. İbrahim USTA
Anabilim Dalı: Doğu Dilleri ve Edebiyatları
Bilim Dalı: Arap Dili ve Edebiyatı
Kabul Tarihi: 07.01.2025
Sayfa Sayısı: ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)
Bu çalışmada, Çağdaş dönem şairlerinden Sudanlı Muhammed el-Feytûrî'nin hayatı ve edebi akımlar bağlamında şiir çeşitliliği ele alınmıştır. el-Feytûrî'nin şiirleri daha çok özgürlük, sömürgecilik, ten rengi, kölelik, yabancılaşıma, yalnızlık, keder, vatan özlemi ve kadın gibi meseleler etrafında şekillenmektedir. Şairin alışılmış Arap kültüründen farklı etkiler taşıyan ve bu temeller üzerinde inşa edilen şiir serüveni, romantizmden realizme, sembolizmden sürrealizme kadar uzanan geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir. Romantizm akımı, sevgi ve coşkuyu öne çıkaran yaklaşımıyla el-Feytûrî'nin şiirinde belirgin bir yer tutmuş, bu temalar aracılığıyla ülkesini ve insanlarını sevgiye ve dayanışmaya davet etmiştir. el-Feytûrî, realist akımının etkisiyle, Afrika'nın acı dolu gerçeklerini ve sömürgecilerin halkına yaşattığı ayrımcılığı ve sömürüyü betimlemiştir. Bu eserlerinde kara Afrika'nın acıları, beyazların üstünlük iddiaları karşısında halkının çektiği zulüm ve ayrımcılık gözler önüne sermiştir. el-Feytûrî, sembolist şiirlerde ise bazı simgeler aracılığıyla yaşanan acıları ve siyasi baskıları dile getirmiştir. Özellikle politik baskılar ve eleştirel düşüncenin susturulması karşısında, gerçeklerin Bu tür şiirler vasıtasıyla ve dolaylı bir yoldan ifade edilmesine imkân tanımıştır. el-Feytûrî'nin şiirlerinde “zenci” gibi kavramlar Afrika'yı, dini figürler ise insanlığın ortak değerlerini sembolize etmiştir. Bunun yanı sıra Nelson Mandela ve Selahaddin Eyyubi gibi devrimci kişilikleri simgesel olarak çokça kullanmıştır. Şiir dili geleneksel ve modern unsurları bir arada barındırmakta olup, amacına uygun kelime seçimiyle dikkat çekmiştir. Şiirlerinde Arap dünyasına ve Afrika kıtasına duyduğu bağlılığı, İslami kültürün etkisiyle harmanlamıştır. Şiirlerinde Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlere de yer vererek, İslami kültürden kopmadığını göstermiştir.
Anahtar Kelimeler: Şiir, Arap Şiiri, Şiir Akımları, Muhammed el-Feytûrî

ABSTRACT

Title of the Thesis: Poetic Forms in the Poetry of Muhammad al-Fayturi
Author: ABDALLAH ALALI
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. İbrahim USTA
Department: Eastern Languages and Literatures
Sub-field: Arabic Language and Literature
Date: 07.01.2025
Page Count: ... (front matter) + ... (thesis) + ... (appendices)
This study examines the life of Sudanese poet Muhammad al-Fayturi, one of the contemporary poets, and the diversity of his poetry in the context of literary movements. al-Fayturi's poems are primarily shaped around issues such as freedom, colonialism, skin color, slavery, alienation, loneliness, sorrow, longing for homeland, and women. His poetic journey, influenced by elements different from traditional Arab culture, is evaluated within a broad spectrum extending from Romanticism to Realism, and from Symbolism to Surrealism. The Romantic movement, with its emphasis on love and passion, occupies a prominent place in al-Fayturi's poetry. Through these themes, he invited his country and its people to embrace love and solidarity. Influenced by the Realist movement, al-Fayturi depicted Africa's painful realities and the discrimination and exploitation inflicted upon his people by colonizers. In these works, he vividly portrayed the suffering of black Africa, the injustices, and the oppression faced by his people in the face of white superiority claims. In Symbolist poetry, al-Fayturi expressed the anguish and political oppression experienced by using various symbols. This approach allowed him to articulate truths indirectly, especially in the face of political pressures and the suppression of critical thought. Terms such as "the black man" in his poetry symbolize Africa, while religious figures represent the shared values of humanity. Furthermore, he frequently utilized revolutionary figures like Nelson Mandela and Salahaddin al-Ayyubi as symbolic representations of his ideas of liberation. In terms of language, al-Fayturi's poetry combines traditional and modern elements, characterized by carefully chosen words that serve his poetic purpose. His poems reflect his deep attachment to the Arab world and the African continent, blended with the influence of Islamic culture. By incorporating verses from the Qur'an in his poetry, he demonstrated his steadfast connection to Islamic heritage.
Keywords: Poetry, Arabic Poetry, Poetry Schools, Muhammad al-Fayturi

Giriş

Hamd, önce ve sonra Allah'a aittir. Allah'ın yarattığı en hayırlı varlığına, ailesine, sahabelerine ve kıyamet gününe kadar onlara tabi olanlara salât ve selam olsun. Bu çalışma, el-Feytûrî'nin şiir deneyimini açıklamayı hedeflemiştir. Şüphesiz bu, bir araştırma alanıdır ve amacı, Arap dünyamızın evlatlarından birinin edebiyat ve şiirindeki bazı şaheserlerini ortaya koymaktır. Bu eser, Arapçayı seven ve vatanlarına bağlı olanların yeni bir deneyimi olan "serbest şiir" bağlamında yer alır. Bu bağlamda şairimiz el-Feytûrî, sanat, güzellik, vatan sevgisi ve Arap, Afrika ve İslam halklarının işgalci sömürgecilere karşı duruşunu harmanlayarak hayatın çölünde gölgesine sığınmak isteyen herkesin huzur bulabileceği yeşil bir ağaç dikmiş gibidir. Araştırmalarda her zaman uygun ve en iyiyi seçme arayışım, modern Arap edebiyatı tarafından ihmal edildiğine inandığım bir şaire rastlamamla sonuçlandı. Afrikalı kökenlere sahip, Arap ruhuyla yazan Muhammed el-Feytûrî. Bu nedenle araştırma konusunu "Muhammed el-Feytûrî'nin Şiirlerinde Şiir Formları" şeklinde adlandırdım. Şunu söylemekten çekinmem: Muhammed el-Feytûrî, iç dünyasında olan biteni ifade etmek için yeterli kelime dağarcığına sahip modern Arap şiirinin önemli şairlerinden biridir. Hatta şöyle demek de abartı olmaz: el-Feytûrî, Arap modern şiirindeki yenilik hareketinin önde gelenlerinden biridir. Bu hareket, Arap şiirinin klasik kafiye ve dikey düzeninden kurtulup "serbest şiir" adını verdikleri bir yazım tarzını benimsemiştir. Feytûrî ile aynı yolu izleyen birçok şair vardır; örneğin, Nâzik el-Melâike, Bedir Şakir es-Seyyâb, el-Beyati, Salah Abdussabur, Emel Dunkul, Halil Hâvi, Nizar Kabbâni ve onların izinden giden diğerleri. Açıkça görülüyor ki, modern Arap şairlerinin eserlerindeki geleneksel unsurları ele alan kitaplar, modern şiirin öncülerinden biri olan Muhammed el-Feytûrî'nin şiirine yeterince önem vermemiştir. Araştırmamda yararlandığım çalışmalar arasında şunlar bulunmaktadır: Abdulfettah eş-Şatî'nin *Feytûrî Şiirinde İçerik ve Sanat*, Necib Salih'in *Feytûrî ve Dairesel Aynalar*, Munif Musa'nın *Duygu, Vatanseverlik ve Aşk Şairi Feytûrî* ve İman Bekâî'nin *Kendisini Kaybedip Bulan Feytûrî* adlı eserleri. Sudan şiirine genel olarak odaklanan çalışmalar arasında ise Abdu Bedavi'nin *Sudan'da Şiir* ve Muhammed en-Nuveyhi'nin *Sudan'daki Şiir Akımları* adlı kitapları yer alıyor.

Araştırmamın yöntemi serbest bir yöntemdi; belirli bir yönelim ya da akıma bağlı kalmadım. Bu nedenle, araştırmanın faydalı ve okuyucuya yararlı olmasını sağlayan farklı yöntemlerden yararlandım. Araştırmamda baskın yöntem ise, metinlerin incelenmesi ve analiz edilmesi açısından en uygun yaklaşım olan analitik yöntem oldu.

1- Araştırmanın Konusu

Muhammed el-Feytûrî'nin şairlik vizyonu, şiirsel yeteneği ve Arap dünyasının edebi, tarihî ve siyasi mirasına olan derin anlayışını kapsayan kapsamlı bir bakış açısı oluşturmak. Bu kapsamda, tarihî, siyasi ve dini kavramlar ve sembollerle birlikte farklı edebiyat ekolleri ve akımları arasında ustaca geçiş yaparak, derin şiirsel ve düşünsel anlamlarla yüklü yaratıcı şiir metinleri oluşturma gücüne odaklanılmaktadır.

el-Feytûrî, modern şiir metinleriyle etkileşimde daha yaratıcı bir bakış açısı sunar ve bu, bizi şiirsel eserlerin derinliklerini keşfetmeye, analiz etmeye ve çözümlemeye teşvik eder. Ayrıca, eserlerindeki sembolizm ve diğer anlam düzeylerini incelemeye de yönelir.

el-Feytûrî'yi bu çalışmada incelemeyi seçmemin birçok nedeni bulunmaktadır:

Bu çalışmada "Muhammed el-Feytûrî'de şiir formları" konusundaki temel kavramları belirleme çabası. Şairin derin anlamlar barındıran şiir metinleri yaratma konusundaki ustalığını kanıtlama. Şiirlerinin zengin sembolizmini, düşünsel, tarihî ve toplumsal derinliğini açığa çıkarma. Bu nedenle, el-Feytûrî'nin şiir deneyimini ve onun estetik ve anlamsal boyutlarını keşfetmenin acil bir ihtiyaç olduğunu gördük. Bu bağlamda iki temel soru ortaya konulmuştur:

Muhammed el-Feytûrî kimdir?

Muhammed el-Feytûrî'de şiir formları nelerdir?

2- Araştırmanın Kaynakları

Bu araştırmayı gerçekleştirmek için edebî metinlerin analizini yapmak ve içeriklerini açıklığa kavuşturmak amacıyla bazı kaynaklara ve referanslara dayanmak gerekti. Bu kaynaklardan en önemlileri şunlardır:

- Musa, Munif. *Muhammed el-Feytûrî: Şiir, Milliyetçilik ve Aşk Şairi*, Dar el-Fikr el-Lubnani, 1985.
- Vadi, Taha. *Modern Şiirin Estetiği*, Dar Tubar, Kahire – Mısır, 1. Baskı, 2000.
- Mendûr, Muhammed. *Edebiyat ve Sanat Dalları*, Nahdat Mısır, Kahire, 1980.
- Mekki, Tahir Ahmed. *Çağdaş Arap Şiiri*, Dar el-Maarif, Kahire, 2. Baskı, 1983.
- el-Mısrati, Ali Mustafa. *Göçebe Bir Derdiş İçin Melodi* divanının önsözü, Muhammed el-Feytûrî, 1. Baskı, Dar el-Mısrati, Trablus, Libya, 1969.
- el-Feytûrî, Muhammed. *Toplu Şiir Eserleri*, 1. Cilt, 4. Baskı, 1998.
- Fadıl, Cihad. *Modern Şiir Sorunları*, Dar el-Şurûk, Beyrut, 1. Baskı, 1984.
- Abbas, İhsan. *Çağdaş Arap Şiirindeki Eğilimler*, Âlem el-Ma'rife, 4 Şubat 1978.

- Bedavi, Abduh. *Sudan'da Şiir*, 1. Baskı, Âlem el-Ma'rife, Kuveyt, 1981. Bunların yanı sıra diğer kitaplar, edebî dergiler ve doktora tezleri de kullanılmıştır.

3- Araştırmanın Önemi ve Seçilme Nedenleri

Bu araştırma, el-Feytûrî'nin şiir yolculuğunu ortaya koymada büyük bir öneme sahiptir. Araştırmanın önemi ayrıca ele alınan konunun yeniliğinde yatmaktadır; çünkü bu araştırma, modern Arap şiirinin oluşum sürecinde önemli bir iz bırakan bir şairi, yani el-Feytûrî'yi konu almaktadır.

Bu konuyu seçme nedenlerimiz iki temel sebebe dayanır: biri öznel, diğeri nesnel. Öznel neden, genel olarak şiire ve özelde serbest şiire olan ilgidir. Aynı zamanda Muhammed el-Feytûrî'nin çabasını ve özellikle şiirsel üretimini tanıtmaya arzudur. Nesnel neden ise "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Formları" konusunu incelemektir. Bu konuda yapılan çalışmaların azlığı, bu araştırmayı daha da önemli kılmaktadır.

4- Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada betimleyici ve analitik bir yöntem izlenmiştir. Bilimsel materyalleri sunarken onların içerdiği sembolik anlamları, şairin kültüründen, edebî, dini ve siyasi geçmişinden esinlenen unsurları açıklamak ve bazen de bu materyalleri estetik ve edebî açıdan analiz ederek çözümlemek amacı güdülmüştür. Bunun için eski ve yeni Arapça dil bilimlerinin çeşitli dallarını içeren kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda özellikle dikkat çekmek istediğimiz husus, analitik yöntemin benimsenmiş olmasıdır. Bu yöntem, gerçekleri tarafsız ve ayrıntılı bir şekilde tanımlayıp analiz eder, geniş bir nesnel bakış açısı temelinde onlarla ilgilenir. Böylece bilgi, fikirler ve görüşler özlü bir şekilde sunulmuş, zihnin kolayca sindirebileceği bir çerçevede hazırlanmıştır. Bu yöntem, edebiyat alanında çalışan araştırmacıların bu verilerden daha gerçekçi ve nesnel bir şekilde yararlanmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

5- Araştırmanın Sınırları

Bu araştırma, "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Biçimleri" konusunu ele almakta ve yalnızca şairin şiirsel üretimine odaklanmaktadır.

6- Araştırmanın Amaçları ve Problemi

Her araştırmanın, bir problem ortaya koyması ve bu probleme çözüm sunmaya veya problemi tanımlayarak gelecek çalışmalar için bir zemin hazırlamaya çalışması gereklidir. Bu doğrultuda, "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Biçimleri" üzerine bir inceleme yapılarak şu sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır:

- "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Biçimleri"ni çalışmaya değer bir konu yapan unsurlar nelerdir?
- El-Feytûrî'nin eserlerinde hangi edebî akımlar kendini göstermektedir?
- Araştırmanın amacı, modern Arap şiirinde belirgin bir etki bırakan önemli bir Sudanlı şairin dikkatleri üzerine çekilmesidir.
- Ayrıca, bu araştırma, el-Feytûrî'nin şiir ve nesir alanındaki üretimlerinin önemine dikkat çekmekte ve bu eserlerin daha derinlemesine incelenmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu sayede Arap diline ve Kur'an-ı Kerim'e hizmet sağlanması hedeflenmektedir.

7- Önceki Çalışmalar

"Uyum" konusu birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- *Muhammed el-Feytûrî: Şiir, Milliyetçilik ve Aşk Şairi* (Munif Musa, Dar el-Fikr el-Lubnani, 1985).
- *Kendini Bulan Kaybolmuş Feytûrî* (İman Bekai, 1. Baskı, Beyrut, 1994).
- *Muhammed el-Feytûrî'nin Şiiri: İçerik ve Sanat* (Abdülfettah Abdülmuhsin eş-Şati, Dar Kubba – Kahire).

Ancak bu çalışmalar, alışılmış ve tanınmış olanı sunmakla sınırlı kalmıştır. Bizim araştırmamızda ise "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Biçimleri" konusu ele alınarak, şairin eserlerindeki şiir biçimleri, başlıca edebî akımlar ışığında incelenmiş ve bu akımların onun şiirine etkisi detaylı şekilde ortaya konmuştur.

8- Araştırmanın Zorlukları

Bir araştırmacının karşılaşılabileceği zorluklar hem araştırmanın doğasından hem de araştırmacının çevresel koşullarından kaynaklanabilir. Araştırmamızda karşılaşılan zorluklar şu şekilde özetlenebilir:

- Kaynakların ve referansların azlığı, bazen de tamamen bulunamaması.
- Bu alandaki uygulamalı çalışmaların yetersizliği.
- Ulaşılabilen kaynakların büyük çoğunluğunun elektronik formatta ve sınırlı olması.

Tüm bu zorluklara rağmen, Allah'ın yardımıyla araştırmayı başarıyla tamamladım. Bu vesileyle, araştırma sürecinde bana rehberlik eden kıymetli hocam Dr. İbrahim Usta'ya ve bu çalışmaya maddi veya manevi katkı sağlayan herkese en derin teşekkürlerimi sunarım.

9- Araştırmanın Planı

Bu araştırma, giriş, önsöz, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

- **Giriş:** Modern Arap şiiri genel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

- **Birinci Bölüm:** Şairin biyografisi, hayatı, eserleri ve şiirsel yetkinliği olmak üzere dört alt başlıkta incelenmiştir.
- **İkinci Bölüm:** "Muhammed el-Feytûrî'de Şiir Biçimleri" konusu ele alınmıştır. Bu bölümde şairin eserlerinde görülen romantizm, realizm, sembolizm ve sürrealizm akımları ayrıntılı bir şekilde incelenmiş; her akıma dair örnekler şairin eserlerinden sunulmuştur.
- **Sonuç:** Araştırmadan elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar özetlenmiş; kaynaklar ve referanslar listelenmiştir. Son olarak, bu çalışmanın yalnızca Allah rızası için yapılmış olmasını ve beklenen amaca hizmet etmesini temenni ediyorum. Kemaliyat yalnızca Allah'a mahsustur.

GİRİŞ

a- Şairin Hayatı

Muhammed el-Feytûrî, Sudan'ın el-Cenina şehrinde doğmuştur. İlginç bir şekilde, şair doğum tarihini bilmemektedir; araştırmacılar, el-Feytûrî'nin doğum tarihinin 1930 olduğunu kabul edilmiştir, ancak şair kesin doğum tarihini bilmemektedir. Ailesi birden fazla kez göç etmek zorunda kalmıştır; çünkü babası I. Dünya Savaşı öncesi koşullardan dolayı Libya'dan Batı Sudan'a gitmek zorunda kalmıştır. İskenderiye'de, Muhammed'in her yönüyle takva, erdem, kararlılık ve şefkat dolu bir evde büyüdü. Muhammed, baba sertliği ve anne merhameti arasında büyümüştür; yaşadığı ortam, ¹"hayat mücadelesi, acılarla başa çıkma ve inançla sürekli çalışma" gibi unsurlarla şekillenmiştir. İnsanlar, alın teriyle helal rızıklarını kazanmakta ve bin bir sorunla mücadele etmektedir. Kabawei bölgesinde, Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek üzere Şeyh Abdurrahman el-Besiyuni'nin ahlak okuluna kaydoldu; bu, ailesinin arzusuydu, çünkü onu Allah'ın kitabına hizmet etmesi için adadı.² II. Dünya Savaşı sona erdiğinde, el-Feytûrî İskenderiye'ye geri döndü ve 1947 yılına kadar ilkokul eğitimine devam etti.³ Sonrasında, 1949 yılına kadar İskenderiye'deki el-Ezher Üniversitesi'ne bağlı dini enstitüde iki yıl eğitim aldı; burada dini bilimler, İslami felsefe ve matematik, coğrafya ve resim gibi modern bilimler üzerine bir şeyler öğrendi. Daha sonra Kahire'deki dini enstitüye geçerek Ezher Üniversitesi'ne 1953'te devam etti ve burada nahiv, aruz, fıkıh ve şariat üzerine eğitim aldı. Ezher Üniversitesi'nden ya da o zamanlar Camii el-Ezher'den sonra, şair Muhammed el-Feytûrî, Kahire Üniversitesi'nde edebiyat ve İslami çalışmalar bölümüne geçti; burada iki yıl okuduktan sonra, herhangi bir diploma almadan kalem ve gazetecilik dünyasına yöneldi. Dar el-Ulum Fakültesi'nde eğitim alırken, 1955 yılında "Afrika Şarkıları" adlı ilk şiir kitabını yayımladı. Bu nedenle, üniversite onun için bir kutlama etkinliği düzenleyerek, bu eserinde ele aldığı ve savunduğu Afrika meselesi nedeniyle onu onurlandırdı.⁴ Tüm eğitim aşamalarında ilerledi ve en iyi okullarda yüksek bilimler aldı; bu, onun için önemli bir bilgi kaynağı sağladı. Kur'an-ı Kerim'i ezberledi ve Ermenistan kitabını, Şarkılar Şarkısını okudu; Arap edebiyatına ilgi duydu, babası sufi şeyhin kütüphanesinde bazı kitaplar buldu ve Antarah'ın hayatını okudu; onun

¹ el-Mesrati, Ali Mustafa, *Dolaşan Darwish İçin Ağıt, Muhammed Feytûrî*, Daru'l-Mesrati, Trablus, 1969, s.7.

² Musa, Munif, *Muhammed Feytûrî: Duygu, Vatanseverlik ve Aşk Şairi*, Daru'l-Fikr, Lübnan, 1985, s.87.

³ Musa, Munif, *Muhammed Feytûrî: Duygu, Vatanseverlik ve Aşk Şairi*, s.87.

⁴ Musa, Munif, *age*, s.87.

karakterinde kendi hayatı ve çevresiyle benzerlikler buldu; özellikle kendisi de siyah bir Arap olduğu için, Beni Hilal'in destanını okuyarak kahramanlarını tanıdı.

b- Eserleri

el-Feytûrî, Kahire'de bulunduğu süre içinde gazetecilik yaptı; çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazdı. Yazıları arasında edebi incelemeler, edebi ve siyasi yorumlar, eserlerin tanıtımları, yeni şairlerle röportajlar ve edebi, düşünsel ve kültürel anketler bulunuyordu. Özellikle "Cumhuriyet" gazetesinde çalıştı, Sudan basınında görev yaptı ve Lübnan'da da birçok gazete ve dergide yazdı. "Arap Haftası" dergisinde edebi editörlük, Beyrut gazetesinde editörlük yaptı ve "Diyar" dergisinin yayınlanmasına katkıda bulundu; "Libya Kültürü" dergisinin başyazarlığını üstlendi. el-Feytûrî, Kahire'deki Arap Devletleri Üniversitesi'nde medya uzmanı olarak çalıştı. 1971 yılında Sudanlı Başkan Cafer Muhammed Nemir'in geri dönüşüyle birlikte el-Feytûrî bu görevinden ayrıldı. el-Feytûrî, Libya'da da görevler üstlendi; Roma'daki Libya Büyükelçiliği'nde kültürel ataşelik yaptı ve son olarak Beyrut'taki büyükelçilikte çalıştı.⁵ el-Feytûrî, Libya'nın zafer madalyası ve Sudan'daki Bilim, Sanat ve Edebiyat Altın Madalyası'nı kazanmıştır.⁶

el-Feytûrî, 1955'te "Afrika Şarkıları" adlı ilk şiir kitabıyla şairlik kariyerine başladı; bu eserde Mahmud Âmin el-Alim'in bir önsözü bulunmaktadır. Daha sonra, "Afrika'dan Aşık" (1964), "Beni Hatırla, Ey Afrika" (1966), "Yıldızlar Fırtınada Yıkanır" (1985), "Güneşin Doğusu, Ayın Batısı" (1985), "Aşıklar Sana Gelir" (1982) gibi eserlerini yayımladı. Şiirsel oyunları arasında "Ömer Muhtar" (1974), "Afrika'nın Acıları" (1966), "Selara" (1969), "Dibeshilim'in Düşüşü", "Seyyah Dervişin Melodisi", "Kahraman, Devrim ve İp" (1968), "Gülümse ki Atlar Geçsin" (1975) ve "Şair ve Oyun" (1997) yer alıyor. Ayrıca "Arap ve Yabancı Medya Dünyası" (1981) ve "Arap Medyasında Olumlu ve Olumsuz" (1986) adlı çalışmaları bulunmaktadır. "Yusuf İbn Taşfîn ve Endülüs Prensinin Trajedisi" (1997) ve "Gecenin Dalları Üzerinizde" (şiir) (2000) adlı oyunları yazdı. el-Feytûrî'nin en son eserleri arasında "Güneşin Doğusu, Ayın Batısı" (1992), "Gece Yayından Gündüz Yayına" (1994) ve "Nesnelerin Külünde Ateş" (2001), "Güneşte Dans Eden" (2005) gibi şiirler bulunmaktadır.⁷

⁵ el-Hac, Nesibe Muhammed İmam, *el-Feytûrî'nin Şiirsel Deneyimi, Analitik Bir Çalışma*, Arap Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, Cemadi el-Sani, 2012, s. 14.

⁶ <http://ar.wikipedia.org/wiki> (erişim tarihi: 15.4.2016)

⁷ el-Feytûrî, Muhammed, *Divan*, Daru'l-avde, Beyrut, 4. Baskı, 1972.

Çevirdiği eserleri arasında: "Geleceğin Anlaşılması"Şam (1983), "Britanya'da Eğitim" ve "Gelişmekte Olan Ülkelerde Yetişkin Eğitimi" gibi çalışmalar bulunmaktadır.

c- Şairin Şiir Anlayışı

Muhammed el-Feytûrî, yoğun ve açık bir şiir dili ile belirginleşen bir şairdir. Şiir dili, Arap şiirini zenginleştiren önemli bir rol oynamıştır; çünkü şairin hayat görüşünü ve onu basit, içten bir dille tasvir etmesini sağlarken, kalplere dokunan kolay bir dil kullanmıştır. Şair, şiirlerinde mecazlı imgeleri sıkça kullanarak, el-Feytûrî'nin şiirselliği hakkında derin bir izlenim vermektedir. Bir şiirinde şöyle der:

غرقت في رمال الصحارى القوائم
واختلطت أوجه السابلة
والهوى قافله
وأنا سيد القافله

عندما غسلتني المحبة...
أبصرت في وجهها الله
حدقت في مقتلتي المفرغتين
من الشمس والحلم
حتى تساقط نصف القناع⁽⁸⁾

*Çölün kumlarında kayboldu ayaklar,
Yürekler karıştı,
Ve aşkın kervanı,
Ben kervanın efendisiyim."*

*Sevgi beni yıkadığında...
Yüzünde Allah'ı gördüm.
Gözbebeklerine baktım,
güneşten ve rüyadan yoksun gözlerine,
ta ki maskenin yarısı düşene kadar.*

Burada el-Feytûrî, insan olarak hissettiği şiirsel durumu ifade etmektedir. Önceki şiirsel metinde, el-Feytûrî şiirselliğiyle dolu bir mecaz kurgusu yaratmaktadır. el-Feytûrî'nin şiirsel

⁸el-Feytûrî, *Divan*, s.145.

metni, estetik temellere dayanan, dilin enerjisiyle dolu şiir imgeleri ile doludur. Bu, onun çoğu şiirinin sıradanlıktan ve diğer şairlerin düşebileceği geleneksel kalıplardan kurtulmasını sağlamıştır. el-Feytûrî, duyguları ve hisleri yayma görevini yerine getirirken, dili ona yardımcı olur; bu da metnin şiirselliğini sağlamak için önemli bir unsurdur. Dili, yanında durarak onu yarı yolda bırakmaz; o, dilin şekil ve biçimlerini ustaca kullanarak, tüm dilsel, retorik ve şiirsel araçları kullanarak kendi şiir metnini yüksek bir enerji ve hisle doldurur. Örneğin şöyle der:

دُنْيَا لَا يَمْلِكُهَا مَن يَمْلِكُهَا
أَغْنَى أَهْلِهَا سَادَتِهَا الْفُقَرَاءُ
الْخَاسِرُ مَن لَّمْ يَأْخُذْ مِنْهَا
مَا تَعْطِيهِ عَلَى اسْتِحْيَاءٍ
وَالْغَافِلُ مَن ظَنَّ الْأَشْيَاءَ
هِيَ الْأَشْيَاءُ (9)

*Dünya, onu elinde tutanlar tarafından sahip olunmayan bir dünyadır;
En zenginleri, yoksullarıdır.
Bir şey almayan kaybedicidir,
Verdiğinden mahcubiyetle.*

el-Feytûrî, şiirselliğini ifade ederken yüksek bir dil kullanmaktadır. Bu, şairin ilham perisi olarak, onun şairliği ve ilham kaynağı olarak işlev görmektedir. "Şairin hazine ve zenginliği, ilham perisi; elinde onun şiirselliğinin kaynağıdır, ne kadar çok bağ kurarsa, o kadar çok muhteşem sırlarını açığa çıkarır ve gizli hazinelerini keşfeder."¹⁰ el-Feytûrî'nin şiir dili, sağlam yapısıyla derinliğiyle öne çıkar; bu da onun lirik yapısının belirginleşmesine yardımcı olur. Lirizm, onun şiir kitaplarının belirgin bir özelliği olmuştur. Şiirlerinde duygu baskın olarak kendini göstermektedir. Tasavvufi, duygusal ve lirik şiirler yazmıştır. "Dolaşan Dervişin Şarkısı" adlı şiirinde tasavvuf açıkça ve belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu, şairin babasının Şazeli tarikatına mensup olmasından kaynaklanmaktadır:

عَلَى الرِّفَاتِ النَّبَوِيِّ كُلِّ ذَرَّةٍ عَمُودٌ مِنْ ضِيَاءٍ
مَنْتَصِبٌ مِنْ قِبَةِ الضَّرِيحِ
حَتَّى قِبَةِ الْمَسَاءِ
عَلَى الْمَهَابَةِ الَّتِي
تَخْفُضُ دُونَ قَدْرِكَ الْجَبَاهِ

⁹ el-Feytûrî, *Divan*, s.505.

¹⁰ el-Melaike, Nazik, *Şair ve Dil*, Beyrut Edebiyat Dergisi, Sayı (10), Ekim 1971, s 81.

راسمةً على مدارِ الأفقِ أفقًا عاليًا
من الأكفِ والشفاهِ
يموجُ باسمِ اللهِ
الحمدُ لكِ
والشكرُ لكِ
والمجدُ لكِ
والملكُ لكِ
يا واهبَ النعمةِ يا ملِكِ كلِّ من ملِكِ
لبيكِ لا شريكَ لكِ
لبيكِ لا شريكَ لكِ" (11)

*Nebevî Kalıntılar Üzerinde
Her zerre, bir ışık sütunu gibi
Türbenin kubbesinden
Akşam kubbesine kadar yükselir.*

*Senin kudretin karşısında
Başlar eğilir
Ve senin değer in önünde alçalır.*

*Ufkun çevresinde
Yüksek bir ufuk çizer
Ellerden ve dudaklardan
Allah'ın ismiyle yankılanan.*

*Hamd Sana,
Şükür Sana,
Şan Sana,
Mülk Sana aittir,
Ey nimet veren,
Ey her mülkün sahibi olan Melik!*

*Buyur, Senin ortağın yoktur,
Buyur, Senin ortağın yoktur.*

Burada el-Feytûrî, şiirsel heyecan noktasından yola çıkarak, sanatsal güç ile ışıldayan bir dille kendi içsel dünyasını ortaya koymaktadır. Bu, onun etrafındaki dünyayı aydınlatan bir fener haline gelmiştir. el-Feytûrî'nin şiirsel yazıları, herkesin önünde yol açan bir ışık olarak yayılarak, çeşitli derin anlam katmanlarını şekillendirmekte ve özgürce açığa çıkarmaktadır.

¹¹ el-Feytûrî, *Divan*, s.488.

Böylece, bizi, algılamadığımız ama yaşadığımız gizemli evrenlere bir yolculuğa çıkarırken, insanın yükselişini çizen dünyalar sunmaktadır. el-Feytûrî'nin şiirselliği, Arap kültürü ve Kur'an-ı Kerim'den etkilenmesi ile çevresindekileri geride bıraktığı için, büyük bir edebiyat eseri ortaya çıkarmış ve bu eser, Afrika'da ve Arap ülkelerinde kalıcı bir etki bırakmıştır.

1.Bölüm

1.1 Romantizm

Romantizm, insan ruhunu ve onun duygularını, hayallerini ve hislerini, sahibinin doğasına veya dinine bakılmaksızın, inanan veya inkâr eden olarak ele alan bir edebi akımdır. Romantizm, edebiyatı ahlaktan arındırarak, onu akıl ve realizmten kurtarır; bu realizm ise klasik edebi akımda görülmektedir. Bu akım, dinsel ve ahlaki olmayan yönelimlerle zenginleşmiştir. Bu akım, 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Avrupa'da ortaya çıkan tüm düşünsel akımları ifade eder.

1.2 Batı'daki Temsilcileri

Romantizm, klasik değerlerin ve ilkelerinin bir isyanı olarak kabul edilir; bu nedenle bir yaşam felsefesi, ifade biçimi ve edebi ve sanatsal bir yöntemdir. Romantizm, hayatta ve edebiyatta basitlik, doğallık ve duygusal eğilimler hedefler. Adı "Roman" kelimesinden türetilmiştir ve bu da orta çağda ortaya çıkan kurgusal hikâye veya macera öyküsünü ifade eder¹² Romantizm, İsviçre'nin bir lehçesidir. Bu seçimle, özgünlüğü ve yerel rengi açığa çıkarmayı ve eski edebiyatlardan kurtulmayı amaçlamışlardır. Romantizmin doğuşu: 18. yüzyılın sonları, klasikliğin sona erdiği ve romantizmin doğmaya başladığı bir dönemdir; ancak romantizmin gerçek başlangıcı 19. yüzyılın başlarıdır. Klasik edebiyat, eski olanı yüceltmek, akli kutsamak, biçimi ustaca uygulamak, düşünceye dayanmak, düzeni saygıyla karşılamak gibi birkaç ilkeye ve özelliğe dayanıyordu. Klasik edebiyatın amacı aristokrat sınıfı memnun etmek, burjuva sınıfına tepeden bakmak ve “genel halk” olarak bilinen kalabalıklara sırtını dönmektir. Bu, romantizmin ortaya çıkmasına neden olan bir isyan hareketiydi; bu hareket toplumsal, siyasi, ekonomik ve felsefi bir devrimdi. “Romantik” terimini, “klasik” terimine karşılık olarak ilk kullananlar, August ve Wilhelm von Schlegel (1767-1845) ve kardeşi Friedrich von Schlegel (1772-1829) olmuştur. Bu anlam, Almanya'dan İskandinav halklarına, özellikle 19. yüzyılın ilk on yılında Danimarka ve İsveç'e geçmiştir.¹³ Schlegel'in etkisiyle, romantik etki İspanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde yayılmaya başladı.¹⁴ Romantizmin doğuşuna katkıda bulunan birkaç faktör şunlardır:

¹² Faik Mustafa, *Modern Edebiyat Eleştirisi- İlkeler ve Uygulamalar*, Dar al-Ayyam, Musul Üniversitesi, MS 1981, s. 64-65.

¹³ el-Rubayi, Mahmud, *Şiiri Eleştirmek*, Daru'l-ğarib, Kahire, 2001, s 88.

¹⁴ el-Rubayi, Mahmud, *Şiiri Eleştirmek*, s 88.

1. 20. Yüzyılın sonlarında, katı akıl kurallarından kurtulmayı ve klasik edebiyatın üzerinde yükseldiği tüm eski kısıtlamalardan kurtulmayı öneren bir felsefi akımın ortaya çıkması. Bu dönemde, önemli düşünürlerden biri olan Chateaubriand, "Mesih'in Dehası" adlı eserinde bunu ele almıştır; Rousseau ise insanları doğaya ve ilk insana dönüşe çağırdı.

2. Siyasi ve toplumsal koşullardaki kargaşalar. Bu dönemde Avrupa, Fransız Devrimi gibi büyük olaylar yaşadı; bu olaylar toplumsal huzursuzluklar ve düşünsel karmaşalara yol açtı. Tüm bunlar, Avrupalılar üzerinde derin bir etki bıraktı ve bir kayıp ve umutsuzluk duygusu uyandırdı; "çağın hastalığı" olarak adlandırılan yoğun bir depresyon ve hayal kırıklığı hissi yayıldı.

Romantizmin temel ilkeleri arasında şunlar yer almaktadır:

1. Genel olarak klasik edebiyatın tüm ilkelerini reddetmek; bu, eski olanın üstündeki üstünlüğü, kurallarını, ahlaki ilkeleri, akılcılığı ve eski ifade tarzını reddetmek anlamına gelir.
2. Duyguları ve hisleri edebiyatla bağlamak.
3. Hayal gücüne ve özgürlüğüne önem vermek.
4. Siyasi ve sosyal sorunların yarattığı gerilimlerden kaçış ve daha saf, sakin bir dünyaya yönelmek.
5. Doğaya, yabancı dünyalara ve hayallere hayranlık duymak.
6. Üzüntüyü, acıyı benimsemek ve bunun ruhu arındıran bir felsefe kaynağı olduğunu kabul etmek.
7. İfade özgürlüğünün, konunun doğasına göre şekillendiğini, önceden belirlenmiş kurallara dayanmadığını kabul etmek.

Avrupa, 12. yüzyılda pek çok savaşa ve çatışmalara tanıklık etti; bu da Avrupa devletleri arasındaki çatışmaların ve sömürge savaşlarının yanında Napoleon Bonaparte'ın savaşları ile sonuçlandı. Bu savaşların getirdiği düşünsel karışıklıklar, özgürlük akımının köklerini Avrupa düşünce tarihinde, özellikle Rönesans döneminde güçlendirdi ve bu da 1789 Fransız Devrimi ile sonuçlandı.¹⁵ Orta Çağ'dan modern döneme Avrupa düşüncesinin evrimini inceleyen biri, özgürlük akımının adından da anlaşılacağı üzere, Orta Çağ'ın kısıtlamalarından kurtulma eğilimi olduğunu görecektir. Bu, siyasi, ekonomik, dini ve düşünsel yaşamda insanların üzerinde ağır bir yük oluşturan baskıcı kısıtlamalardan bir tepkiydi.¹⁶

¹⁵Hilmi, Ali Marzuk, *Romantizm, Eleştirel Gerçekçilik, Sosyalist Gerçekçilik, Sanatsal ve İdeolojik Kökenleri*, Daru'l-vefa, İskenderiye, 2004, s.11.

¹⁶ Hilmi, Ali Marzuk, *Romantizm, Eleştirel Gerçekçilik, Sosyalist Gerçekçilik, Sanatsal ve İdeolojik Kökenleri*, s.13.

1.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri

19. Yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Arapların çeşitli alanlardaki karmaşası karşısında, farklı alanlarda, özellikle edebiyat ve sanat alanında, bir uyanış süreci başladı. Bu süreç, farklı yönlerden bir temel arayışına girdi. Bu zorlu dönemde, Arap şiiri modernliğini bulma yoluna girdi ve bu yolda pek çok karmaşık bilgi ve teorik yaklaşımla yüklü bir yapı ile ortaya çıktı.¹⁷ Belirgin bir şekilde, bu uyanış farklı yaşam alanlarında etkilerini göstermeye başladı; bu da farklı şiir okullarının ortaya çıkmasına yol açtı. Her biri, sahiplerinin şiir ve onun misyonu hakkındaki anlayışlarına göre kendi rolünü oynamaktaydı. Bu şekilde, modern Arap şiir metni, bir referansa dayalı olarak başlamış olup, güçlü bir vizyonla yüklü olarak ortaya çıkmıştır. Arap şiirinin güçlü bir döneminin, güçlü bir güç ve kökleri olarak görülmesi gerektiği düşünülmektedir. Başlangıç, "Mahmud Sami el-Barudi" ile temsil edilen yeniden doğuş dönemi idi; ancak bu sürecin devamı daha çok romantizm ile gerçekleşti. Romantizm, Batılı kültür ve tarih karşısında bir çağrıydı. Bu nedenle, Arap romantizminin kaynağı Batı'dır. Diğer düşünce akımları gibi, Arap düşüncesine de en iyi iklimin bu akımın büyümesi ve gelişmesi için gerekli olduğunu bilmektedir. Avrupa romantizminin, özellikle Fransız ve İngiliz romantizminin Arap dünyasına göçü, Arap şiirinin yeniden gözden geçirilmesine yol açmış ve romantik şairler tarafından, nesil ağacının yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. Bu, nesil ağacının tarafsız bir şekilde okunmasıyla gerçekleştirilmiştir; bu da Arap romantik şiir metnini önemli ölçüde etkilemiştir.¹⁸ Arap romantizmi, özellikle Fransız ve İngiliz romantizminden bir uzantı olarak ortaya çıkmıştır ve Arap şairlerinin bu romantizmin temellerini belirlemeleri gerekmektedir. Ayrıca, Arap edebiyatını durağanlıktan, taklitten ve geçmişten kurtarma amacı, birçok Arap edebiyatçısı tarafından talep edilmiştir; bu nedenle, Arap romantik metni için bir zemin oluşturmak amacıyla birçok sebep bir araya gelmiştir. Arap romantik metni, bazıları yaratıcı, bazıları ise eleştirel olan farklı yönelimlerle temsil edilmiştir. Bu romantik akım içinde yer alan belirgin okullar arasında "Diyavane Okulu", "Amerika'daki Kalem Birliği" ve "Apollo Cemaati" bulunmaktadır. Böylece romantik yönelim, Arap modern şiirinin ve yeniliğinin çeşitli düzeylerde gelişimini önemli ölçüde artıran üç okul ile güçlenmiştir.¹⁹ Halil Mutran, Arap romantik şiirinin kurucusu ve ilk öğretmeni olarak kabul edilmektedir.²⁰ O, bu akımın temel

¹⁷Bennis, Muhammed, *Modern Arap Şiiri, Yapıları ve Çözümlemesi, Modernliği Sorgulama*, Dar Toubkal, Kazablanka, 2. baskı, 2001, s135.

¹⁸ Benis, Muhammed, *Modern Arap Şiiri, Yapıları ve Çözümlemesi, Modernliği Sorgulama*, s.29.

¹⁹ Hafeci, Muhammed Abdulmunim, *Modern Arap Edebiyatı ve Okulları Üzerine İncelemeler*, Daru'l-cil, Lübnan, 1992, s 41.

²⁰ Mansur, Sa'id Huseyin, *Halil Mutran'ın Şiirinde Yenilik*, Mısır Genel Yayın Yönetimi, 2. Baskı, 1977, s 180.

ilkelerinin ana hatlarını temsil eder ve birçok başarılı örnek içermektedir.²¹ Romantik bakış açısına göre şiir, bireyin kendisini ifade etmesi olarak belirlenmektedir ve bu da yüzeysel olanlardan uzaklaşmayı gerektirir; aynı zamanda şiiri dünyaya yönelik bir düşünce olarak ele alır. Şiirsel anlamlar, kişinin düşünceleri, görüşleri, deneyimleri ve ruh hâli olarak değerlendirilir. Dîvan Grubu da, üç öncüsü tarafından, Mutran'ın romantik eğilimlerinden etkilenerek modern Arap şiirinde yenileşme hareketini başlattı. Bu öncüler "Abdurrahman Şukri, Abbas Mahmud al-Akkad, İbrahim Abdulkadir al-Mazini'dir ve "Dîvan Okulu" adı, Mazini ve Akkad'ın birlikte yazdığı "Dîvan" adlı eserlerine atıfta bulunarak verilmiştir; bu eser 1921 yılında yayımlanmıştır. "Dîvan Okulu" ismini ilk kullanan kişi ise "Muhammed Mendur"dur. Onlar, Mutran'dan daha fazla İngiliz edebiyatı ve İngiliz romantik şairlerinden etkilenmişlerdir; çünkü Mazini ve Şukri, İngiliz edebi kültürü ile bağlantı kurmuşlardır. Akkad ise, Arap kültürü ile Batı kültürü arasındaki düşünsel kaynaşma üzerinde durmuştur.²²

Abdurrahman Şukri, romantizmin şiirdeki amacını şöyle ifade etmiştir: "Şiir, kelimeler ve duygulardır, ruhun tercümanıdır." Ve bunu şöyle dile getirmiştir:

ألا يا طائر الفردوس إنَّ الشَّعر وجدان

"Ey cennetin kuşu, Şiir, duygu ve düşüncedir." ²³

Dîvan Okulu'nun en önemli özelliklerinden bazıları şunlardır:

1. Eski şiiri izleyip taklit eden klasik okul yönelimini reddetmeleri.
2. Bireysel duygusal deneyimleri ifade etmeleri; "şairlerinin ruh hallerine ve hislerine bağlı olması." ²⁴
3. Hayal gücüne ve tasvir etmeye önem vermeleri; şiirlerinde sıkça karamsarlık ve kaygı bulunması.
4. Şairin kendine özgü kişiliğini ifade eden içsel şiir anlayışına yönelmeleri.

Eleştirmenler, onları kendine dönük, kaygılı ve yabancılaşma, isyan ve hüznü duygularıyla dolu bir topluluk olarak tanımlamışlardır. ²⁵ "Tanıma," modern Arap edebiyatında ortaya çıkan en önemli, en derin ve en güzel psikolojik belgelerden biridir. Bu da romantizmin en önemli özelliklerinden biridir.

²¹ Muhammed, Hüseyin Ali, *Modern Arap Edebiyatı, Vizyon ve Oluşum*, Dar al-Wafa, İskenderiye, s. 74.

²² Abduşşafi, Mustafa, *Modern ve Çağdaş Şiir Üzerine*, Dar el-Vefa, İskenderiye, 1. baskı. s. 42.

²³ Adonis, *Sabit ve Değişken*, Daru'l-avde, Beyrut, 2. baskı, 3 cilt, 1979. s. 83.

²⁴ Muhammed, Hüseyin Ali, *Modern Arap Edebiyatı*, s. 82.

²⁵ el-Ceyusi, Selma Hadra, *Modern Arap Şiirindeki Eğilimler ve Hareketler*, çev. Abdul Wahid Lulu, Arap Birliği Çalışmaları Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2. baskı.s. 209.

Romantizm, göç edebiyatında, Şam'dan kaçıp Kuzey ve Güney Amerika'ya yerleşen Arap yazarlarıyla ortaya çıkmıştır. Bu yazarlar, edebi dernekler ve kuruluşlar kurmuş, edebi gazeteler ve dergiler çıkarmışlardır; bazı dönemlerde sayıları otuz derneğe kadar ulaşmıştır. En eski ve en büyük dernekleri, "São Paulo" Brezilya'da "Riwaq al-Ma'arri" adıyla bilinen dernektir. Kuzeyde ise New York'ta "Birleşik Suriyeli Derneği" kurulmuştur.²⁶ Kalem Derneği, 1920 yılında New York'ta kurulmuştur ve burada şairleri romantizmle tanıştırmıştır. Bu dernek, geleneksel şiire başkaldırmış, şiirdeş yenilik çağrısında bulunmuş ve hem biçim hem de içerik açısından yenilik talep etmiştir; yani dil ve ölçü bakımından. Şairleri arasında "Cibran Halil Cibran, Mihail Nuayma, İlya Ebu Madi" gibi isimler bulunmaktadır. Üretimlerini "el-Sahi" dergisinde yayınlamışlar, sonra da kitaplarını çıkarmışlardır. Kalem Derneği on yıl yaşamış ve ardından Reşid Eyyub'un ölümü ve Mihail Nuayma'nın Lübnan'a dönüşüyle dağılarak sona ermiştir.²⁷ Onların romantizmi, insanlık sevgisi, topluma karşı bir sevgi ve merhametle yaklaşma ve herkesin iyiliğini isteme gibi özelliklerle belirginleşmiştir. Ayrıca, ana vatanlarına duyulan özlem, onlardan yabancılaşma duygusuyla birlikte ortaya çıkmış; bu da onların şiirlerinde özlem teması olarak kendini göstermiştir. Dîvan Grubu'nun savunduğu bütünlük anlayışı ile birlikte, kişisel duygusal deneyimlerini ifade etme biçimleri de önem kazanmıştır. Romantizmden etkilenenlerden biri de "Endülüs İttifakı" edebiyatçılarıdır. 1933 yılında Michel Maalouf'un başkanlığında kurulmuştur ve Arap mirasına bağlı bir şiir akımını sürdürmüştür. Eski ile yeni arasında bir köprü kurmayı savunmuşlardır; çünkü Güney Amerika'daki İspanyol göçmenler arasında yaşamakta ve onlarla birlikte Arapların Endülüs'teki görkemiyle ilgili eserler vermektedirler.²⁸ Endülüs İttifakı şairleri arasında Şefik Maalouf, Reşid Selim el-Huri, İlyas Fevzi Maalouf, Nazih Zaytun, Davud Şakur, Fares al-Dabghi, Nasr Sam'an ve Salma al-Sayyagh yer almaktadır. Onlar, Kalem Derneği şairleriyle benzer romantik özelliklere sahip olmuşlardır; çünkü onların şartları da anavatanlarından yabancılaşma ve bu yabancılaşmanın özlemiyle şekillenmiştir; bu da göç edebiyatçıların şiirlerinde belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. "Apollo Grubu" ise modern Arap şiirinde büyük bir edebi hareketi temsil etmektedir. Apollo Grubu'nun kurucusu şair Ahmed Zeki Abu Şadi, 1932 yılında kurmuş ve başkanlığını şair Cibran'a ve Ahmed Şevki'ye vermiştir²⁹; fakat o, aynı yıl Ekim ayında vefat edince, bu görev Cibran Halil Cibran'a devredilmiştir. Bu grup, 1953 yılına kadar devam eden bir dergi

²⁶ Muhammed, Hüseyin Ali, *Modern Arap Edebiyatı*, s 147.

²⁷ Abbas, Murad Hasan, *Modern Arap Şiirinin Okul ve Teorileri Üzerine*, Kahire, Üniversite Bilgi Yayınları, 2003. s.66.

²⁸ Abbas, Murad Hasan, *Modern Arap Şiirinin Okul ve Teorileri Üzerine*, s.148.

²⁹ Abbas, İhsan, *Modern Arap Şiir Yönelimleri*, Bilgin Yayınları, 4 Şubat 1978, s.19.

çıkarmıştır.³⁰ Grubun ismi, Apollo'nun müzik ve şiir tanrısı olduğu Yunan mitolojisinden gelmektedir. Bu grup, "Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, İbrahim Naci, Ali Mahmud Taha, Hüseyin Kâmil al-Sayrafî, Mahmoud Hassan İsmail, Ticiani Yusuf, Mustafa al-Sahratî, Salih Cudd ve diğerleri" gibi şairleri bir araya getirmiştir.³¹ Apollon şairleri, özellikle İngiltere ve Fransa'dan gelen Batı edebiyatına büyük bir ilgi göstermişlerdir; bu da onların ruhlarındaki romantizmin güçlenmesine neden olmuştur.³² Çoğu Apollo Grubu şairi, Batı kültüründen özellikle İngiltere ve Fransa'dan etkilenmiştir; bunun en iyi kanıtı, grubun kurucusunun İngiltere'de eğitim almış olmasıdır.³³

Sonuç olarak, Arap edebiyatındaki romantizm, saf edebiyat, lirik veya duygusal edebiyat olarak tanımlanmıştır ve şairler artık yalnızca kendilerinden ve eserlerinden, kalıcı duygu ve öznel duygulara, düşüncelere, hayalperest mistisizme, acılara, hüznönlere, gözyaşlarına ve doğayla birleşme arzusuna odaklanmışlardır.³⁴ İşte bu, göç okulu tarafından savunulmuş, Dîvan Okulu tarafından korunmuş ve Apollo Grubu tarafından yayılmıştır.

1.4 Şairin Şiirinde Romantizm İncelemesi

Muhammed el-Feytûrî, modern dönemde diğer Arap şairleri gibi birden fazla okul veya akımdan etkilenmiştir; bu durum, çoğu şair için yaygın bir özellik haline gelmiştir. Romantik okulun belirgin izleri, onun henüz yayımlanmamış şiirlerinde, "Bahar ve Kabuklar", "Karanlığın Yaratığı", "Kayıp Işık" ve "Sevgilim Esmer" gibi eserlerde kendini göstermektedir. Doğaya olan sevgisi, karamsarlığı, nefreti, teheccüd ve tasavvuf ile sevgilisiyle kaynaşma isteği ve insan onuru ile özgürlüğü uğruna isyan eden coşkusu, "Su Kıtılığı" ve "Susuz Nehir" gibi yayımlanmış bazı şiirlerinde görülebilmektedir. Örneğin, "Susuz Nehir" adlı şiirinde şöyle der:

أريد أن أعشق ... أن ألس الأعماق
أن ألس أعماقي ...
أن أعبد الله كما لم أكن أعبد ...
بي ظمأ ... بي ظمأ قاتل
فأين ينبوعك ... يا ساقى
أكاد لا أبصر حيث ارتمت عيناى
إلا دم أشواقى...

³⁰ Owaine, Ahmed, *Modern Arap Şiirinde Romantik Doğa*, Daru'l-vefa, İskenderiye, s.11-12.

³¹ Abduşşafi, Mustafa Muhammed, *Modern ve Çağdaş Şiir Üzerine*, Daru'l-vefa, İskenderiye, 1998, s. 69.

³² Owaine, Ahmed, *Modern Arap Şiirinde Romantik Doğa*, s.15.

³³ el-Dasuki, Abdulaziz, *Apollo Grubu ve Modern Şiire Etkisi*, Mısır Genel Yayın Kurumu, 1971, s. 307.

³⁴ Hafaci, Muhammed Abdulmunim, *Modern Edebî Eleştiri Okulları*, Daru'l-Mısriyye, Kahire, 1995, s.155.

في قلبي ... وأحداقي ...
أطفئه إني نهزّ ظمئاً للحبّ
في جنة عشاق!
إن هزت الريشة في أنمل الرسام
في سكرة إبداعه
فالصورة الشوّهاء ما ذنبها
ألم تكن غلطة إسراع
وكيف تشقيني بما لم تكن لي طاقة
في رسم أوضاعه ...
وظلمتي في نور أمتاعه ...
وثورتي في ظلّ أحلامه
وصرختي في صخر أسماعه
سئمتُ ضعفي (35)

*Sevmek istiyorum... Derinliklere dokunmak...
Kendi derinliklerime dokunmak...
Tanrı'ya, daha önce hiç olmadığı gibi, ibadet etmek...
Bende bir susuzluk var... Katil bir susuzluk...
Nerede su kaynağın, ey içki verici?"
Gözlerim düştü...
Sadece özlemlerimin kanı...
Kalbimde... ve gözbebeklerimde...
Onu söndür, ben aşka susuz bir nehrim,
Aşıkların cennetinde!*

*Eğer ressamın parmağında bir fırça titrerse,
Yaratım sarhoşluğunda,
O çirkin resmin ne suçu var?
O bir hatayla mı çizildi?
Ve nasıl beni sıkıntıya sokar,
Beni aşması gereken yüklerden...
Ve onun ışığında,
Hayallerinin gölgesinde,
Haykırışımın kayası...
Zayıflığım biktırdı beni."*

Burada romantik olan, hissettiği duygu ve hisleriyle zamanının dışında bir yabancı gibi görünmektedir; bu yüzden ruh hali karışık ve hızlı bir şekilde etkilenmeye açık, cesur bir zihinle

³⁵ el-Feytûrî, *Divan*, s197.

koşmaya hevesli, kalbi insanî duygularla doludur; bu duyguların temeli vatanseverlik ve güçlü sevgi arzusudur. Feytûrî'nin romantik akım ve onun göçmenleriyle olan ilgisi, sadece bu okulun sunmuş olduğu unsurlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda onların ifade biçimlerini, özellikle de kelime tekrarını kullanarak aşmıştır. Örneğin:

وَلَأَنَّ الضَّعْفَ سَجْنٌ
وَلَأَنَّ الْخَوْفَ سَجْنٌ
وَلَأَنَّ الْمَاضِيَ الْمَظْلَمُ سَجْنٌ
بَقِيتُ أَفْرِيقِيَّةً مُسْتَعْبِدَةً
تَتَقَبَّ السَّجْنَ إِلَى سَجْنٍ جَدِيدٍ (36)

*Zayıflık bir hapishanedir,
Korku bir hapishanedir,
Karanlık geçmiş bir hapishanedir,
Afrika köle kalmıştır,
Hapishaneyi yeni bir hapishaneye delmekteyiz.”*

Ve ayrıca şöyle der:

ذَاتَ يَوْمٍ طَرَقُوا الْبَابَ وَمَرَوْا دَاخِلِينَ
مَنْ أَنْتُمْ؟ مَاذَا تَرِيدُونَ؟
وَمَاذَا تَحْمِلُونَ؟
لَكِنَّهُمْ أَلْفَوْا إِلَى قَرَبِ الْجِدَارِ جِثَّتِهِ
وَحَدَقَتْ فِي وُجُوهِ الذِّكْرِيَّاتِ الْمَيِّتَةِ
وَجَفَقَتْ مَدَامَعِي دُمُوعَ الْآخِرِينَ (37)

*Bir gün kapıyı çaldılar ve içeri girdiler,
Siz kimsiniz? Ne istiyorsunuz?
Neler getiriyorsunuz?”
Ama duvarın yanına cesetlerini attılar
Ve ölü hatıraların yüzlerine baktılar,
Gözyaşlarını diğerlerinin gözyaşlarıyla kuruladılar.*

Burada görüyoruz ki, bazıları için tekrarın bir gereksizliği vardır; zira bu durum, şiirin birliğini bozma sebebi olmaktadır. Ancak diğerleri için bu, çağrışım ve anlamların geri dönmesi olarak görülmekte ve kelimeleri tanımlamak için ağırlık vermektedir. el-Feytûrî’de ise, bu, şiddetli

³⁶ el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, Daru’l-avde, Beyrut, cilt 1, s. 50.

³⁷ el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, cilt 1, s. 51.

durumları ve güçlü tepkileri ifade eder, müzikal bir ortam yaratmaya yardımcı olur; tekrar kelimelerle birim oluşturduğu için dinleyicide kalıcı bir melodi oluşturur. Örneğin şöyle der:³⁸

كمسرحية في طريق الضير
كأفريقيا في ظلام العصور
عجوز ملفعه بالبخور
وحفرة نار عظيمة
ومنقار بومه
وقرن بهيمه
وتعويذه من صلاة قديمه
وليل كثير المرايا
ورقصة سود عرايا
يغنون في فرح أسود
وغيبوبة من خطايا
تورقها شهوة السيد
وسفن معبأة بالجواري الحسان
وبالمسك، والعاج، والزعفران
هدايا بلا مهرجان
لأبيض هذا الزمان
لسيد كل زمان (39)

*Bir görme engellinin yolundaki sahne gibi,
Karanlık çağların Afrika'sı,
Buhar kokusuyla sarılı yaşlı,
Büyük bir ateş çukuru,
O'nun gagası,
Hayvanın boynuzu,
Ve eski bir dua ile,
Aynaların çok olduğu bir gece,
Çırılçıplak siyahların dansı,
Karanlık bir neşeyle şarkı söylerler,
Ve hataların sarhoşluğu,
Efendinin arzularını rahatsız eder,
Güzel cariyelerle dolu gemiler,
Misk, fildişi ve safran,*

³⁸ Bedevi, Abdu, *Sudan'da Modern Şiir*, Yüksek Sanatlar ve Edebiyat Konseyi, Kahire, 1964.s 4.

³⁹ el-Feytûrî, *Şehrin Siyah Üzüntüleri*, Daru'lavde, Beyrut, 4. Baskı, 1979, s. 58.

*Bir festival olmadan hediyeler,
Bu çağın beyazı için,
Her çağın efendisi için.*

Burada, geçmişinde çektiği acılardan uyandığını görmekteyiz. Nasıl geçmişinden kurtulmak istediğini görmekteyiz; tüm eski zincirleri kırmak için baltasını almıştır:

إِنِّي صَحَوْتُ
صَحَوْتُ مِنْ أَمْسِي
وَذِي فَاسِي تَهْدُ قُبُورَهَا هَدَاً (40)

*Uyandım,
Geçmişimden uyandım,
Bu baltam,
Onların mezarlarını yıkıyor.*

Aynı zamanda, cilt rengi ve koyu ten sorunuyla da mücadele ettiğini görmekteyiz; bu konuda, bunun bir lanet olduğunu ve asla kurtulamayacaklarını düşünmektedir. Bunun örneklerinden biri:

ورقصة سودا عرايا
يغنون في فرح أسود
ستكسو عراة، وتعري عراة
وتجري كآبتها في عروق الحياه
وتضحك أحزانها في الشفاه
وتنبث حتى الطغاة
وحتى العبيد
وحتى الحديد
وحتى القيود (41)
آه للبئر لو لم تطلع الشمس على قاعة
وآه لي لو لم يعانق دمي كرامتها
وآه لي لو لم يذوب فمي
هذا الجفاف الضخم ... في جامها
ولو تدثرت بموتي، ولم تلفني خضرة أيامها!

⁴⁰ el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, I/49.

⁴¹ el-Feytûrî, *Şehrin Siyah Üzüntüleri*, s. 59.

ولم أباركها بصوفيتي
لسوف أحيأ في الوري ثانراً
على معانيها ... وأحكامها
محتقراً كلّ نوااميسها
حتّى ألوهية أصنامها (42)

*Ve çıplak siyahların dansı,
Karanlık bir neşeyle şarkı söylerler,
Çıplakları örtüp, onları açar,
Ve yaşam damarlarında derinleşir,
Ağlayarak dudaklarda gülerler,
Ve zalimlerden büyüyerek,
Ve kölelerden,
Ve demirden,
Ve zincirlerden.”*

*Ah, kuyunun derinliğine güneşin vurduğu an,
Ve ah, eğer kanım onun onurunu kucaklamazsa,
Ve ah, eğer dudaklarım,
Bu devasa kuraklıkta erimezse...
Eğer ölümümde örtünsem ve günlerinin yeşilliği beni sarmasa!
Eğer onu tasavvufumla kutsamazsam,
Bu dünyada bir başkaldıran gibi yaşayacağım,
Anlamlarıma ve yasalarına karşı,
Tüm putlarının ilahlığını küçümseyerek.*

Ve şöyle der:

وهم صرخاتٌ سجينه
بأرضٍ سجينه
وأيامهم ذكرياتٌ طعینه
وأوجههم كالأكفِ، حزينه
تراها مطأطئةً في سكينه
محدقةً في الشقوق
فتحسبها مستكينه

⁴² el-Feytûrî, *en-Nehru 'z-zâmi*, Daru'l-avde, Beyrut, 3. Baskı, I/198.

ولكنها في حريق
وأيامهم ذكريات طعنه
لأرض طعنه (43)

*Onlar mahkûmun haykırışları,
Hapisteki bir ÷lke,
G÷nleri acı anılardır,
Yüzleri eller gibi üzgündür,
Yavaş yavaş eğilmiş,
Çatlaklarda parıldar,
Sakin görünürler,
Ama ateşin içindedirler.”*

*G÷zel bir sözle:
G÷nleri acı anılardır,
Acı bir ÷lke için.*

Ayrıca, içinde büyüdüğü ve yetiştiğı kulübesine özlem duyarak, yaşadığı aşk, özlem, oyun ve eğlence anılarını, kuşlar ve kedilerle birlikte hatırlayarak şöyle der:

نسینا كل شيء حتى حديث الخصومه
ونسینا الكوخ الذي تتبناه
الأكف المعشوشبات الكريمة
ذلك الكوخ كم لنا فيه من ذكرى
وكم من حكاية مردومه
لم تزل منه صرخة في عيون الهـ
في أوجه الطيور الرحيمه (44)

*Her şeyi unuttuk, düşmanlık konuşmasını bile
Ve unuttuk, onu elinde tutan,
Nazik çimenlerle kaplı eller,
O kulübe, orada ne çok hatıra var,
Ve ne çok hikâye yok edilmiş,
Hala içinden bir çığlık vardır,
Şefkatli kuşların gözlerinde.*

⁴³el-Feytûrî, Şehrin Siyah Üzüntüleri, s. 60.

⁴⁴ el-Feytûrî, Mumya Divanı, Daru'l-avde, Beyrut, 3. Baskı, I/178.

Ve şöyle der:

إِنْ تَكُونْ نَسِيتَنِي...
ولقد تنسين حتى أنفاسك المحمومة
فالمسي جسمك الثمين
فقد أدمته يوماً أظفري المنهومة
والمسي شعرك الثري ...
والمسي ثغرك المليء
فكم أفرغته كم أذبت فيه جحيمة
واسألي كل ذرة فيك ...
تصرخ: إنني كنت في يديه غنيمه! (45)

Unuttuysan

*Ve nefeslerini de unuttun,
Bedeni, değerli bedenini,
Bir zamanlar parmaklarımda kanamıştı,
Ve kıymetli saçlarına dokun,
Ve dolgun dudaklarına dokun,
Kaç kez onları boşaltmışım...
Kaç kez cehennemimi erimiştim!
Ve içindeki her parçacığı sor,
Haykırıyor: "Onun ellerinde bir hazineydim!"*

el-Feytûrî'deki bu tekrar doğal bir durumdur; çünkü şair, Afrika'nın siyah ormanlarında ve zenci ritimlerinin ve davulların eğitimi ile büyümüştür. Çünkü ülkenin doğası ve halkı hızlı tempolu tekrarlar ve ritimlerle uyum sağlar; bu durum, romantiklerin yazdıkları romantizmlerinin amacına hizmet eder. el-Feytûrî'nin romantizmi de buna bir uzantıydı. ⁴⁶ Ancak, burada el-Feytûrî'nin belirsizliği, İbrahim Naci ve Apollo grubu ile göçmenlerin etkisiyle ilgilidir. Bazıları için bu, Cibrân ve Naci'nin açık bir belirsizliği ile karşılaştırıldığında bir eksiklik veya yetersizlik olarak görülmektedir. Bu durum, "Afrika Şarkıları" adlı şiirinde görülen bazı şiirlerde kendini göstermektedir.

Burada, sevgilisinin imajını ve ellerinin onu nasıl kaybettiğini konuşmaktadır; belki de kastedtiği kişi, herkesin hayali olan Afrika'dır. Onun hakkında şöyle der:

تقولين إن يدي ضيعتك

⁴⁵ el-Feytûrî, *Mumya Divanı*, I/179.

⁴⁶ Bedevi, *Sudan'da Modern Şiir*, s.64.

وقد كنتِ تحيين ملْ عروقي
وإنَّ هوائكَ العَظيمُ ... العَظيمُ⁽⁴⁷⁾

*Elleri seni kaybettim,
Oysa sen damarlarımda yaşıyordun.
Ve büyük, büyük sevdan*

⁴⁷ el-Feytûrî, *Divan*, s.142.

2. Bölüm

2.1 Realizm

Realizm yani gerçekçilik, 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da ortaya çıkan bir sanat ve edebiyat hareketidir. Bu hareket, yaşamda mevcut olan nesneleri ve ilişkileri, gerçek dünyaya benzer bir şekilde, hassas bir biçimde ortaya koymayı ve nesnelerin içsel özüne odaklanmayı amaçlar; fantastik ya da romantik temalardan uzak durur. Realizm, bireyin öznelliğine ve yaratıcı dehasına dayanır; bu, tüm alanlarda bilimsel ilerlemeyi anlamının bir yansımasıdır⁴⁸ Bu öğreti, Fransa’da romantizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır ve "hayatı olduğu gibi tasvir etmek" üzerine kuruludur; ancak bu, gerçekçiliğin edebi bir terim olarak kesin tanımı değildir. Çünkü realizm aslında yaşamın özel bir yönüne vurgu yapar; bu yön, insan onuru bakımından pek övülen bir alan değildir. Realizm, gerçeğin harfi harfine anlaşılmasıyla ilgilidir ve yaşamın çürümüş yanlarını tasvir eder⁴⁹. Bu ilkeye dayanarak realizm, klasiklerin eskiyi taklit etme yolunu reddeder ve romantiklerin aşırılıkla öznel, hayal, soyutlama, tutku ve aşk peşinde kaybolmalarını da kabul etmez. Realizm, iyi ve kötüyle dolu olan gerçeğe odaklanır; bu gerçeği derinlemesine araştırır ve gizlerini açığa çıkarır. Realizm, Avrupa’da 19. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış ve özellikle 1830 Fransız Devrimi sonrasında belirgin bir şekilde gelişmişti⁵⁰. Bu dönemde bilimsel bir anlayış hâkim olmuş ve yazarlar, çağın ruhuna uygun bir şekilde bilimsel ve doğal yasalara uyum sağlamaya çalışmışlardır. Gerçekçiler, insanî değerleri yenilemek ve işçi sınıfının haklarını savunmak amacıyla edebiyatta gerçekliği tüm acılarıyla, ıstıraplarıyla tasvir etmeyi amaçlamışlardır. Realizm, Arapça ‘da birkaç anlam taşımaktadır; bir yönüyle, hayal gücüne dayanmadan gerçeği gözlemleme ve kaydetme üzerine kurulu edebiyat anlamına gelir; diğer bir yönüyle, halkın yaşamından ve sorunlarından beslenen bir edebiyatı ifade eder. Bu, sosyalizmin kavramlarına yönlendiren nesnel bir edebiyatı temsil eder ve dolayısıyla realizm, yaşam gerçeklerini her yönüyle inceleyen bir edebiyat türüdür; bu da çalışmak, sömürü ve baskı gibi konuları ele alır.

2.2 Batı'daki Temsilcileri

Realizm çeşitli yönlerle ayrılmıştır ve yöntemleri şunlardır:

⁴⁸ Abdülhamid, Ali Abdurrahman, *Edebi Eleştirinin Belirgin Nitelikleri*, Daru'l-kitabi'l-hadis, Kahire, 2009, s.132.

⁴⁹ İsmail, İzzeddin, *Edebiyat ve Sanatları*, Dar el-Fikr el-Arabi, Kahire, 2013, s. 53.

⁵⁰ Mekki, Tahir Ahmed, *Modern Arap Şiiri*, Dar Al-Maarif, Kahire, 2. Baskı, 1983, s.49.

1. Sosyal Realizm: Öncüsü (Balzac), toplumu ıslah etmeye ve bireyin rolünü belirlemeye çağırılmaktadır. O, yazarın gerçekçi olmasının yanı sıra bir filozof ve ahlak adamı olmasını da savunur.⁵¹

2. Bilimsel Realizm: Öncüsü (Hippolyte Taine 1828-1893) olup, insan psikolojisinin bilimsel analizine dayanır. Edebiyat ve sanat tarihçilerini, her ulusun kültürel ve sosyal özelliklerini belirleyen psikolojik faktörleri incelemeye çağırır.⁵²

3. Doğal Realizm: Öncüsü (Émile Zola 1840-1902) olan bu akım, gerçekçiliğin doğal bir evrimi olarak kabul edilir. Doğalcılar, insanlığın yaşamını belirleyen şeylerin, içgüdüler ve fiziksel ihtiyaçlar olduğunu savunurlar; ruh ise insan üzerinde bir etkiye sahip ikinci bir fenomen olarak görülür.⁵³

4. Sosyalist Realizm: Doğu Avrupa sosyalizmi bağlamında gerçekçiliği temsil eder; toplumu ve kitleleri önemser. Edebiyat, deneysel felsefenin etkisiyle gerçekçiliğe yönelmiştir; bu felsefenin öncüsü Fransız filozof (Auguste Comte 1798-1857) olup, "deneyim, şeylerin gerçekleri konusunda kesinliğe giden yoldur; çünkü gerçekleri düşünce yoluyla kavramak zor bir durumdur." der.⁵⁴

5. Eleştirel Realizm: Yazarların toplumlarını gerçekçi bir biçimde tasvir ettiği ve Batı toplumunun yaşamını en ince detaylarına kadar çizdiği bir akımdır. Bu akımın temsilcilerinden biri Charles Dickens'tır; o, yoksul insanların sefaletini ve hayatın zorluklarını tasvir etmiştir. Ayrıca, Dostoyevski ve William Faulkner gibi yazarlar da gerçekliklerini tasvir etmiştir.

6. Yeni Realizm (Sosyalizm): Maksim Gorki (1868-1936) tarafından tanımlanmış bir terimdir. Bu yeni realizm, önceki akımlardan farklı olarak, Marksist teorinin edebiyatta ve nesirde uygulanmasını temsil eder. Rus yazarların ve diğer sosyalist ülkelerin çağdaş deneyimlerinin bir sonucudur (ortak sloganları, doğanın genel hedeflerine ve sosyalizmi gerçekleştirme mücadelesine bağlılıktır). Bu türü (Mayakovski) temsil eder ve serbest şiir çağrısında bulunur; bu yaklaşımın belirgin özellikleri insanî değerlere vurgu yapmasıdır. Realizm, insanın sınırsız potansiyeline inanan bir bakış açısına sahiptir.

Realizm akımının genel özellikleri şunlardır:

1. Hayata nesnel bir bakış açısıyla yaklaşmak ve genellemeden kaçınmak.
2. Günlük betimlemeyi, aşırı şairane hayal gücüne tercih etmek.

⁵¹ Abdülkerim, Muhammed Abdülmun'im, *Edebi Eleştirinin Sorunları Üzerine*, Matbabatu'lemân, Kahire, 1978, s.138.

⁵² Helal, Muhammed Ghanimi, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Nahda Yayınları, Kahire, 9. Baskı, 2008, s.60.

⁵³ Mandur, Muhammed, *Edebiyat ve Eleştiri Üzerine*, Nahda Yayınları, Kahire, 1977, s.136.

⁵⁴ Osman, Abdurrahman, *Eleştiri Yöntemleri ve Sorunları*, s.394.

2.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri

Realizm, Arap edebiyatını da etkilemiştir; takip ettiği yöntem ile birlikte edebi gelişim üzerinde etkili olmuştur. Herhangi bir edebiyatın yeni edebiyatlardan etkilenmesi doğal bir durumdur. Arap şairler, özellikle göçmen edebiyatı şairleri bu akımdan etkilenmişlerdir. Bu şairlerden biri olan İlyâ Ebu Madi, Amerika'daki zenci insanların acılarını şöyle dile getirmiştir:

الدَّيْكَ الْأَبْيَضُ فِي الْقَنْ
يَخْتَالُ كَيُوسُفَ فِي الْحَسَنِ
وَأَنَا أَتَمْنَى لَوْ أَنْسَى
أَصْطَادُ الدَّيْكَ وَلَكِنِّي
لَا أَقْدِرُ إِذْ أَنِّي عَبْدٌ (55)

*Beyaz horoz, kümeste
Güzel yüzlü Yusuf gibi yürür;
Ben ise, unutsam diye dua ederim,
Horozu yakalamak isterim ama,
Başaramam çünkü ben bir köleyim.*

Ayrıca, birçok Mısırlı şair de realizmden etkilenmiştir; bunlardan biri olan Hafız İbrahim, şiirlerinde sosyal ve ulusal konulara yer vermiş ve gerçekliği tüm ayrıntılarıyla betimlemiştir. Örneğin, "Japon Kızı" adlı şiirinin başlangıcında şöyle der:

إِيهَ يَا دُنْيَا اْعْبَسِي أَوْ فَابْسِمِي
لَا أَرَى بَرْقَكَ إِلَّا خُلْبًا (56)

*Ey dünya ya sön ya gülümse,
Parlaklığını görmüyorum, sadece boş.*

Realizmden etkilenen başka Arap şairleri arasında, Tunuslu ve Faslı olan Ebu'l-Kasım eş-Şabbi bulunmaktadır. O, birçok ulusal şiir yazmış, halkı isyan ve zulme karşı mücadele etmeye teşvik etmiştir. Onun en ünlü şiirlerinden biri olan "Hayat İsteği"nde şöyle demektedir:

إِذَا الشَّعْبُ يَوْمًا أَرَادَ الْحَيَاةَ
فَلَا بُدَّ أَنْ يَسْتَجِيبَ الْقَدْرُ (57)

⁵⁵ Hacer, Asi, *İlyâ Abu Madi'nin Divanı Üzerine Açıklamalar*, Daru'l-fikri'l-Arabi, 1999; Hasan Jad Hasan, *Modern Edebî Eleştiri Üzerine Notlar*, s.313.

⁵⁶ İbrahim, Hafız, *Divan*, Genel Yayın, Kahire, 1980, s 2-7.

⁵⁷ eş-Şabbi, Ebu'l-Kasım, *Divan*, Muhammad Ali Beydoun Yayınları, Beyrut,- 1994. S 70

***Eğer bir gün halk hayatı isterse,
Kader mutlaka buna cevap verecektir.***

Realizm, yaratıcı edebiyatın oluşturulmasında sürekli yenilenen ve dinamik bir anlayışa sahiptir; çünkü realizm, yansıma değil, hayal gücüne dayanır. Ancak gerçekçiliğin olumsuz yönleri de vardır; bu olumsuz yönler, onun gelişimini etkilemiş ve başka bir akımın ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁵⁸

2.4 Şairin Şiirlerinde Realizm İncelenmesi

Arapların ve yazarlarının yaşadığı hayal kırıklıklarının ardından, realizmden uzaklaşıp romantizmi benimseyen kişilere eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Şair Muhammed al-Feytûrî, Arap milletinin karşılaştığı felaketlerden ve devrimlerden etkilenmişti; bu nedenle edebiyatı aracılığıyla ulusal durumu ele alması kaçınılmazdı. Bu devrimlerden ve felaketlerden bazıları 1952'deki Mısır Devrimi, 1958'deki Irak Devrimi, 1958'deki Lübnan İsyanı, General İbrahim Abbud'un darbesi (1958) ve 1964'teki Sudan Devrimi'ydı. Bu dönemde Arap ülkelerinde politik bilinç gelişti ve halkın meseleleri, kitlelerin kalbinden doğmaya başladı; bu nedenle yazarların bu kitlelerin yaşamlarına tanıklık etmeleri ve sıkıntılarını gerçeklikle buluşturmaları gerekti. Feytûrî, Arap milletinin bu döneminin en önemli yazarlarından biri olarak, durumunu ve umutlarını yansıtan gerçekleri ifade etti. Sosyalist realizm, Arap şairler ve yazarlar arasında yayılmaya başladı ve artık sadece Marksistlerle sınırlı kalmadı.

أفريقيا استيقظي من ذاتكِ المظلمة

استيقظي من نفسك القابعة (59)

Afrika... Karanlık özünden uyan!

Sıkışmış halinden uyanın

Afrika, uzakta bir vatan olmanın yanı sıra herkesin ulaşmayı hedeflediği bir yoldu. Şair, Afrika'yı hisleriyle renklendirirken, kendi tarihini onun tarihiyle birleştirdi; bu süreçte kendi özel trajedisini de ekleyerek kurtuluş arayışını ifade etti:

لنتفض جثة تاريخنا
وينتصب تمثال أحقادنا

⁵⁸ Fadl, Salah, *Sanatsal Yaratımda Realizm Metodolojisi*, Daru'l-maarif, 2. Baskı, 1980, s.45.

⁵⁹el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, Daru'l-avde, 1979, I/47.

آن لهذا الأسود المنزوي
المتواري عن عيون السنى
آن له أن يتحدى الورى (60)

***Tarihimizin cesetleri uyanmalı
Ve kinimizin heykeli dikilmeli
O köşede karanlığa hapsolmuş olan
Şimdi herkese meydan okumalı."***

Afrika, uzak ve ıssız bir ülke olarak, taliplerin zenginliklerini yağmalamak amacıyla girmeye çalıştığı bir yerdir. Şair el-Feytûrî, Afrika'yı isyan eden duygularıyla renklendirirken, kendi tarihini onun tarihiyle birleştirir:

يا أخى وكلّ أرضٍ وجمت شفتاهَا
واكفهرت مقلتها
قمّ تحرر من توابيتِ الأسى (61)

***Kardeşim, her toprak öfkeyle yüzünü kapatıyor
Ve gözleri kasvetle doluyor.
Kalk, acıların tabutlarından kurtul!***

Burada, halkının uyanışını tasvir ederken şöyle der:

الفجرُ يدقُّ جدارَ الظلمةِ فاسمِعْ أَلحانَ النصرِ
هَآ هي الظلمةُ تتدعى ... تساقط تهوى في دَعْرِ
هَآ هو ذا شعبي ينهضُ من إغماءته عاري الصدرِ (62)

***Şafak karanlığın duvarlarını çalıyor, dinle zaferin ezgilerini.
Karanlıklar çağrılıyor... Korkuyla düşüyor.
İşte halkım baygınlığından uyanıyor, çıplak göğüsle.***

Artık mücadele sadece Afrika'nın değil, evrensel insani değerlerin mücadelesi haline geldi; sömürenler ile zalim yöneticiler arasındaki bir çatışmaydı. Bu konuyla ilgili şöyle der:

وتلقفتُ روحهُ مشاعرَ الانتصارِ والظفرِ
فأخضوضري يا سنواتِ القحطِ وانزلْ يا مطر
وتصبحُ السَّماءُ والأرضُ وجرى الجدولُ

⁶⁰ el-Feytûrî, *Divan*, I/47.

⁶¹ el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, I/48.

⁶² el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, I/48.

وتنتهي مجاعةُ الترابِ والبشر!
حقاً ... لقد تَوَجَّ ضوءُ النهارِ جبينهُ الظافرِ (63)

*Ruhunu zafer ve başarı duyguları sarhoş etti.
Yeşil ağaçlar, kuraklık yıllarına meydan okuyacak!
Gök ve yer birleşsin, ırmaklar aksın,
Toprak ve insanların açlığı son bulsun!"*

Gerçekten de, gün ışığı zafer yüzünü ortaya koymuştu.

Bu nedenlerle ve bu olgularla etkileşim sonucunda, el-Feytûrî, romantik bir şairden sosyalist bir gerçekçi şaire dönüştü; halkının acılarını, umutlarını ve insanlığı genel anlamda yansıtan bir şair oldu. Çünkü o bu halkın bir evladıydı:

لقد غَسَلَ النُّورُ أَرْضَكَ ...
حَتَّى سَرَادِيكَ الرُّطْبَةَ المَظْلَمَةَ
مَشَى الفَجْرُ فِيهَا بِأَنْفَاسِهِ ...
يَفْضُضُ أَيَّامَكَ القَادِمَةَ
فَهَلْ تَسْمَعِينَ أَغَانِي الزَّوْجِ
تَدَوَّى مَثْقَلَةً بِالحَيَاةِ
وَهَلْ تَبْصُرِينَ وَجْهَ العَبِيدِ؟
تَقْهَقُهُ حَوْلَ نَعُوشِ الطَّغَاةِ!
وَكُنْتَ بَقِيَّةَ أُسْطُورَةٍ ... مَلُوثَةٌ
بِصَفْتِهَا الشِّفَاءُ (64)

*Işık, toprağını yıkadı...
O karanlık yeraltı dehlizlerini bile.
Şafak, nefesiyle yürüdü...
Gelecek günlerini aydınlatıyor.
Zenci şarkılarının sesini duyar mısın?
Hayatın ağırlığıyla yankılanıyor.
Ve kölelerin yüzlerini görebilir misin?
Zalimlerin tabutları etrafında gülüyor!*

Burada, yoksulluk ve açlık içinde yaşayan Afrika Arap insanının acılarını dile getiriyor. Hayatın gerçekleri onu değiştirdiği gibi, bu gerçeklerin getirdiği sıkıntıları da tasvir eder:

⁶³ el-Feytûrî, *Afrika Şarkıları*, I/52.

⁶⁴ Feytûrî, *Siyah Tufan Divanı*, Daru'l-avde, Beyrut, 3.baskı, 1979, I/90.

الأرضُ مزحومةٌ بالمصفدين الضحايا
والأفقُ غيمانٌ ... مدلهم الزوايا
والدربُ منطفئُ اللونِ
في شحوبِ البغايا
فقيم خطوك فوقَ العظام ...
فوقَ البرايا ...
وأنتَ عريانٌ إلّا من هموم العرايا (65)

*Toprak, kurbanların zincirleriyle dolu,
Hava, karanlık bulutlarla dolmuş.
Yolun rengi solgun,
Fahişelerin soluk yüzleriyle.*

*Neden adımların, kemiklerin üstünde,
Bedenlerin üzerinde yürüyorsun,
Sen, çıplak, sadece hayal kırıklıklarınla.*

Toplumun içinde doğup büyüyen biri olarak, yıllarca süren zulüm ve istismar nedeniyle çektiği acıları anlatıyor. Bu halk yoksulluktan ve açlıktan çekmiştir. Bununla ilgili şöyle der:

والشمسُ تطلّي جدارَ الغربِ أحزانا
رأى جنازةً طاغوتَ تشيعه
لعناتِ أمته شيبًا وشبانًا
رأى وجوهاً، وأعناقاً، وأذرعةً
تكادُ تطفرُّ أحقادًا وأضغانا
رأى شعوبًا إذا ديست كرامتها
داست عروشًا، وأربابًا، وتيجانًا (66)

*Kim gördü onu, gemisi battığında
Güneş, batıda duvarları üzüntüyle süslüyordu.
Bir tiranın cenazesiyle karşılaştı,
Ülkesi lanetler içinde... yaşlı ve genç.*

Yüzlerce öfke ve kinle, insanların hiddetlerini gözler önüne seriyor. Hakkında konuştuğu yürek burkan toplum, içinden geçilen acılı günlerin izlerini taşıyor. Zira insanlar, haksızlığa uğradıklarında, onurları zedelenince tahttan ve taçlardan indirilmişlerdir:

⁶⁵ el-Feytûrî, *Divan*, I/146.

⁶⁶ el-Feytûrî, *Divan*, I/161.

مَنْ يَا تَرَى تَكُونُ؟
تَسْكُبُ الدَّهْشَةَ فِي عَيُونِي رُؤْيَتِكَ
تَجْذِبُنِي هَيْئَتِكَ الْمَظْطَرِبَةُ
عَيُونُكَ الْمَدْبِيَّةُ
قَامَتَكَ الطَّوِيلَةَ الْمَكْتَتِبَةُ
حِذَائِكَ الْقَدِيمَ الْبَاهِتِ اللَّوْنِ
خَطَاكَ الْمَتَعِبَةَ

مَنْ يَا تَرَى تَكُونُ؟
شَمْسُ الْاِسْتَوَاءِ
أَحْرَقْتُ جَبِينَكَ النَّبِيلَ
أَلْقَيْتُ فَوْقَ وَجْنَتِكَ
لَوْنَهَا الْجَمِيلَ (67)

*Sen Kimsin Acaba?
Gözlerime hayret döküyorsun seni gördüğümde,
Beni çekiyor titrek halin.
Keskin bakışların,
Uzun ve hüzünlü boyun,
Eski, soluk renkli ayakkabın,
Yorgun adımların.*

*Sen kimsin acaba?
Ekvator güneşi,
Yakmış soylu alnını.
Yanaklarına bırakmış
O güzel rengini.*

Burada, Arapların yaşadığı utancı dile getiriyor. Hayat, onlara kahrını dayatmış, göz önünde, sanki hayvanlar gibi. Şöyle der:

رَبِّمَا أَنْسَاهُ
رَبِّمَا أَنْسَى إِنِّي خَضِبْتُ يَدِي يَوْمًا بِدَمَاءِ الْآهْ
رَبِّمَا أَغْسَلُ عَارِي عَنْ رُوحِي يَا أَخْتَاهُ
وَلَوْ أَنَّ الْعَارَ يَزِينُ صَدُورًا فِي عَصْرِي
وَيَرْصَعُ تِجَانًا مَلُوكٍ ...

⁶⁷el- Feytûrî, *Divan*, I/268.

ويقيمُ عروشَ طغاهُ ... (68)

"Belki unutturum,
Belki de bir gün hatırlamayı unutturum,
Ağlamışken kanla boyadığım ellerimi,
Belki de utancımı ruhumdan temizlerim.
Ama utanç bu dönemde,
Taçları süsleyen bir madalya."

Gerçek bir yaşamdan, acıdan, tükenmişlikten bahsediyor. Şöyle diyor:

غضبي يتكسّر في عينيها الضوء
وتصطدمُ الأشياءُ
تعودُ عناكبُ ميتةً
ودمى عرجاءَ
تستغرقُ ضاحكةً
في غرفةٍ أرملةٍ سوداءِ

غضبي يا مولاتي ...
لو أعرفُ من أيِّ الأفاقِ
تهبُّ الرِّيحُ
لكنْتُ سبقتُ الرِّيحَ
وكنْتُ نشرْتُ على جنباتِ
الأفقُ ردائي
من أقصاه إلى أقصاه (69)

Öfkemi
Öfkem gözlerinde ışığa çarpıyor,
Eşyalar çarpışıyor,
Ve geri dönüyor ölü örümcekler gibi,
Topallayan oyuncaklar gibi.
Kahkahalara boğuluyor,
Siyah giymiş bir dulun odasında.

Öfkeliyim ey sultanım...
Hangi ufuklardan
Rüzgârın estiğini bilsem,
Rüzgârdan önce giderdim,

⁶⁸ el- Feytûrî, *Divan*, I/437.

⁶⁹ el- Feytûrî, *Divan*, I/468.

*Ve sererdim
Ufkun kenarlarına
Kendi pelerimimi,
Bir uçtan diğerine.*

Burada, düşüşü ve parçalanmayı tasvir ederken, gerçekliklerin pençesinde kaybolmuşluğu da ifade ediyor. Sık sık yaşanan hayal kırıklıklarının onu nasıl etkilediğini ortaya koyuyor:

سَأَلْتَنِي عَنِ السَّقُوطِ مَرَّةً
فَإِنْ تَكُنْ لَا زِلْتُ مُصْغِيًا إِلَيَّ
أَيُّهَا الْمَلِكُ
هَآ أَنَذَا أَقُولُ لَكَ
يَسْقُطُ بَعْضُهُمْ
لَأَنَّهُ يَرَى وَلَا يَرَى
وَيَسْقُطُ الْبَعْضُ
لَأَنَّهُ يَسِيرُ الْقَهْقَرَى
وَشَرُّ أَنْوَاعِ السَّقُوطِ مَرَضًا
هُوَ السَّقُوطُ فِي الرِّضَا (70)

*Bir zamanlar düşenlerin
Bunun nedeninin ne olduğunu soruyor.
Eğer hâlâ bana kulak veriyorsan,
Ey kral,
İşte, burada sana söyleyebilirim;
Bazen bazıları düşer,
Çünkü görür ama göremez,
Ve bazıları düşer,
Çünkü geriye gider.
Düşüşün en kötü hali,
Rızaya düşmektir.*

Başka bir yerde, gerçekliğini, yaşadığı tüm acıları ve sıkıntıları son derece etkileyici bir dille tasvir eder. Gerçekçiliği somut bir şekilde yansıtan bir ifade kullanır:

مِنْ صَاحِبِ الْجَنَّةِ مُلْقَاةً
عَلَى قَارَعَةِ الطَّرِيقِ؟
تَدُوسُهَا الْعَيُونُ وَالْهَجِيرُ وَالنَّعَالُ

⁷⁰ el- Feytûrî, *Divan*, I/538.

مَنْ يَعْرِفُهُ؟
إِنِّي أَكَادُ أَعْرِفُهُ
لَكِنَّهُ لَيْسَ هُوَ الْخَائِنُ
فَالْخَائِنُ حَيٌّ
وَالْحَرِيقُ
مَا زَالَ فِي اشْتِعَالٍ! (71)

*Yolda yatan ceset kimdir?
Yolun kenarında?
Gözler ve ayaklar altında kalıyor.
Kimse tanımıyor.
Neredeyse tanıyorum ama
O hain değil,
Çünkü hain hala hayatta.*

Burada gecenin karanlığı, sanki lanet edilmiş gibi bir karanlık yaratır. Şair, gökyüzünü örten bulutların bir kefen gibi olduğunu söyler. Kafesini saran karanlık duyguların ifadesidir bu:

كَانَ الدُّجَى أَسْوَدَ مِنْ لَعْنَةٍ
مِنْ صَرْخَةٍ حَاقِدَةٍ فِي الصُّدُورِ
وَكَانَ طَوْلُ الدَّرْبِ، طَوْلَ الْأَسَى
طَوْلَ اكْتِنَابَاتِ شَبَابِي النَّضِيرِ
وَكَانَتْ السَّحْبُ تَغْطِي السَّمَاءَ
كَأَنَّهَا أَكْفَانُ مَيِّتٍ فَقِيرٍ
وَكَنْتُ أَمْشِي مَتَّخِماً بِالرَّدى
كَدُودَةٍ تَرْحَفُ بَيْنَ الْقُبُورِ (72)

*Gece, lanet gibi siyah,
İçimde bir nefret haykırışı.
Yolun uzunluğu, acının uzunluğu,
Gençliğimin karamsarlığı.
Gökyüzü bulutlarla kaplı,
Yoksul birinin kefeni gibi.
Ve ben, mezarların arasında,
Sürünerek ilerliyorum.*

⁷¹ el- Feytûrî, *Divan*, I/596.

⁷² el- Feytûrî, *Divan*, I/139.

Burada, halkının yaşadığı acılı gerçeklikleri tasvir ederken, yaşadığı utanç, sefalet ve açlık gibi durumları gözler önüne seriyor. Onları hissedip deneyimleyerek, duyguların ve deneyimlerin aktarımını sağlıyor:

مَشَى عَلَى الشَّوْكِ أَزْمَانًا وَأَزْمَانًا
وَعَانَقَ الْأَرْضَ جوعَانًا وَعَرِيَانًا
وَحَرَ تَحْتَ أَنْيْنِ الْفَاسِ مَقْبَرَةً
وَدَبَّ خَلْفَ زَوَايَا الْكُوخِ جُرْدَانًا
وَذَابَ بَيْنَ سَوَاقِي اللَّيْلِ أَغْنِيَةً ... حَزِينَةً
وَذَوِيَ فِي الدَّوْحِ أَغْصَانًا
وَيَحْصِدُ الْحَقْلَ أَشْوَكًَا وَنِيرَانًا!
حَتَّى إِذَا قِيلَ مَاتَتْ أَدَمِيَّتُهُ
وَهُوَ الَّذِي هَوَّنَ الدُّنْيَا ... وَمَا هَانَا
وَعَاشَ يَسْقِي تَرَابَ الْأَرْضِ مِنْ دَمِهِ (73)

*Dikenler üzerinde yürüdü yıllarca,
Yıllarca,
Aç ve çıplak bir halde toprağı kucakladı.
Kazmanın iniltileri altında bir mezar oldu,
Kulübenin köşelerinde fareler dolandı ardından.
Ve gece derelerinde bir türküye dönüştü,
Hüzünlü bir türküye,
Ağaç dallarında soldu
Ve tarlalar dikenler ve ateşler biçti!*

*Ta ki denilene kadar: "İnsanı öldü artık,"
Oysa o dünyayı hafifletmişti,
Ama hiç hafife alınmadı.
Ve toprağı kendi kanıyla sulayarak yaşamıştı.*

⁷³el- Feytûrî, *Divan*, I/159.

3.Bölüm

3.1 Sembolizm

Sembolizm, 19. Yüzyılın son çeyreğinde Fransa'da parnasizme tepki olarak doğmuş bir ekoldür. Felsefi altyapısını Comte'un pozitivizminin aksine Schopenhauer'ın idealist felsefesi oluşturur. Bu düşünceye göre dünya ve dünyadakiler yani gördüklerimiz bir yanılsama, hayalden ibarettir. Sembolikler, parnasizm ve realizmin insanları karamsar ve mutsuz bir hale getirdiğini öne sürüp şiirin sınırlarını kaldırmayı, müziği andıran şiirler yazmayı savunmuşlardır. Bu sayede duyguların en derinine erişebilmeyi amaçlamışlardır. Sembolizm de romantizm gibi duygu ve hayali, öznel perspektifi savunur. Sembolistler dış dünyayı bilimsel nesnellikle yansıtmak yerine onun kendilerinde bıraktığı intiba ve hisleri öznel biçimde aktarmayı öngörürler. Zira idealist felsefeye göre gerçek olduğu anlatılamaz yalnızca gerçeğin bıraktığı his anlatılabilir. Eserlerinde mecaz ve sembollerle örülü örtük bir anlatım ve değişken anlamlı ifadeler işlemişler ve bunu şiirin zenginliği olarak görmüşlerdir. Genel olarak gümbatımları, seher vakitleri, ay ışığı, tenhalıklar gibi anlardan faydalanarak şiirin iç musikisini sağlayarak okuyucuya anlatılanı sezdirmeye çalışmışlardır. Onlar için şiir bir besteden farksızdır. Kafiye ve ölçüyü ikinci plana atmışlar ve yeni nazım biçimleri üzerinde çalışmışlardır.²⁴⁸ Sembolistler kendilerinden önceki tüm şiir akımlarını yok saymış, sanat için sanat görüşünü benimseyerek toplumsal ve siyasi olaylardan uzak durmuşlardır. Sembolizm akımının başlıca temsilcileri; Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Stephane Mallarme, Paul Valery olarak sıralanabilir.⁷⁴

3.2 Batı'daki Temsilcileri

Bu akım, "Parnasizm" üzerine kurulmuştur; çünkü "Parnasistler, aşırı yapaylıkları ve bilinçli bir şekilde şiir yaratma çabaları ile duyguları boğmuşlardır. Sembolizm, yaklaşık 1880 yılında ortaya çıkmıştır ve romantizmden sonra lirik şiirin en önemli akımıdır. Fransa'da ortaya çıkmış ve (Stéphane Mallarmé) bu akımın öncüsü kabul edilir, ardından öğrencisi (Paul Valéry) gelmektedir.⁷⁵ Bir sembol, dolaylı bir ifade anlamına gelir; dilin doğrudan anlamında ifade edemediği gizli psikolojik yönleri anlatmak için kullanılır... Bu, özne ile nesne arasında, duyguların ruhsal uyarım yoluyla oluştuğu bir bağıdır; adlandırma ve açıklamadan değil.⁷⁶

⁷⁴ Hafaci, Abdulmunim, *Karşılaştırmalı Edebiyatında İncelemeler*, 1995, II/43.

⁷⁵ Mandur, Muhammed, *Edebiyat ve Eleştiri Üzerine*, s.137.

⁷⁶ Helal, Muhammed Ghanimi, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, s.382.

Sembolistlerin ilkelerinden biri, "gölgevi şiirsel imgeye başvurmak; bazı belirgin noktaları tanımlayıp, diğerlerinin belirsizlik içinde kalmasına izin vermektir.⁷⁷ Sembolizm, duyguların birbirine aktarımını, yani duyuların işlevlerinin birbirleriyle değiş tokuşunu teşvik eder; kulak görmekte, göz duymakta, burun tatmakta ve dil koklamaktadır. Kulak, üzümden hüzünlü bir melodi duyar; göz, melodileri ve ezgileri işitmektedir. "Bu aktarım, dış dünyayı psikolojik düşüncelere dönüştüren bir süreçtir ve bazı özelliklerini soyutlayarak, düşünce ve duygulardan ibaret kılar.⁷⁸

3.3Arap Dünyasındaki Temsilcileri

Arap edebiyatı, her zaman sembolik ifade tarzlarından birini tanımıştır ve bu iki yönü temsil etmektedir:

1. Hayvan, kuş veya böceklerin ağzından düşen özdeyişler; bunlar Mecmau'l-emsâl gibi bazı kitaplarda ya da el-Beyan ve't-Tebyin (el-Cahiz) gibi birçok edebi eserde yer almaktadır; ya da insanları temsil eden hayvan veya kuşların sözleri, İbn Mukaffa'nın Fars kökenli Kelile ve Dimne kitabında olduğu gibi.

2. Tasavvuf şiirinde veya tasavvuf hikâyelerinde, ruhsal ve sanatsal değerlerin, bir yandan günümüz sembolizmine bağlandığı, diğer yandan onu uzaklaştırdığı bir durum vardır; Arap şiirinde yer alan şarap temalı birçok eser, sembolik anlamda, bağlamla belirlenen semboller olarak kabul edilebilir.⁷⁹

Modern çağda birçok şairimiz sembolizme yönelmiş ve bunu sanatsal ifade ve duygularını anlatma yöntemi olarak benimsemiştir. En çok göçmen şairlerinden: İlya Ebu Madi, "ahmak incir" ile cimri ve tutumlu insanı temsil eder:

وتينة غضة الأفنانِ باسقةً قالت لأترابها والصيفُ يحتضرُ⁽⁸⁰⁾

"Şöyle bir taze ince, Arkadaşlarına dedi, yaz mevsimi sona ererken."

Bu tür sembolik şiirler arasında "küçük taş" adlı eserinde her bireyin toplumda, ne kadar küçük olursa olsun, önemini vurgulamaktadır.

⁷⁷ Helal, Muhammed Ghanimi, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, s. 384.

⁷⁸ Jad Hasan, Hasan, *Modern Edebî Eleştiri Üzerine Notlar*, Daru'l-muallem, Kahire, 1978, s.139.

⁷⁹ Ahmed, Muhammed Fattuh, *Sembol ve Sembolik Şiir*, Dar el-Ma'arif, Mısır, 3. baskı, 1984, s.161-162.

⁸⁰ Ebu Madi, İlya, *Divan*, Kuveyt Millî Kütüphanesi, Kuveyt, 2008, s.585.

Şair Cibran Halil Cibran'ın da birçok sembolik şiiri vardır; aynı şekilde Nizar Kabbani'nin sembolizme dair eserleri bulunmaktadır. Kabbani'nin "Fısıldama" adlı şiirinde birçok sembolik ifade ve imge bulmaktayız:

يقول لي: تعال⁽⁸¹⁾

في ثغرها ابتهاجاً

"Onun dudaklarında bir ilahi, bana gel diyor."

"Sembolizm", sanatsal anlamda ancak geçen yüzyılın ikinci yarısında tanınmıştır; bu da Arap edebiyatının eski sembolistliğinin, geniş bir psikolojik çağrışım değil, doğrudan, işaret etmek ve dolaylı olarak ifade etme ile ilgili olduğunu gösterir; içerdiği mecaz renklerinin hepsi, benzetme, istiare ve kinaye gibi kalıplardır. Bu, sembolistliğin dilsel genel anlamını, sanatın dar anlamından ziyade bir bakış açısıyla görebilmektedir.⁸² Sembolizmde, bir çağrışım ve illüzyon vardır; bazıları bu konuda derinlemesine bir dalış yapabilir. Kur'an-ı Kerim, Arapların eşsiz yetenekleriyle, açık ve net bir dille, muazzam bir ifade biçimiyle indirilmiştir. Sembolizm, duyuların aktarımını ve onlardan faydalanmayı temel alır; "böylece işitilen şeyler renkler, koklanan şeyler melodiler haline gelir; gözle görülenler ise hoş bir kokuya dönüşür."⁸³ Dil, aslında sembollerden oluşur; özel duyguları uyandırmak ve hissiyatlar doğurmak için, şiir dilinde daha fazla görünmektedir; sembolist şair bu duygular ve hissiyatlarla, maddi dünyadan ve görsellikten uzak bir şekilde etkileşimde bulunur. Şunu söyleyebiliriz ki, Araplar arasında sembol, bir işarettir ve Arapça sözler, işaretin bir yolu olduğunu göstermektedir; konuşmada zorlanıldığında, ifadesini açıklamak için yardım eder; çünkü el veya baş hareketi ile yapılan güzel bir işaret, etkili bir anlatımın önemli bir parçasıdır.⁸⁴

⁸¹ Kabbani, Nizar, Divan, Nizar Kabbani Yayınları, Beyrut, I/101.

⁸² Ahmed, Muhammed Fattuh, *Sembol ve Sembolik Şiir*, s.8.

⁸³ İyd, Yusef, *Edebiyat Okulları ve Doktrinleri*, Lübnan Düşüncesi, Beyrut, 1994, 2/86.

⁸⁴ el-Cahiz, *el-Beyan ve't-Tebyîn*, Daru'l-Hilal, Beyrut, 1423, s. 80.

3.4 Şairin Şiirlerinde Sembolizm İncelemesi

Muhammed el-Feytûrî'nin divanını okuyan biri, çeşitli sembollerle dolu olduğunu görecektir; bunların bazıları belirgin ve açık, bazıları ise derin ve gizli olup, açıklama ve inceleme gerektirir; bu nedenle bu sembollerin en önemlilerini incelemeye çalışacağım. el-Feytûrî'nin şiirlerindeki sembollerin bir takım anlamı bulunmaktadır. Buna göre her sembol, genellikle diğer sembollerden farklı bir anlam taşır; bu nedenle her sembolün kendine özgü bir anlamı vardır. Bu bağlamda, bu sembolleri ayrı ayrı anlamlarıyla incelemeyi deneyeceğim.

3.4.1 Şehirler veya Mekanlar

el-Feytûrî'nin andığı en önemli sembollerden biri olan sel, belirli bir olaya işaret eder; sel sembolü, el-Feytûrî'nin belirli olayları çağrıştırır. Araplar, sel olayını şiirlerinde kullanmışlardır ve Feytûrî, bu şairlerden biridir. Kur'an-ı Kerim, bu olayı uzun bir şekilde anlatmaktadır: "Gerçekten, su taşığında sizi, gemide taşımıştık." Bunu, sizin için bir hatıra kılalım ve akıl erdiren bir kula uyarı olsun." [Hud Suresi, 44. ayet]. Burada Mısır'ı anlatmakta ve burada uzun süre yaşayıp eğitim aldığı yer olarak etkilendiği görülmektedir. Her iki ülke de Afrika kökenlidir. Burada, toprak ve Nil Nehri'nden bahsetmektedir; bu, Mısır'dan Sudan'a geçmektedir. Piramitlerin inşası ve o zamanlar birçok düşünce ve bilim öğrencisini yetiştiren el-Ezher Üniversitesi ya da el-Ezher Camii hakkında yazmaktadır. Bu bağlamda şöyle demektedir:

لا تَرْتَجِفْ عَيْنَاكَ
إِنَّ الضَّوْءَ مَسْكُوبٌ عَلَى الْأَشْيَاءِ
وَالصُّورَةُ فِي تَمْوُجِ الْعَيْنِينَ
لا تَرْتَجِفْ
هَآ هِيَ ذِي الْأَرْضِ
الَّتِي تَمْتَدُّ فِي خَارِطَةِ الدُّنْيَا
وَهَذَا نَبْلُكَ الْإِلَهِيِّ الْيَدِينَ
أَعْمَدَةُ التَّارِيخِ
وَالْأَهْرَامُ سَقْفُ الْكُونِ

*Gözlerin titremesin;
Gerçekten, ışık nesneler üzerine dökülmüştür;
Gözlerin dalgalı görüntüsüyle,
Titreme!
İşte bu dünya,
Dünya haritasında uzanır.
İşte bu, tanrısal ellerle senin Nil'in,
Tarihin sütunlarıdır,
Piramitler evrenin çatısıdır;
el-Ezher ise gömleğiyle.*

Ayrıca divanında Irak'tan bahseden bir dize bulmaktayız; burada halkın, karşılaştıkları zor duruma boyun eğmeyen cesur mücadelesini anlatmaktadır. Irak, onun gözünde ebedi destanlar ve mitolojilerle dolu bir ülkedir; bu ülke, asla ölmeyen ve sönmeyen bir devrimdir. Onun sözleriyle:

العراق
الملاحم لا تنتهي
والرؤى ثورة
والحضور انتلاف
ويظل العراق مداراً
وبغداد شمساً
تضيء مدار العراق
وعلى درج القادسيّة
قوس من المجد لا يعرف الاختراق (86)

*Irak,
Destanlar asla sona ermez;
Hayaller devrimdir;
Varlık bir birleşimdir.
Ve Irak, daima döngüdür;
Bağdat,
Irak'ın güneşidir,*

⁸⁵ el- Feytûrî, *Aşıklar Sana Geliyor*, Daru'ş-şuruk, Kahire, 1992, s. 46.

⁸⁶el-Feytûrî, *Aşıklar Sana Geliyor*, s. 90.

*Ve Kadisiye merdivenlerinde,
Şanstan bir yay;
Hiçbir zaman geçilemez.*

Mekanlar, sıradan bir insanın hayatında önemli bir rol oynar çünkü hayatında derin bir iz bırakırlar. Bu durum, duygusal ve estetik bir bakış açısına sahip bir şair için daha da belirgindir; zira yerler, hayatının seyrini çizmeye önemli katkılarda bulunmuştur. Bu yerlerden en önemlileri, hâlâ güçlü bir duruşla ayakta duran tarihsel ve mimari kalıntılarıyla eski Arap başkentleridir. Muhammed el-Feytûrî'nin "Aşıklar Senin İçin Gelir, Ey Bağdat" şiirinde başvurduğu semboller arasında, doğayla ilişkilendirilebilecek mekansal semboller öne çıkmaktadır. Bunların arasında evren, toprak, yeryüzü, çağ, dağlar, kumlar, kör bir kelebek, yol, sapkınlık, hayal, gökyüzü, hava, deniz, vatan, bahçe, zeytin gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu tür semboller, şaire geniş bir ifade alanı sunar; zira bu tür semboller, her şair için farklı anlamlar taşıyabilen özel semboller kategorisine girer. Oysa genel semboller, toplumsal bilince yerleşmiş anlamlara sahiptir ve bireylerin bu sembolleri belirli bir mekanizma ile kullanma eğiliminde oldukları gözlemlenir. Şairin şu dizesinde bunu görebiliriz:⁸⁷

البَابُ ... والسَّوْرُ ... وَلَوْ الْحَائِطُ السَّقِيمُ
وَدَرَجَاتُ السَّلَمِ الْمَتَسَخِ الْقَدِيمِ ...
وَأَوَجُهُ النُّوَاظِفِ الْبَاهِتَةِ الرُّسُومِ ...
تَظَلُّ مِنْهَا أَعْيُنُ بَادِيَةِ الْهَمُومِ ...

وَالسَّاحَةُ الْعَجُوزُ تَسْتَغْرِقُ فِي الشَّكَاةِ ...
كَأَنَّمَا تَتَوَعَّدُ تَحْتَ ثَقَلِ الْحَيَاةِ ...
وَعَرِبَاتُ الْخَدَمِ الْمَطْرَقَةِ الْجَبَاهِ ...
وَصَرَخَاتُ الْبَاعَةِ الْمَرَهَقَةِ الشَّفَاهِ
وَالنَّاسُ كُلُّمَا مَضَتْ مَدْخَنَةُ الْقَطَارِ
تَصْرُخُ فِي وَجُوهِهِمْ بِغَرَبَةِ الدِّيَارِ
تَهْدَمَتْ مِنْ فَوْقِهِمْ جَوَانِبُ النَّهَارِ
وَزَلَقَتْ أَرْجُلُهُمْ عَلَى بَسَاطِ نَارِ (88)

*"Kapı... ve sur... ve hastalıklı duvarın rengi
Ve eski, kirli merdiven basamakları...*

⁸⁷ Bou Salah, Nassima, *Çağdaş Cezayir Şiirinde Sembolün Tezahürü*, Edaa Kültür Derneği, Cezair, 2003, s. 67.

⁸⁸el- Feytûrî, *Divan*, I/203.

*Ve solgun resimlere sahip pencerelerin yüzleri...
O pencerelerden, kaygılı gözler görünür..."*

*"Ve yaşlı meydan, şikayetlerde kaybolur...
Sanki yaşamın ağırlığı altında ezilir...
Ve hizmetkarların yorgun omuzları...
Ve yorgun dudaklardan gelen satıcıların çığlıkları..."
"Ve insanlar, trenin dumanı geçerken
Yüzlerinde yabancı toprakların acısını taşırlar.
Gündüzün yanları onların üzerine yıkılmıştır
Ve ayakları ateş zemininde kayar."*

Şair, pek çok şiirinde özgürlük, yabancılaşma ve vatanına dönme hayallerini konu almıştır. "Aşıklar Senin İçin Gelir, Ey Bağdat" şiirinde, Filistin halkının özgürlüğü ve mücadele hakkına değinmektedir. Şairin kendi vatanına geri dönme umudu vardır; ancak el-Feytûrî, Cafer Nimeyri döneminde sistemine karşı olduğu için Sudan vatandaşlığından mahrum bırakılmış ve Sudan pasaportu elinden alınmıştır. Bu durum, şairin psikolojik ve sosyal hayatını etkilemiş; yazılarının çoğu Afrika ve kendi vatanına dönüş hayali üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak şair, 2015 yılında Fas'ta doğduğu topraklara geri dönmeyi başaramamıştır.⁸⁹

3.4.2 Dini Karakterler

Bu semboller, deneyimi ve arka planındaki düşünsel derinliği desteklemek için dini ve tarihi karakterlerden semboller kullanmaktadır. Kişisel semboller,⁹⁰ Muhammed el-Feytûrî'nin şiir dergilerinin en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır; zira kültürel, sosyal ve dini mirasa dönmek, tarihsel olaylar ve bu olayların insan üzerindeki etkileri şair için ruhsal bir tatmin kaynağıdır. el-Feytûrî, geniş kültürel birikimi ile bu sembolleri ve deneyimini kullanarak Arap ve İslam toplumunun yaşadığı karmaşayı dile getirmektedir. Dini karakterler denilince akla ilk gelen Peygamberler ve onların ifade ettiği sembolik anlamlardır. Şair, şairlik göreviyle peygamberlerin mesajları arasında bir bağ olduğunu düşünmektedir; zira hem peygamberler hem de şairler, hak ve yüksek duygular için mücadele ederler ve toplumlarını yükseltmeye yönelik insani bir boyut taşırlar. İnsan düşüncesi, milletlerin yükselişinin bir göstergesidir. Şairin yaşadığı deneyim, halkının durumunu yansıtır; o da o toprakların acılarını

⁸⁹el-Feytûrî, *Aşıklar Sana Gelir*, 1/96.

⁹⁰ Zayed, Ali Aşri, *Modern Arap Şiirinde Karakterlerin Çağrılması ve Bağlantılar*, Dar el-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1997, s.59.

hissetmektedir.⁹¹ Peygamberlerin ifadesi, Feytûrî'nin şiirlerinde birçok yerde geçmektedir; bu, onu hayal kırıklığı ve düşüşle bağlantılı kılar. Şairin, "Peygamber" kelimesini kullandığı yerlerde dilin gücünü kullanarak, dili yeniden şekillendirme çabası görünmektedir. Şairin 'Peygamberlerin Dönüşü' başlıklı şiirinde, 'Ey Şabi, özgürlük vaadini verdin' diyerek, Şabi'yi Afrikalı bir isyan temsilcisi olarak resmediyor. Şabi, zayıflık ve yok olma karşısında direniş göstermiştir.⁹²

وعدت يا شابي حرية
وعدت عزماً في وجوه الأسي
ويقظة ملء عيون الرقود
وفي قلب الأصم القعيد
عدت نبياً كالنبيين
لو تدرك معنك عقول الوجود (93)

Özgürlük sözü verdin Ey Şabi

Acı karşısında kararlılık sözü verdin

Ve uyanıklık uykunun gözlerini doldurur

Ve sağırın ve sakatların kalbinde

Peygamberler gibi peygamber sayılırsın

Varlığın akılları senin manasını anlasaydı

el-Feytûrî, burada Şabi'yi Afrika'nın acılarına temsil eden bir figür olarak sunmaktadır. Şabi, aşağılık ve dağılmayı reddederek, yeni bir dünya için bir kahraman olarak anılmaktadır. Diğer bir noktada, "Güneş Üzerine Şarkı" adlı şiirinde şair, peygamberlerin imgelerini çizmektedir.

فهي سحابة ترش الأرض بالنماء
وهي حمامة بيضاء
طارَتْ أَلْفَ مِيلٍ
وهي هي العودة بعد وحشة الرحيل
وهي الوصية التي أوصى بها

⁹¹ Kiwan, Abdulmuti, *Emel Dunkul'un Şiirinde Kuran Metinlerarasılığı*, Mısır Nahda Kütüphanesi, Kahire, 1998, s. 17.

⁹² Aladdin, Ramazan, *Modern Arap Şiirinin Dilinde Sanatsal Olaylar*, Arap Yazarlar Birliği Yayınları, Şam 1996, s. 14.

⁹³ el-Feytûrî, *Divan*, s. 166.

*"Bu, toprağı yağmurla besleyen bir bulut,
Ve binlerce mil uçan beyaz bir güvercin,
Ve ayrılığın ardından gelen dönüş*

Onun verdiği emir bu

Peygamber nesli bu nesil içindir.

"Bu şiir, el-Feytûrî'nin 'Beni Hatırla, Ey Afrika' adlı derlemesine adanmıştır ve Ekim Devrimi şehitlerine ithaf edilmiştir. Hızlı bir ritimle başlar; koşan atlar ve koşan bulutlar."⁹⁵ Özgürlük ve kurtuluş özlemi, onu gerçekleştirmek için belirli gereklilikleri ve yöntemleri gerektirir; koşmak, güç gerektirir ve bu nedenle atların güçlü imgeleri kullanılır. Bu imge, şairin kurtuluş yollarını simgeler; yıldızların ve güneşlerin doğuşu ile zafer kazanılır.⁹⁶ Bu zafer, yalnızca kahramanlar ve isyancılar geldikçe gerçekleşir. Bu şekilde, şiirin olayları hızla gelişir; peygamberlerin vasiyeti gelir. Savaş, barışın güvercinidir; dönüş ise ayrılıktan sonra gelir. Savaş burada barışın zıttı olarak değil, adaletin bir temeli olarak görülmektedir. Barış, güçsüz olanlarla değil, güçlü olanlarla mümkündür. Peygamberlerin vasiyeti, mevcut düzenin reddini ve daha adil bir gerçekliğe kaçışı ifade eder. Şiir, gerçeği yeniden tasarlayarak daha güzel bir geleceğin kapılarını açar; bu, ruhların aydınlığa açılmasını ve güzel vizyonlarla dolmasını sağlayan bir çabadır. Bu durum, Feytûrî'nin şiirlerinde sıkça tekrarlanan bir unsurdur.

el-Feytûrî'nin "Çan" adlı şiirinde şöyle der:⁹⁷

يا للهوان
لا يزال الزيف سيد الألوان
والشعراء
الأنبياء
غرباء
يجردون الضحكا
من البكاء
وينسجون حلم العنقاء
بينما العروش والأوثان
تجرفها مكنسة الزمان
وقيصر القديم

⁹⁴ el-Feytûrî, *Divan*, s.219.

⁹⁵ el-Rawaşide, Semih, *Alım ve Yorum Sorunu*, Amman Belediyesi Yayınları, Ürdün, 2001, s.217.

⁹⁶ el-Rawaşide, *age*, , s.412.

⁹⁷ el-Rawaşide, *age*, s.413.

صنم الأصنام
والسلطان
خادم الإسلام
أغلق باب قبره
ونام⁽⁹⁸⁾

*Ey çan,
Yalnızca aldatma, renklerin hükümdarı,
Şairler,
Peygamberler,
Yabancılar,
Ağlamayı gülmekten soyutlayanlar
Ve anka kuşunun hayalini dokuyanlar,
Oysa tahtlar ve putlar,
Zamanın süpürgesiyle silinir.
Eski Sezar,
putların putu
ve sultan,
İslam'ın hizmetkârı,
mezarının kapısını kapattı
ve uyudu.*

Şiirin başlangıcı, başlığı aracılığıyla bile anlamlı bir izlenim uyandırmaktadır ve bu izlenim, şiir satırları boyunca akıp gitmektedir; sanki karşımızda iki dil var: biri özlü ve yoğun, diğeri ise açıklayıcı ve açıklama getiren bir dil. Yani, "Başlık, paralel bir metin oluşturur" söylemine yaklaşıyoruz. Başlığın, şiir metninde geçiş aşaması olarak ve birtakım tutarsızlıkların olduğu bir metinde oluşturduğu uyum çok önemlidir; başlık, alıcısına kapalı bir metnin anahtarlarından biridir. Peki, bahsedilen çan, kilise kulelerinde çalan çan mı, yoksa şairin toplumunu oluşturan siyah ırkın karşı karşıya olduğu felaketi mi kastediyor? O felaket, karanlık bir gece gibi her şeyi yutarak yolları aydınlatan her şeye meydan okuyan bir tehlike olarak yayılmaktadır. Şiir boyunca düşüş işaretleri belirgindir, öyle ki "düşüş" bile şiir için uygun bir başka başlık gibi görünmektedir. Kilise kulesi, taç, putlar, imparatorlar ve İslam hizmetkarları, hepsi geçmişin hesaplarında, artık gerçek dünyada bir etkisi olmayan simgeler ve düşlemler haline gelmiştir. O karanlık gerçeklik, şairlerin ve peygamberlerin umutla beklenen müjdesini beklemektedir. Daha doğru bir ifadeyle, şairler ve peygamberler, rüyayı yaratma gücüne sahip olanlardır ve onlar ağlamayı gülmekle değiştirirler. Şairin benimsediği peygamberler nesli, geçmişin silinmişini geri getirecek olan devrimci nesildir. İktidar simgelerinin kaybolduğu bir ortamda, Afrika kaderiyle baş başa kalmış ve bu kaybolmuşluk

⁹⁸ el-Feytûrî, *Divan*, s. 225.

sonrası geriye kalan tek şey, peygamberlerin sesidir. Ancak bu ses hafif, duyulmaz bir sestir. Güçlü insan sesinin yankısıdır bu ve şu ifadede net bir şekilde görülebilir:

ليسَ على الأرضِ سوى الإنسانِ
الطاغيةُ العبدُ الأكبرُ
ما ثمَّ إلهٌ يتجبر
كذبَ ما قالتَه الأديانُ
فاطلي يا أفريقيا (99)
وكذلك قوله:
زمني يا أختُ هوايا حزينٌ
صوتُ نبيٍّ ... وصراخُ سجينٍ
وصباحُ ومخالبُ تنينٍ
تقطرُ بالدمِ فوقَ الآفاقِ الشرقيَّةِ
لتظلَّ الشَّمسُ وراءَ العالمِ منسيَّةِ

ليظلَّ الإنسانُ الخلاقَ
ابنَ الأيامِ المغسولةِ
ببطولاتِ القرنِ العشرينِ
يساقطُ ملويَّ الأعناقِ
تحتَ الأقدارِ المجهولةِ
ويموتُ ...
وفي كفيه الطينِ (100)

Yeryüzünde sadece insan vardır

Zalim... en büyük köle

Hiçbir tanrı zulmetmez

Dinlerin söylediği yalanlar doğru değildir

O halde, çık ortaya, Afrika

Ve şöyle der :

Zamanım, ey sevgilim, hüznölü

Bir peygamberin sesi... ve bir mahkûmun çığlığı

Ve sabah... ve bir ejderhanın pençeleri

Kanla damlayarak doğu ufuklarına

Ve güneş, dünyanın ardında unutulmuş kalır

⁹⁹el-Feytûrî, *Divan*, s.366.

¹⁰⁰el-Feytûrî, *Divan*, I/372.

*Ve insan yaratıcı kalır
Yıkandı günlerin evladı
Yirminci yüzyılın kahramanlıklarıyla
Boynu bükük olanlar düşer
Bilinmeyen kaderlerin altında
Ve ölür ...
Elinde toprakla*

“Ölüm Ormanı” adlı şiirinde, şair, şehirdeki gerçeği ortaya koyar; bu şehir, medeniyetin ışığını yayarken aynı zamanda peygamberleri öldüren bir yer olarak tasvir edilir. Bu, çirkin ve iğrenç haliyle New York'tur, ancak buna rağmen peygamberler, ondan memnuniyet bekleyerek ona yönelirler.

ومهما تناءوا واربوا يشيخون عنك
ستركضُ أرواحهم من بعيدٍ إليك
لتدفنَ أوجهها في إليك
وتحنو عليك
وتجهشُ مخنوقةً بالبكاء
لأنك أم وأن كنت قاتلة الأنبياء
نيويورك يا غابة الموت ... ملعونة كيف كنت
فهذا الذي لطخته يداك، جبينك أنت (101)

*Ne kadar uzaklaşırsalar ve gitgide senden kaçsalar da
Ruhları uzaktan sana doğru koşacak
Yüzlerini sana gömecek
Ve sana şefkat gösterecek
Boğulmuş bir şekilde ağlayacaklar
Çünkü sen bir annesin, hatta peygamberleri öldüren bir anne olsan da
New York, ey ölüm ormanı... Lanetlenmişsin, nasıl da böyleydin
İşte bu, senin ellerinle lekelenmiş, senin alnın*

Bu köleler imgeleriyle şair, Afrika çocuklarının gerçeğini yansıtır. Onlar, kara halkın kurtuluşu için arayış içindeki inşaatçılardır. Ancak bu arayış, topraklarının derinliklerinde

¹⁰¹ el-Feytûrî, *Divan*, I/443.

günahların hüküm sürdüğü bir ortamda gerçekleşir. Bu gerçek, sömürgecilerin ve onların çizdiği yolun simgeleri tarafından, onların günahkârlar olarak etiketlenmesiyle karşılık bulur. Çünkü onlar, özgürleşme ve bağımsızlık düşüncesini taşıyanlardır. Şair burada, Afrika çocuğunun bir başka çelişkisini gözler önüne serer: Bu çocuk, emeği ve başarıları için anıt heykel yapılması gereken biridir, ancak bu heykel, bir takdir işareti olmanın ötesinde, küçümseme ve değersizlik duygusunu yansıtır. Böylece şair, Afrika çocuğunun bir kahraman olması gerektiği gerçeğiyle, ona karşı duyulan nefreti ve alçaltmayı bir arada sunar. Şairin çizdiği resimde, bir yanda "iyi" bir evlat ve "inşaatçı" olarak temsili, diğer yanda ise "günahkâr" bir köle olarak temsili arasındaki çelişki belirgindir.

Bundan önce, şairin peygamber imgelerini kullanarak, kendi ruhsal durumunu ve geçmiş deneyimlerinden beslenen çağrışımlarını yansıttığı görülür. Şair, geçmişin anlamlarından yararlanarak, şu anki vizyonunu çizer. Bu noktada, şairin içinde bulunduğu gerçekliği reddetmesi ve karşımıza çıkan imgelerin, bu karmaşık ve düzensiz gerçekliğe dair sorduğu derin soruları taşır. Bu, tek bir açıklama ya da anlamla sınırlanamayacak, sürekli evrilen bir anlam dizisinin ortaya çıkmasına neden olur. Şair, içinde bulunduğu gerçeklikten çıkma çabası içindedir; bu gerçeklik ona, düşmüş, dağılmış ve reddedilmiş bir kimlik mirası bırakmıştır. Ancak şair, alternatif bir deneyim arayışına girer. Bu alternatif deneyim, nihayetinde azim ve düş kırıklığının son bulduğu bir nokta olur. Peygamberlik, bu yeni gerçeğin temsili haline gelir. Şair, peygamberlerin safına yükseldiğinde, doğrusal bir yolun varlığını kabul etse de gerçeklik onu hep kıvrımlı çizgilere yönlendirir. Şair çevresindeki varlıklara göz attığında, yenilgi kelimesi zihninde belirir. O an, peygamberlik hayalini kucaklayan heykelleri görür ve bu heykeller, zamanla peygamberler haline gelir.

Hz. Muhammed'in Sembolik Anlamı

el-Feytûrî'nin şairliği, peygamberler ve elçiler figürleriyle doludur; özellikle dini mirasıyla. el-Feytûrî, "Kâbe'ye Hac Günü Günlükleri" adlı şiirinde, (Hac) kimliğine bürünerek, İslam Peygamberi Muhammed ile, halkının geçirdiği kaybolmuşluk, yıkım ve hak gaspı durumunu konuşmaktadır. Bu durum, halkının, köklü peygamber mirasından uzaklaşması ve büyüleyici medeniyetlere yönelmesi sonucu meydana gelmiştir. Bunu ifade ederken, şu dizeleri söyler:

سَيِّدِي عَلَيْكَ أَفْضَلُ السَّلَامِ مِنْ أُمَّةٍ مُضَاعَفَةٍ
خَاسِرَةً الْبِضَاعَةِ

تَقْذِفُهَا حَضَارَةُ الْخَرَابِ وَالظَّلَامِ
إِلَيْكَ كُلَّ عَامٍ
لَعَلَّهَا أَنْ تَجِدَ الشَّفَاعَةَ
لِشَمْسِهَا الْعَمِيَاءِ فِي الزَّحَامِ
يَا سَيِّدِي
مَنْذُ رَدْمْنَا الْبَحْرَ بِالسَّدُودِ
وَانْتَصَبْتُ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ الْحُدُودِ
مِتْنَا
وَدَاسْتُ فَوْقَنَا مَاشِيَةَ الْيَهُودِ (102)

*Efendim, sizlere en iyi selam olsun, mükâfatı olmayan bir toplumdan,
Kayıplara uğramış,
Kahrın ve karanlığın medeniyetine atılmış.
Her yıl,
Belki de şefaata bulur,
Kör güneşi için kalabalıkta.
Ey Seyyidim,
Denizi barajlarla kapattığımızdan beri,
Seninle aramızda sınırlar yükseldi.
Öldük,
Yahudi hayvanları üstümüzde yürüdü.*

Burada şair, Peygamber Muhammed'i çağırıyor ve onun sünnetine ve dinî değerlerine bağlı kalmanın gerekliliğini vurguluyor. Özellikle, bu yolunu kaybetmiş Arap milletinin, dini ve ulusal mirasından uzaklaşmasının, gerçek kimliğini kaybetmesine ve öz değerlerini inkâr etmesine yol açtığını belirtiyor. Batı medeniyetine kapılarak, yalnızca yüzeysel unsurlarla yetinmekte. Bu bağlamda, şair, bu dini ve ulusal mirastan sapmanın önemli bir örneği olarak Filistin'de meydana gelen felaketi dile getiriyor; "Yahudilerin hayvanları üzerimizde yürüdü" diyerek, bu felaketin, Arapların Peygamberin sünnetinden uzaklaşmalarının ve Arap kökenlerine uygun olan yoldan sapmalarının bir sonucu olduğunu düşünüyor. Feytûrî, Peygamber Muhammed'i, tarihi zaferlerinin ve İslam medeniyetinin sembolü olarak anarken, Hac figürüyle bir metafor yaratıyor. Şöyle der:

يَا سَيِّدِي
تَعْلَمُ أَنَّ كَان لَنَا مَجْدٌ وَضِيْعَانَا

¹⁰² el-Feytûrî, *Divan*, I/489.

بنيتهُ أنتَ، وهدمناه
واليوم ها نحن!
نرفلُ في سقطتنا العظيمه
كأننا شواهد قديمه
تعيشُ عمرها لكي
تورخ الهزيمه!

لا جمر في عظامنا ولا رماد
لا تلج ولا سواد
لا الكفر كله ولا العباده
الضعف والذلة عاده
يا سيدي
علمتنا الحب
فعلمنا تمرّد الإرادة (103)

*Ey efendim,
Biliyor musun ki, bize bir zafer vardı, onu kaybettik.
Onu sen inşa ettin, biz yıktık.
Bugün, işte buradayız!
Büyük düşüşümüz içinde,
Sanki eski bir tanık gibi,
Yenilgi tarihini yazmak için yaşamaktadır!*

*Cenazemizde ne ateş var ne de kül,
Ne kar var ne de siyah,
Ne tüm inkâr ne de ibadet,
Zayıflık ve aşağılanma alışkanlık.
Ey Seyyidim,
Bize aşkı öğrettin,
Bize irade başkaldırısını öğret!*

el-Feytûrî, Muhammed'e, onun dini ve tarihi sembolü olarak hitap ediyor; kaybettikleri tarihi zaferin ve geçmişteki medeniyetin yaratıcısı olarak, irade gücünü geri kazanma çağrısında bulunuyor. Şair, haccın bir nevi ayaklanma ve irade başkaldırısı olduğuna vurgu yaparak, halkın dinî değerlerine olduğu kadar, dünyevi meselelerine de dikkat etmelerini istiyor. Her yıl haccı

¹⁰³el-Feytûrî, *Divan*, I/490.

yerine getiren bu kalabalık, ezilmiş bir milletin kesitlerini temsil ediyor. Bu haccı yapanlar, ahiretleri için çalışırken, dünyalarındaki meseleleri ihmal etmektedirler.

Hız. İsa'nın Sembolik Anlamı

Bu sembollerin en önemlisi, İsa'nın şahsiyetidir. İsa'nın kişiliği, dini ve insani bakış açılarından sahip olduğu saygı ve takdiriyle derin bir anlam kazanır. İsa, fedakârlık ve kurtuluşun sembolüdür; İncil'de rivayet edilenlere göre, İsa yakalandığında, çarmihini taşıyarak, Kudüs'teki ıstırap yollarında yüsarümişti.¹⁰⁴ Başına dikenli taç takılarak alay edilmiştir¹⁰⁵. İsa, hastaları iyileştirme ve ölüleri diriltme gücüne sahip olarak, peygamberliğinin gerçekliğine dair işaretler sunmuştur. Bu, zalim kavmi doğru yola yönlendirmek içindir. Bu anlamı, Kur'an ve İncil'de buluyoruz. İsa'nın yeryüzüne dönüşü, adaleti temsil eder ve zulmü reddeder. İsa'nın şahsiyeti, fedakârlık ve şehadet sembolü olarak öne çıkar ve ruhunu mesajı için sunar. Şair, şöyle der:

يا أيُّها المصلوبُ فوقَ مشانقِ المحتلِّ
هل مازلتَ ترقصُ في الجبالِ؟
وهل الضَّلَالُ على امتداداتِ الطريقِ
هي الضَّلَالُ؟
وهل الخيالُ الأصفرُ الشَّقِيَّ
خاتمةُ الخيالِ؟
وهل الذِّي تبكيه في زمنِ البكاءِ ...
هو البكاءُ؟ (106)

*Ey işgalin asma ipi üzerinde çarmıha gerilmiş,
Hala dağlarda dans ediyor musun?
Ve yol boyunca sapkınlık...
Sapkınlık mı?
Ve ağladığın şey, ağlama zamanında...
Ağlama mı?*

Bu dizelerle, şair acı ve keder duygusunu ifade etmek istiyor. Kendi vatani yok, adası yok; her yer karanlık ve zulümle dolu. Şair, bu çarmıh olgusunu direniş ve meydan okuma aracı olarak görmektedir. Özgürleşme ve aydınlanma yolunun simgesidir. İsa'nın şahsiyeti, büyük bir anlam

¹⁰⁴ Ruiz, Daniel, *İsa'nın Zamanı*, çev. Habib Pasha al-Bulisi, Arap Yayınları, Lübnan, bty, s.449.

¹⁰⁵ Ruiz, Daniel, *İsa'nın Zamanı*, s.462.

¹⁰⁶ el-Feytûrî, *Divan*, I/132.

kazanmıştır. Çünkü İsa, insanlar arasında yaşamış ve onların maruz kaldıkları zorluklara, acılara ve duygulara kayıtsız kalmamıştır¹⁰⁷. Bu kişilik, şairin esin kaynağı olmuştur. Bu kullanımda, Kur'an'da ve diğer kutsal kitaplarda yer alan bilgiler arasında belirgin bir karışım gözlemlenmektedir. Kur'an'daki metinler açık ve nettir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Ve onların, 'Biz Meryem oğlu İsa'yı, Allah'ın elçisini öldürdük' demeleri." [Nisa Suresi, ayet: 157]. İsa, fedakarlığın ve kurtuluşun sembolü olduğundan, ölüm de bir tür Mesih olur; Mesih, yüксеğe kaldırıldıktan sonra hala hayattadır. Ona yapılanlar ve karşılaştığı zorluklar, şairler için geniş bir ilham kaynağı olmuştur. İsa'nın hastaları iyileştirme ve ölüleri diriltme yetkisi, peygamberliğinin gerçekliğini göstermek içindir ve zalim toplulukları doğru yola yönlendirmek içindir. Bu anlamı, Kur'an'da şöyle buluyoruz: "Ve İsrailoğullarına elçi olarak geldim, Rabbinizden size bir işaretle, sizler için topraktan kuş şekli yaparım ve ona üflerim, Allah'ın izniyle o kuş olur ve doğuştan körü ve alaca hastayı iyileştiririm ve Allah'ın izniyle ölüleri diriltirim ve evlerinizde neyi yediğinizi ve neyi sakladığınızı size haber veririm. Bunlar sizin için bir delil olur, eğer inananlardansanız." [Ali İmran Suresi, ayet: 49].

ضَعْ أَقْنَعَةَ الْإِلَهِ عَلَى وَجْهِكَ

وَتَحْدُ الْقَهْرَ

أَصْلَبْ عَيْنَيْكَ

أَصْلَبْ شَفْتَيْكَ

أَصْلَبْ رَأْسَكَ

أَصْلَبْ شَمْسَكَ

لَا تَتَعَذَّبْ ... لَا تَتَأَلَّمْ

امْضُ أَحْزَانَكَ وَتَبَسَّمْ

مَضَى الْإِنْسَانُ الْآخِرَ، فَوْقَ الرِّيحِ

يَحْمِلُ صَلْبَانَ الْمَوْتِ عَلَى كَتْفَيْهِ مِثْلَ مَسِيحٍ (108)

*Tanrının maskesini yüzüne tak,
Zulme meydan oku,
Gözlerini çarmıha ger,
Dudaklarını çarmıha ger,
Başını çarmıha ger,
Güneşini çarmıha ger,
Acı çekme... acı duyma,
Hüzünlerini çiğne... gülümse.*

¹⁰⁷el-Vehhab, Ahmed, *Nübüvvet ve Peygamberler*, Vehbe Kütüphanesi, Beyrut, 1979. S.75.

¹⁰⁸ el-Feytûrî, *Divan*, I/413.

*Diğer insan, rüzgârın üstünde,
Ölüm çarmihını omuzlarında taşır, Mesih gibi.*

Bu çarmih, direniş ve meydan okuma aracı olarak görülür; çarmihı bir simge haline getirir. Gözünü çarmiha ger ki görebilesin, dudaklarını çarmiha ger ki gerçeği dile getirebilesin, başını çarmiha ger ki düşünebilesin; çarmih, bu durumda varlığını sürdüren bir yaşam sistemi ve pasifleşmekten çıkma yoludur. İsa'nın dönüşü, bu çıplak ulus için bir umut olarak temsil edilmektedir; çünkü soğuk, onun yataklarını sarmaktadır ve bu çıplak bedenin örtülmeye ihtiyacı vardır. İsa'nın dönüşü, Peygamber'in hicreti gibi bir anlam taşır. İsa'nın çarmiha gerilmesi ve ölümü, İncil metinlerine dayanmaktadır. Şiirde, İsa'nın yakalanıp çarmihını taşıyarak Kudüs'teki ıstırap yollarında yürüdüğü, ardından çarmiha gerildiği anlatılmaktadır. İsa'nın çarmihı, şairlerin ruhunda derin bir etki bırakmış ve İsa, fedakarlığın ve şehadetin sembolü haline gelmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, el-Feytûrî, Filistinli bir direnişçi olan Ğassan Kanafani'ye yazdığı şiirinde şöyle der:

انظر ... انظر
لقد صبغوا وجهك العربي ...
انظر ... انظر
لقد صلبوك على صخرة الانحناء
انظر ... انظر
فما فتئت ذاتك الأبدية
تكتب قائمة الشهداء
آه يا وطني
لكائنك، والموت والضحكات الدميمة
حولك، لم تتشج بالحضارة يوماً،
ولم تلد الشمس والأنبياء

حيث يحلم من صبغوا وجهك العربي
ومن قتلوني
أنهم قتلوني
أتمرّد فيك على الموت يا وطني
جاعلاً منه سيفي (109)

*“Bak... Bak!
Yüzünü Arap kılıcına boyadılar...
Bak... Bak!
Seni eğilme kayasına çarmiha gerdiler.
Bak... Bak!”*

¹⁰⁹ el-Feytûrî, *Divan*, II/107.

*Ama senin ebedi varlığın,
Şehitlerin listesini yazmaya devam ediyor.
Ah, vatanım,
Sanki sen, ölüm ve çirkin kahkahalar
Etrafında dönerken,
Hiçbir zaman uygarlıkla örtünmemiştin,
Ve ne güneş doğurmuştu ne de peygamberler...*

*Burada, Arap yüzünü boyayanlardan ve beni öldürenlerden,
Beni öldürdüklerini sananlardan,
Vatanımda ölüme karşı isyan ederken,
Onu kılıcım kılacağım.”*

Şair, Ğassan Kenefani’ye seslenirken, deneyimlerini derinlemesine anlamasını istemekte ve “bak” ifadesini tekrar ederek, Mesih’in öldüğünü sanan zalimlere alay etmektedir. Çarmıh için belirlenen yer “eğilme kayası”dır; burada kayanın eğilmesi, yaşlanma ve etrafındaki baskılar nedeniyle teslimiyeti simgeler. Bu bağlamda, şairin bize sunduğu görüntü, zalimlerin en çirkin ve en iğrenç halleridir. Daha sonra şair, “bak” ifadesini tekrar ederek, zalimlerin yanıldığını ve Kenaani varlığının, şehitlerin yolunu çizmeye devam ettiğini ifade eder. Şairin ifade ettiği durum, “İsa”nın geri dönüşü gibi bir karamsarlık içermektedir; bununla birlikte, İsa’nın dönüşü ve onun vatanı olan Beyrut’un durumu arasında çelişkiler vardır. Beyrut, yoksulluk ve zenginlik arasında sıkışmış, ona ne verilmişse hepsinin karşısında durmakta, başka bir deyişle şairin karşılaştığı zorlukları yansıtmaktadır. Beyrut, bir yaşlı kadına benzetilmektedir ve şair, Beyrut’ta yaşadığı çatışmaları sık sık gözlemlemektedir. Bu nedenle, İsa geri döner ve karşılaştığı şeyler değişmiştir; İsa’nın ekmeği artık onun ekmeği değildir, dini de onun dini değildir. Şair, Beyrut’un sosyal ve siyasi parçalanmışlığını dile getirerek, bu gerçekliği yansıtmaktadır. Bu bağlamda, İsa Beyrut’tan ayrılır ve şunları söyler:

نَقِشُوا اسْمَكُمْ فِي شَفْطَيَّ
وَكَاثَتْ بِيْرُوتُ الْعَجْرِيَّةَ مَعْشَبَةَ الْقَدَمَيْنِ
يَسْتَلْقِي مَعْظَمَهَا الْوَحْشِي كَسُولًا
فِي ظِلِّ الْكَتْفَيْنِ
وَقَبَّعَةً مِنْ رِيَشٍ نَعَامٍ
بِيْرُوتُ عَجُوزٌ تَلْبَسُ زِينَتَهَا
فِي كُلِّ مَسَاءٍ
لِكَلَابِ الصَّيْدِ.. وَلِلْغُرَبَاءِ
أَمَّا نَحْنُ الْفُقَرَاءُ!
وَيَطْلُ يُسَوِّغُ الثَّلْجَ يَغْطِي بِرَدَّتِهِ الْبَيْضَاءَ:

ها أنت أتيت
غريباً يقطرُ وجهك حزناً
حيثُ مشيتُ
مسيرةً ألفي عامٍ
لأخبر أنتِ ولا ملحٍ لأديانِ
الحقُّ أقولُ..
الخالقُ والمأساةُ هو الإنسانُ
ويغيبُ يسوعُ (110)

*“Adını dudaklarıma kazıldılar,
Ve Beyrut, çiçek açmış ayaklarıyla bir çingene gibi,
Çoğunlukla tembel bir canavarda yatıyor,
Omuzların gölgesinde.
Ve bir devekuşu tüyünden yapılmış şapka,
Beyrut, yaşlı bir kadın, süslerini takar
Her akşam,
Av köpeklerine ve yabancılara...
Ama biz, yoksul olanlarız!
Ve İsa karşımıza, beyaz örtüsünü kaplayan karla çıkıyor:
İşte geldin,
Hüzünle damlayan yüzünle,
Geçmişte yürüyen
İki bin yıllık bir yürüyüşle,
Senin için ve dinler için hiçbir tuz yok,
Gerçek şu ki,
Yaratıcı ve dram insandır.”*

Ve İsa kaybolur. Şair, yerkürenin üzerindeki kirlenmeyi ve çürümeyi, bu toprakların acılarını kendi içinde barındırarak anlatmaktadır. Geçmişini hatırlayarak ve mevcut durumu zorunlu olarak teslim alarak, “topraklar ve dinler” konusunu işlemektedir. Bu başlık, insanın sabit değerleri arasında köklü ve derin bir ilişkiyi temsil etmektedir. Feytûrî, İsa'nın şahsiyetini, çarmıh olayını veya diğer ilgili olayları -on iki havariden ve ihanet eden Yahuda'dan bahsetmektedir- sıkça kullanarak bu kişiliği daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda, şair, her birinin çarmıha gerildiği ve her birinin ihanetini yaşamış olduğu bir figürle hesaplaşmaktadır.

¹¹⁰el-Feytûrî, *Divan*, I/459.

3.4.3 Tarihi Şahsiyetler

Hız. Hüseyin: Hüseyin'in şahsiyeti, insanlığın özgürlüğünü kazanma uğruna yaptığı fedakârlık ve kurban sahneleriyle temsil edilmektedir. Bu uğurda bedeni çarmıha gerilmiş veya başı kesilmiş olsa bile, bu büyük isyancı veya fedakâr olarak anılan sıfatlar ona güçlü bir şekilde yapışmıştır. Hüseyin anıldığında, bu sıfatlar hemen hatırlanır. Halid el-Karkî, bu şahsiyetin sembolizmini harika bir şekilde ifade etmiştir; şöyle der: "Hüseyin bin Ali, şehitlik yolculuğunda hem tarihsel hem sanatsal bakış açısıyla özel bir konum alır. Bu sembol, tarihsel ve halkı yönüyle birçok şiirde yer almış ve adıyla yapılan çağrı, en yüksek dini ve halkı boyutlarda öfke, hüznün ve şehadeti simgeleyen bir işaret haline gelmiştir. Aynı zamanda büyük isyancının destekçileri tarafından terk edilmişliğinin sembolü olmuştur."¹¹¹ Bu şahsiyet, Feytûrî'nin şiirlerinde bazı metinlerde belirginleşir. "Öldürülen Bedel Öder" adlı şiirinde şöyle der:

بطينة عقارب الساعة
أفواه الشهداء... أصوات القضاء
بطينة... بادرة الجبين والشفاه
الكلمة الإنسان الإله

لو أن عيسى عاد
لكان غطاها بثوبه
ولو أن محمداً
لسل سيفه مهاجراً لربه
وآه لو أرى الحسين مرة
محاربها المفجوع
لجاءها مستشهداً..
وفي يديه رأسه المقطوع (112)

*"Yavaş yavaş saatinin akrepleri,
Tanıkların ağızları... Hakimlerin sesleri*

¹¹¹ el-Karaki, Halid, *Modern Şiirde Arap Mirası Sembolleri*, Daru'l-cil, Beyrut, 1989, s. 183.

¹¹² el-Feytûrî, *Divan*, 1598.

*Yavaşça... Alınların ve dudakların soğuk rüzgârı,
Söz, insan, tanrı.*

*Eğer İsa geri dönseydi,
Onu örtüsüyle kaplardı.
Eğer Muhammed...
Rabbi için kılıcını çekerti.
Ah, keşke Hüseyin'i bir kez görebilsem,
O, müjdelerle dolu savaşçı...
Başını elinde tutarak gelirken."*

Şiir, "Kahraman, İsyan ve İdam" adlı derlemesindedir. Başlangıçta, saat akreplerinin yavaş yavaş çaldığı zaman, bu özgürlük ve kurtuluş saatidir ki, ulusun çocukları bunu istemektedir. Bu nedenle şair, insanlık tarihinde özgürlük ve kurtuluşu yazan parlak semboller ile anmakta, umutla İsa'nın beklenen dönüşüne yönelmektedir. Ardından, eğer mevcut olsaydı, İslam peygamberi Muhammed'e değinmekte; ardından Hüseyin'i anarak, bu anı çağrıştıran bir acı hissi dile getirmektedir. Hüseyin'in başı kesilmiş olarak anılması tesadüf değildir; zira Hüseyin'in katli sırasında birçok baş kesilmiştir ve bu, direniş gösteren Afrikalıların başlarıyla da bağlantılıdır. Şair, burada somut bir şeyle geçiş yaparak, toprak ana olan bir kadını ima etmektedir.

Hacc: Diğer bir sembolik anlam ise, Hacc'tır. Şair, Hac'ı birçok şiirinde sıkça anmakta ve bu, özgürlük ve kurtuluş simgesi olarak görülmektedir. Şair, şöyle der:

قَوَّافِلُ يَا سَيِّدِي قُلُوبَنَا إِلَيْكَ
تَحُجُّ كُلَّ عَامٍ
هَيَاكِلٌ مَثْقَلَةٌ بِالْوَجْدِ وَالْهَيْامِ
تَسْجُدُ عِنْدَ عَتَبَاتِ الْبَيْتِ وَالْمَقَامِ
تُقَرِّئُكَ السَّلَامِ
يَا سَيِّدِي
عَلَيْكَ أَفْضَلُ السَّلَامِ...
مِنْ أُمَّةٍ مَضَاعُهُ
خَاسِرُهُ الْبِضَاعَةُ
تَقْذِفُهَا حَضَارَةُ الْخَرَابِ وَالظَّلَامِ...
لَعَلَّهَا تَجِدُ الشِّفَاعَةَ

*"Karavanlar, ey efendim, kalplerimiz sana,
Her yıl Hac yapar.
Sevgi ve tutku dolu yapılar,
Ev ve makamın kapısında secde eder.
Selamını iletir sana,
Ey efendim,
En güzel selam senin üzerine...
Kaybeden bir ulus,
Düşüncesiz bir toplum,
Yıkım ve karanlığın kültürü tarafından atılmış,
Belki şefaatt bulur,
Kalabalıkta kör güneşi için."*

Burada şair, peygamberi (s.a.v) kurtarıcı olarak tasvir etmekte ve ulusun onu, sonrasında başına gelen zayıflıkların etkisinden kurtarması gerektiğini belirtmektedir. O, kutsal bir sembol olarak etrafında oluşmuş kutsallık halkaları ile, ona yaklaşanların ruhunu ve hayat zorlukları karşısında sabır ve güç bulmalarını sağlamaktadır.

Haham: Bu, Yahudi din adamı, ulusun başına belalar getiren bir semboldür. Şair Muhammed el-Feytûrî, Filistin halkının Siyonist düşmanının baskı ve zulmü altında nasıl eziyet çektiğini ifade etmek için kelimelerini dikkatlice seçmiştir. Şair, "Bir göz açılıp kapandığında ne büyük ne küçük" şeklinde güçlü ifadeler kullanmıştır. Ve tufanın sonu, "Ey yer, suyunu yut; ey gök, dur; emir sona erdi, Cudi'ye oturdu; zalimlere uzak ol!" (Hud Suresi, 44. ayet) şeklindedir. el-Feytûrî'de, tufan karanlık kıtanın rengiyle boyanmış, o siyah bir tufandır ve bu, toplumsal bir kaderin ifadesidir. el-Feytûrî, bu sembolü olumsuz bir anlamda kullanarak, Arap ulusunun büyük bir felakete uğrayacağını ve halkın maruz kaldığı zulmü anlatmaktadır. Bunu şu şekilde ifade eder:

مَا بِيَدِي أَنْ أَرْفَعَكَ
وَلَا بِهَا أَنْ أَضَعَكَ
أَنْتَ أَلِيمٌ
وَأَنَا أَحْمَلُ آلامِي مَعَكَ
وَجَائِعٌ ...
وَمَهْجَتِي جَوْعَهَا مِنْ جَوْعِكَ

¹¹³el-Feytûrî, *Divan*, I/488.

وَأَنْتَ عَارٍ
وَأَنَا.. هَا أَنْذَا عَارٍ مَعَكَ
يَا شَعْبِي التَّائِه...
مَا أَضِيعُنِي، وَأَضِيعُكَ
مَا أَضِيعُ التَّدِي الَّذِي أَرْضَعُنِي
وَأَرْضَعُكَ (114)

*"Senin için ne yapabilirim,
Ya da seni alçaltabilirim.
Sen acı verici birisin,
Ve ben acılarımı seninle taşıyorum.
Açım...
Ve ruhum, açlığından dolayı aç.
Sen çıplaksın,
Ve ben de... İşte ben de seninle çıplakım.
Ey kaybolmuş halkım...
Beni kaybetmiyorum, seni kaybetmiyorum.
Emziren memeyi kaybetmiyorum,
Seni de emziriyorum."*

Halil Kafuri, "Çağdaş Arap şairleri tarihi sembolleri üç düzeyde kullandılar: tarihi karakterler, olaylar ve edebi sözlerin anekdotları" der¹¹⁵. Ancak el-Feytûrî için tarihi semboller özel bir anlam taşır; çünkü şairin gözünde tarih, iki yöne yönelir: Arap milletinin sembolleriyle dolu geçmiş ve Afrikalı milletin zenciliği. Bu nedenle, şair için tarih, iki milletin tarihini bir araya getiren bir çerçeve alır ve bu semboller aracılığıyla, el-Feytûrî bu tarihi boyutu isyan ve direniş sembolleri ile birlikte iktidar sembollerini temsil eder. Tüm bunlar, Arap ve İslam dünyasından, yaşanan gerçeklikten ilham alınarak şekillendirilmiştir.

Firavun: Burada, değişik adlar altında güçleri kastediyoruz. Ancak bu semboller, sadece milletin düşmanları olan Moğollar, Romalılar ve diğerleriyle sınırlı değildir; aynı zamanda İslam devletlerinin veya modern İslam devletlerinin iktidar sembollerini de içerir. Feytûrî, iktidar sembollerini iki bağlamda kullanmıştır: olumsuz çerçevede zulüm ve baskı, olumlu çerçevede ise halkına iyilik yapan semboller. Bu çerçevedeki sembollerden biri olan Firavun, bu kişilik aşağılanmış olsa da, bazı rivayetler onun Mısır'dan yabancı olduğunu iddia eder ve

¹¹⁴el-Feytûrî, *Divan*, I/488.

¹¹⁵ Hassan, Ibrahim Hassan, *İslam'ın Siyasi, Sosyal, Dini ve Ekonomik Tarihi*, Mısır Nahda Kütüphanesi, Kahire, IV/154.

onun Amalika veya Arap Lakhm'den olduğunu ileri sürer¹¹⁶. Mısır'ı yönetirken Mısırlılara ağır zulümler yaşatmış ve kendisini tapınan bir tanrı olarak ilan etmiştir. Onun anılması, gerilemenin ifadesi olarak değerlendirilmektedir; çünkü onun dönemi, modern çağın yöneticileri tarafından tekrar canlandırılmaktadır. Bu yöneticiler, güçlerini kölelerin derilerine bir kamçı gibi kullanmaktadır. Şair, şöyle der:

وَلَمْ يَزَلْ بَعْدَ أَلْفِ قَرْنٍ
فِرْعَوْنَ يَسْتَعْبِدُ الْقُرُونَا
قَدْ سَارَتْ الْكَانَنَاتُ قَدَمَا
فَمَا لَنَا نَحْنُ جَامِدُونَ! (117)

"Ve bin yıl sonra, Firavun, asırları köleleştiriyor.

Varlıklar ileriye doğru hareket ediyor,

Peki, biz neden hareketsiz kalıyoruz!"

el-Firavun, Feytûrî için devrim, zenginlik, güç ve zorbalığın sembolüdür. Bu nedenle, şairin siyasi ve sosyal gerçekliğini tam olarak yansıtan bu sembolü kullanmaya çalışmıştır.

Selahaddin Eyyubi: Selahaddin Eyyubi'nin kişiliği, Müslümanların zihninde özgürlük ve zafer ile ilişkilidir. O, işgalci Haçlılardan Filistin'i kurtarmakla ilgilenen bir liderdir. Şairler, bu kişilikte bir sığınak bulmuş ve kaybettikleri durumlarının psikolojik durumunu bu karakterle örtüşmüş olarak yansıtmışlardır. Şairler, Selahaddin gibi bir kurtarıcıyı yetiştiren bir milletin, başka büyük liderler de yetiştirebileceğine inanmışlardır. Selahaddin, bir örnek olarak alınmış ve yeni nesillere umut aşılayan semboller arasında yer almıştır. el-Feytûrî, Selahaddin'in kişiliğini, Arap lideri Cemal Abdünnasır ile bağdaştırmıştır. Onun, devrim ve mücadeledeki etkisi, Selahaddin'in kişiliğiyle birleştirilmiştir. Şair, fitili ateşleyen liderin yokluğunun doğurduğu sonuçları vurgulayarak şunları söyler:

وَحِينَ تَجِيءُ سَحَابَةٌ هَوَالَكُو التَّتْرِي..
وَتَرْحَفُ أَرْعَةُ التَّنِينِ..
وَتَنْهَارُ الْأَشْيَاءُ جَمِيعًا..
تَوَلَّدُ ثَانِيَةٌ فِي عَصْرِ صَلَاحِ الدِّينِ..
لَكَائِكَ – مَلْفُوفًا بِوَشَاحِ بِلَادِكَ –
أَتَى تَوًّا مِنْ حَطِينِ ...
وَكَأَنَّكَ قَدْ أَرَهَقْتَ، فَنَمْتُ. لَتَصْحُو بَعْدَ سَنِينَ.. (118)

¹¹⁶Zağlul, Saad, *İslam'dan Önce Arapların Tarihi Üzerine*, Daru'n-nakdi'l-Arabi, Beyrut, 1976, s.4.

¹¹⁷el-Feytûrî, *Divan*, I/185.

¹¹⁸ el-Feytûrî, *Divan*, I/644.

*"Ve Hülâgü'nun Moğol bulutları geldiğinde,
Tütünler zırhlarını sarmaladı,
Her şey çökmeye başladı...
Yeniden doğacak Selahaddin döneminde...
Sanki, ülkene sarınmış olarak geliyorsun...
Sanki, Hittin'den yeni geldin gibi...
Sanki, yıllar sonra uyanmışsın gibi..."*

Hülâgü ve Tatarlar, ümmetin karşı karşıya olduğu tehditlerin simgesidir. Şair, felaketin büyüklüğünü anlatmak için kelimelerini büyük bir özenle seçer ve bu felaketi anlatan görseli yoğun bir şekilde vurgular. Şairin kullandığı "Hülâgü bulutu", "sürünmek", "çökmek" gibi anlam yüklü kelimeler, derin bir duygusal etki yaratır. Selahaddin Eyyubi'nin kişiliği ise, bu şahsiyetin Müslümanlar zihninde özgürlük ve zaferle özdeşleşmesinden dolayı vurgulanır. O, Haçlı seferlerine karşı Filistin'i özgürleştirmek için mücadele eden bir kahramandır. Şair Muhammed el-Feytûrî, Selahaddin'in bu mücadelesinde bir sığınak ve cesaret kaynağı bulmuş ve psikolojik durumunu, mağlubiyetin ve tecavüzün ağırlığı altında ezilen bir insan olarak ona yansıtmıştır. el-Feytûrî, şiirinde bu durumu şu şekilde dile getirir:

ولولا انتصاراتُ الذين سقوا تُرابَ الفاو
لولا رايةُ باسمِ العراقِ
ومجدِهِ العربيِّ
خالدَةُ النَّسِيجِ
لَمْ يتركوا لك ما تقول

هَذَا المساءُ
هَذَا المساءُ
الآنَ في هَذَا المساءِ
الأرضُ مركبةٌ تشقُّ الغيبَ
صوبَ مجاهِلِ الغيبِ البعيدِ
الآنَ في أقصى جِبَالِ النُّجْمِ
يطبُعُ وجهُهُ في النُّجْمِ
إنسانٌ جديدٌ!
الآنَ في مثلِ انفجارِ الرِّعدِ
تهدِرُ خارجَ الإيقاعِ
مُضطربَ التشييدِ⁽¹¹⁹⁾

*Ve eğer, Fao toprağını sulayanların zaferleri olmasaydı,
Irak'ın bayrağı olmasaydı,
Ve Arap'ın şanı,*

¹¹⁹ el-Feytûrî, *Aşıklar Sana Geliyor*, s. 130.

*Sonsuza dek örölmeseydi,
Sana söyleyecek hiçbir şey bırakmazlardı.*

*Bu akşam,
Bu akşam,
Şimdi bu akşam,
Toprak, gizemi yırtan bir gemi gibi
Uzak bir gizemin derinliklerine doğru ilerliyor.
Şimdi yıldız dağlarının zirvesinde,
Yüzünü yıldıza bastıyor,
Yeni bir insan!
Şimdi gök gürültüsünün patlamasında,
Ritim dışında gürlüyor,
Hızla inşa edilen bir kaos.*

Mütenebbi: el-Feytûrî'nin sevdiği karakterlerden biri de Mütenebbi'dir. Burada, şairin, Mütenebbi'nin cesareti ve onuru konusunda etkilendiğini görüyoruz. Mütenebbi, onun gözünde, halkının efendisi ve ilk savunucusu olan, sahip olduğu güçlü belagatla öne çıkan bir figürdür. Mütenebbi, asla alçalmayı kabul etmemiştir. Şair, iki çağ arasında, biri ihtişam ve güçle dolu diğeri ise düşüş ve alçalmayla dolu olanı karşılaştırmaktadır. Şair, şöyle der:

يَمُرُّ غَيْرُكَ...
بَعْضُ الْعَابِرِينَ عَلَى بُطُونِهِمْ
يُنْقَلُونَ الْأَرْضَ إِنْ عَبَرُوا
كَمِثْلِ مَنْ أَبْصَرْتُ عَيْنَاكَ..
فَلَا غَابُوا ... وَلَا حَضَرُوا ...
وَبَعْضُهُمْ أَنْتَ تَدْرِي...
أَنْ شِعْرَكَ لَوْ لَمْ يُلْقِ ضَوْءًا
عَلَى أَيَّامِهِمْ غَبَرُوا

وَسَرَتْ غَضْبَانُ فِي التَّارِيخِ
لَا عَنَقَ إِلَّا وَمَنْكَ عَلَى طَيَّاتِهِ أَثَرُ
تَصَفُّوْا، وَتَجَفُّوْا
وَتَسْتَعْلِي، وَتَبْتَدِرْ
وَتَسْتَفْزِ، وَتَسْتَنْثِي، وَتَحْتَقِرْ
هَذَا زَمَانُكَ...
لَا هَذَا زَمَانُهُمْ
فَأَنْتَ مَعْنَى وَجُودٍ لَيْسَ يَنْحَصِرُ
"فِي كُلِّ أَرْضٍ وَطْنَتِهَا أُمَمٌ"

تُرعى بعيد كائنها غنم
وإنما الناس بالملوك...
وما تصلحُ عربٌ ملوكها عجم" (120)

*Geçiyor başkaları...
Bazı geçiciler karınlarının üstünde,
Geçtiklerinde dünyayı ağırlaştırıyorlar,
Gözlerinle gördüğün gibi...
Ne kayboldular... Ne de geldiler...
Bazıları ise sen biliyorsun...
Eğer şiirlerin, günlerinin üzerinde ışık tutmasaydı,
Onlar da geçip gideceklerdi...
Ve tarihte öfkeyle yürüdün,
Boynu hiçbir zaman senin etkisiz kalmadı,
Temizlenir ve uzaklaşır,
Yükselir, önceler,
Tahrik eder, dışlar ve küçümser,
Bu senin zamanın...
Ama bu onların zamanı değil,
Çünkü sen, varlık anlamısın, öyle bir anlam ki,
Bütün topraklarda insanlar var,
Bunlar uzaklarda, sanki koyunlar gibi,
Ama insanlar kralların etkisiyle...
Ve Araplar, kralları yabancılarsa, düzelmezler.*

el-Feytûrî, tarih boyunca süregelen cesareti temsil eden bir varlık olarak, kendini açıklayan ve şairin içinde bulunduğu toplumsal durumu da yansıtan bir karakterdir.

Fethi Said: Burada, 1931 yılında doğan Mısırlı şair Fethi Said'den bahsediyoruz. Fethi Said, aynı zamanda toprakları ve onuru için mücadele eden bir savaşıydı. Bu nedenle, devrimi teşvik eden ve işgalciye karşı direnişi savunan şiirler yazmış bir şair olarak, Feytûrî için yol arkadaşı olacak birini buldu. İki de ülkelerinin sorunlarını taşıdıkları için dostlukları vardı, ancak günler onları ayırdı. Ölüm eli, el-Feytûrî ile son kez buluşmadan önce Fethi Said'e daha hızlı ulaştı:

مليءٌ بأفاق البكاء
قصائدني عليك سجينات
يُطَوِّقُنِي حُزناً
تمنيتُ أن ألقاك حياً...

¹²⁰el-Feytûrî, *Aşıklar Sana Geliyor*, s.78.

وبى هوى لمصر، التى
ما غادرت قط لي جفناً
ولكنها الأقدار تلهو...
وربما مضى المرء في أيامه يحصد الغبناً
أخي...يا أبا الماضي...
كأنك لم تكن

تعلمت منك اليوم شيئاً جهلته
تعلمت أن المجد غير الذي رأى الحقود
وأن الخلد غير الذي ظننا

تعلمت أن الشعر أن يذهب الفتى بعيداً
ويبقى بعده كل ما غنى (121)

"Dolu Gözyaşlarıyla
Bütün şiirlerim sana hapsolmuş,
Beni saran bir hüznle,
Seninle karşılaşmayı dilemiştim...
Ve Mısır'a olan sevgim,
Bir göz yaşı bile dökmedim,
Ama kader oyun oynuyor...
Ve belki de kişi, zamanında,
Haksızlıkla birikmiş bir ömrü toplar.
Kardeşim... Ey geçmişin kardeşi...
Sanki hiç var olmamışsın gibi.

Bugün senden bir şey öğrendim,
Öğrendim ki, şan, düşmanın gördüğü gibi değil,
Ve sonsuzluk, bizim düşündüğümüz gibi değil.

Öğrendim ki, şiir, bir gencin uzaklara gitmesi demek
Ve geriye kalan her şey, onun şarkılarıydı."

¹²¹ el-Feytûrî, *Aşıklar Sana Geliyor*, s.86.

3.4.4 Siyasi Karakterler

Siyasi semboller, işgal altında olan ülkelerinde zorbalığa ve gerçeklerle uzlaşmaya razı olmayan kişileri temsil eder. O dönemde bazıları kadın, bazıları ise erkek olan pek çok kişi, devrimde büyük katkılar sağladılar.

Nelson Mandela: Burada, Afrika'da ırk ayrımcılığına karşı duran Mandela'nın mücadelesine değiniyor. Bu duruşu hem genel siyasi tarihe hem de özel olarak Arap edebiyatına önemli katkılar sağlamıştır. Onun mücadelesini ve işgalcilere karşı duruşunu şöyle tarif ediyor:

تَصْبِحُ أَوْسَمَةً مِنْ بَرُوقِ
وَعَاصِفَةٍ مِنْ غَنَاءِ
وَغَاباً عَظِيماً مِنَ الرَّقْصِ
أَذْهَلْتَنِي فِي نِضَالِكَ
تَدْمَعُ أَعْنَاقَ مَنْ دَمَعُوكَ
وَتَسْجُنُ فِي الْعَصْرِ مَنْ سَجَنُوكَ
وَأَنْتَ سَجِينٌ هُنَاكَ
أَغْرَقْتَنِي فِي اكْتِمَالِكَ
مَآدِيلاً
مَآدِيلاً

مَآدِيلاً
أَيُّهَا الْبَطْلُ الشَّيْخُ
مُغْتَسِلاً بِمِيَاهِ الثَّمَانِينَ
مُخْتَبِئاً فِي تَجَلُّلِكَ
أَنْهَكْنِي سَفَرِي فِيكَ
أَعْرِفُ أَنَّكَ ضَوْءٌ عَلَى زَمْنِي
هَكَذَا أَنْتَ
فَامَكْتُ كَمَا أَنْتَ

Nişanlar ve Fırtına

Yıldırımlardan birer nişan olur

Ve bir şarkı fırtınası

*Ve muazzam bir dans ormanı
Savaşında beni büyüledin
Seni damgalayanların boyunlarını ıslatırsın
Ve seni hapsedenleri bu çağda hapsedersin
Sen ise orada bir mahkûmsun
Beni tamlığında boğdun
Mandela
Mandela
Mandela
Ey yaşlı kahraman
Seksenlerin sularıyla yıkanmış
Tebessümünde saklı
Sende yolculuğum beni yordu
Biliyorum, sen zamanımın ışığıydın
İşte sen busun
Öyle kal, olduğun gibi kal*

Patrice Lumumba: el-Feytûrî, "Lumumba, Güneş ve Katiller" şiirinde Lumumba'yı kullanmıştır; ancak burada onun doğrudan anlamını değil, direnişin sembolik anlamını kastediyor. el-Feytûrî, Lumumba'yı ülkesinin kılıcı olarak görüyor:

في قلبي سيفٌ يقطرُ بالدم
يتصبَّبُ حقداً وضغينةً
يرجف غضباً يا لومومبا
يا سيف بلادي الذهبي المدفون
المصلى فوق رقاب الجلادين
لن أنتزعك من أعماقي
ابقَ مكانك (122)

*Kalbimde bir kılıç kanla damlar
Kin ve düşmanlıkla dolup taşar
Öfkeyle titreyen, ey Lumumba*

¹²² el-Feytûrî, *Divan*, I/345.

Ülkemin gömülü altın kılıcı

Zalimlerin boynuna asılmış

Seni içimden çıkarmayacağım

Orada kal.

el-Feytûrî, Lumumba'yı bu şiirinde tarihi ve efsanevi bir figür olarak, zalimlerin boynuna asılan parıltılı bir kılıç şeklinde tasvir etmiştir. Lumumba, isyancıların kalplerinde yaşayan bir efsanedir ve onların damarlarında akan bir yaşam kaynağıdır. Bu efsane, isyancıların ülkesi üzerinde dalgalanan bir bayrak olarak kalacak ve zulme uğramış insanların hayatlarına güneş gibi ışık tutacaktır, diyor ki:

لن أنتزعك من أعماقي
ابق مكانك
ابق مكانك
لن تصدأ في تربة روعي
فتوهج في نار جروحي
اصبغ أعلام الثورة، يا سيف بلادي
انشر الأعلام الحرية، فوق بلادي
كن شمسا، فلقد ماتت هاتيك الشمس
ما عادت تسطع ملء عيون المضطهدين⁽¹²³⁾

Seni içimden çıkarmayacağım

Yerinde kal,

Yerinde kal,

Ruhumun toprağında paslanmazsın,

Acılarımda parılda,

Devrim bayraklarını boyayarak, ey vatanımın kılıcı,

Özgürlük bayraklarını dalgalandır, üstünde vatanımın,

Bir güneş ol, çünkü o eski güneş öldü,

Artık zulme uğramışların gözlerinde ışıdamıyor.

¹²³ el-Feytûrî, *Divan*, I/346.

Ahmed Ben Bella: Burada, Fransa'nın pençesinden kurtulmak için direniş gösteren Cezayirli lider Ahmed Ben Bella'dan¹²⁴ bahsediyor. Şüphesiz ki cesaretini ve yiğitliğini anlatıyor ama aynı zamanda hapisteki durumunu da dile getiriyor. Bağımsız Cezayir'in ilk cumhurbaşkanı oldu, ama savunma bakanı Huari Bumedin, ona karşı bir darbe yaptı. Hapiste, o da tıpkı direnişçi Cezayirli kadınlar gibi, tarihin kapısını çalıyor. Özgürlük için bir piramit inşa ediyor Şehitlerin kemiklerinden inşa ediliyor Bir neslin hikâyesini kayaya kazıyor Uyanan bir neslin, diriliş sabahı belirli bir tarihe işaret ediyor¹²⁵

سبع سنين، وأياديكم تطرق باب التاريخ
تبني هرمًا للحريه
تبنيه بعظام الشهداء
تنقش في الصخر حكاية جيل من امجاد
جيل يصحو، وصباح البعث على ميعاد
.....
يا بن بيلا
في سجنك أكبر أنت من السجان
أكبر من شعري
يا شعري هل تسمع دمدمة الطوفان
هل تسمع صرخة بن بيلا
صرخة حرّ خلف القضبان
سجنوه ... وضعوا الاغلال بكفيه
عصبوا عينيه خمس سنين
كي تنطفئ شمس الثورة (126)

"Yedi Yıl, Elleriniz Tarihin Kapısını Çalıyor"
Yedi yıl, elleriniz tarih kapısını çalıyor,
Özgürlük için bir piramit inşa ediyorsunuz,
Şehitlerin kemiklerinden inşa ediyorsunuz,
Bir kuşağın zafer hikayesini kayalara kazıyorsunuz,
Bir kuşak uyanıyor, yeniden diriliş sabahı zamanında.

¹²⁴ Cezayir'in bağımsızlığından sonra, 15 Ekim 1963 ile 19 Haziran 1965 tarihleri arasında ülkenin ilk cumhurbaşkanı oldu. Fransa'nın işgaline karşı ülkenin bağımsızlığı için mücadele etti.

¹²⁵ Cezayir Ulusal Mücahitler Örgütü Başkanı.

¹²⁶ el-Feytûrî, *Divan*, I/360.

.....

*Ey Ben Bella,
Hapsinde, gardiyanından büyüksün,
Şiirimden daha büyüksün,
Ey şiirim, tufanın gürültüsünü duyuyor musun?
Ben Bella'nın çılgılığını duyuyor musun?
Zincirlere vurulmuş bir özgür insanın çılgılığı,
Onu hapsedip, ellerine prangalar taktılar,
Beş yıl boyunca gözlerini bağladılar,
Devrimin güneşlerinin söndürebilmesi için.*

Filistin: el-Feytûrî, Arap ülkelerinin sosyal ve siyasi meselelerine ilgi duyan bir dünya vatandaşıdır. Şair, nerede olursa olsun mücadelenin sesi olmuştur. Şairin psikolojik durumuna etki eden önemli Arap ülkelerinin başında Filistin, Irak, Lübnan ve diğer Arap ülkeleri yer almaktadır. Filistin: Filistin meselesi, siyasi ve ideolojik emirlerden bağımsız olarak birçok şaire ilham vermiştir. ¹²⁷Sömürgeciliğin Filistin'i Yahudileştirmeye başladığı dönemde şairler, liderleri Filistin'in başına gelecek felaketler konusunda uyarmışlardır. Bu mesele, kaybettikleri onur ve ihtişamın sembolü haline gelmiştir. Yıllar geçse de Filistin meselesi, Arap milletinin bir numaralı meselesi olmaya devam etmiştir. Şairler ve yazarlar, Filistin meselesine karşı tepki göstermişlerdir. Bunlardan biri de el-Feytûrî'dir. O, bu konuyu şiirlerinde ele almış ve önemli bir bölümünü bu mesleğe ayırmıştır. el-Feytûrî, özgür düşünce ve onun savunusu noktasında, siyasi emirlerle bağlı olan hükümdarların yalanlarına karşı mücadelenin zirvesinde yer almıştır. Şiirinde bu meseleye olan duyarlılığını şu sözlerle ifade eder:

هذا المساء
كَأَنَّ ثَمَّةً مِنْ يُرْقَعُ غِيْمَةً مَثْقُوبَةً
هذا المساء
كَأَنَّ أَجْنَحَةً فِلَسْطِينِيَّةً الْأَلْوَانِ
تَزْلُقُ فِي الْهَوَاءِ
كَأَنَّ طِفْلاً حَامِلاً حَجْراً
يُرَاوِغُ قَاتِلاً مُتَرَبِّصاً (128)

*Bu akşam
Sanki delik bir bulutu yamayan biri var*

¹²⁷ el-Feytûrî, *Bütün Eserler*, s.130.

¹²⁸ el-Feytûrî, *Divan*, I/135.

***Bu akşam
Sanki Filistin renklerinde kanatlar
Havada süzülüyor
Sanki bir çocuk taşla
Pusuya yatan bir katille oyun oynuyor.***

Burada, el-Feytûrî'nin Irak halkının acısını Filistin halkının acısıyla kıyasladığı bir imgeler dizisi görüyoruz. Bu şiir, Filistin meselesine dair derin anlamlar ve güçlü imgeler taşıyan, halkın çektiği acıları vurgulayan bir parça olarak öne çıkıyor. Arap dünyasında etkili olan diğer ülkeler arasında Bağdat da bulunmaktadır. Şair Muhammed el-Feytûrî, Irak'ı kendi vatanı olarak görmekte ¹²⁹ ve sömürgeciliğin Irak topraklarını parçaladığı ve kan döktüğü zamanlarda bu durumdan oldukça etkilenmiştir. Şiirinde el-Feytûrî, Irak'ın yaşadığı zulüm ve baskıyı şu sözlerle aktarmaktadır:

وأكاد أحفر فوق جدران الخرائب والطلول
لم يتركوا لك ما تقول
لم يتركوا لك ما تقول (130)

***Ve yıkıntıların duvarlarına kazmayı neredeyse başladım
Sana söyleyecek bir şey bırakmadılar
Sana söyleyecek bir şey bırakmadılar.***

Burada şair, Bağdat'ın ne hale geldiğini ve yaşadığı yıkım ve tahribatı aktarmaktadır. Şair, Bağdat'ın başına gelenlere üzülererek, umutsuz bir halde gözlem yapmaktadır. Diğer şiirlerinde ise Bağdat'ı ve onun tarihi onurunu överek:

يأتي الشعر والشعراء
في زمن انشطار الضوء، يأتي الشعر والشعراء
شاخصة نواظرهم إلى بغداد
كعبتنا التي سجدت على عتباتها
شمس المجوس
سلمت يا ياقوتة المنصور
لكن المجوس الآخرين هناك (131)

¹²⁹ el-Feytûrî, *Bütün Eserler*, s.272.

¹³⁰ el-Feytûrî, *Divan*, 142.

¹³¹ el-Feytûrî, *Divan*, s. 140.

*Şiir ve şairler gelir
Işığın parçalanma zamanında, şiir ve şairler gelir
Gözleri Bağdat'a odaklanmış
Kabe'miz, onun kapısında secde etmiş
Güneşin ateşine
Selam olsun sana, Mansur'un yakutuna
Ama diğer maguslar orada...*

el-Feytûrî burada Bağdat'a kutsallık katmakta ve onu insanların ibadet ettiği bir Kâbe olarak görmekte; Filistin ve Irak halkları gibi, ulusal onur ve özgürlük mücadelesi veren halklar arasında ortak bir dayanışma vurgulamaktadır. Burada Filistin'in ulusal direnişine ve işgalciye karşı duruşuna vurgu yaparak, bu toprakların temizlenmesi için mücadele etmektedir. Taşları, sadece savaşta kullanılan bir araç olarak değil, direnişin sembolü olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, el-Feytûrî, ulusunu asla terk etmeyen ve direnen bir halkı tanımlarken, liderlerin ihanetine ve Arap uluslarının ve diğer İslam ülkelerinin iş birliğine dikkat çekmektedir. Filistin halkının direnişinin ilahi adaleti somutlaştırdığını ifade ederken şunları söyler:

ليس طفلاً، ذلك الخارجُ
من قُبعةِ الحاخام
من قوسِ الهزائم
ليس طفلاً وتمائم
إنَّه العدلُ الَّذِي يكبرُ في صمتِ الجرائمِ
إنَّه التَّاريخُ مسقوفاً بأزهارِ الجماجمِ
إنَّه روحُ فلسطينِ المُقاومِ
إنَّه الأرضُ التي لم تخنِ الأرضِ
وخانتها الطرابيشُ...
وخانتها العمائم... (132)

*O bir çocuk değil, o
Rabinin şapkasından çıkan
Yenilgilerin yayından
O bir çocuk değil ve tılsımlar değil
O, suçların sessizliğinde büyüyen adalet
O, kafataslarının çiçekleriyle örtülü tarih
O, direnişçi Filistin ruhu
O, toprağına ihanet etmeyen toprak*

¹³² el-Feytûrî, *Divan*, s. 56.

Ama sarıklar onu sattı...

Ve sarıklar onu sattı...

Cemile Buhayrad: Bu semboller arasında, Cezayirli Cemile Buhayrad, Arap dünyasında ve özellikle Cezayir'de devrimci mücadelelerin simgesi olmuştur. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinin en öncü figürlerinden biri olarak, isyanın ateşini yakmıştır. Fransa'nın güvenlik güçleri tarafından takip edilmiş, 1957'de tutuklanmış ve bir mahkeme tarafından işkenceye maruz kalmıştır. Fransa'nın tarafsızlığından uzak olan mahkemede, Fransız yargıç Bounar, onun için idam cezası vermiştir. Onun davası, dünya çapında öfke uyandırmış ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, onun idamının ertelenmesi ve daha sonra iptal edilmesi için müdahale etmiştir. Cemile Buhayred, birçok sinemacı, şair ve sanatçıya ilham vermiştir. Onun özgürlük ve onur mücadelesini yansıtan eserler oluşturulmuştur.

Onun için el-Feytûrî, şu dizeleri yazmıştır:

لن تسمع الجدران يا جميله
فالسجن مثل جبهة السجان
من حجر صخر، ومن صوان
وما الذي تصنع راحتان
نحيلتان: مستطيلتان
لامرأة صغيرة ... نحيله

لا تطرقي رأسك يا جميله
لا تخفضي جبهتك النبيله
خوف جنود الامبراطوريه
قفي بوجه العذاب
شامخة بالعذاب
لا تدعي نقيمتهم تقتلك
لا تدعي رحمتهم تغسلك
إنك قبر الامبراطوريه
إنك تمشين بأقدامك
فوق جلال الامبراطوريه (133)

Duvarları duymayacaklar, ey Cemile

Çünkü hapisteki durum, gardiyanın cephesi gibidir

Taş ve granitten

Ve iki ince avuç

¹³³ el-Feytûrî, *Divan*, I/304.

*Ne yapabilir?
Küçük bir kadın...*

*Başını eğme, ey Cemile
Alnını eğme, soylu
İmparatorluk askerlerinin korkusuyla
İşkencenin yüzüne karşı dimdik dur
İşkencenin şehre getirdiği onurlu bir duruşla
İntikamının seni öldürmesine izin verme
Merhametlerinin seni yıkamasına izin verme
Sen imparatorluğun mezarısın
Sen, imparatorluğun görkemi üzerine yürüyorsun.*

Cemile'nin, Cezayir devriminin başlangıcında ve ateşin kıvılcımında önemli bir rol oynadığını anlıyoruz. O, özgürlük ve ülkesinin onuru için mücadele eden bir Arap simgesi olmuştur. Kendini, ülkesinin onuru için feda etmiş ve hapsedilmiş, işkenceye uğramıştır. Ancak, kendi halkının gözünde, direnişin ilk ve öncü simgesi olarak kalmıştır.

Bağlılık ve Zencilik: el-Feytûrî, Sudan kökenli en önemli şairlerden biridir. İnsanlık konularına, özellikle Afrika'ya olan ilgisiyle öne çıkmıştır. Onun şiirlerinde, Afrika insanının sıkıntıları, ırk ve sömürüye karşı mücadelesi, en önemli konular arasında yer alır. Arapların da onun şiirlerinde özel bir yeri vardır. Bu, "Ey Bağdat, aşıklar sana gelir" şiirinde de görülebilir. el-Feytûrî, Filistin halkının ve Irak halkının yaşadığı sıkıntıları şiirlerinde dile getirmiştir. Özgürlük, bağımsızlık, baskılara karşı direniş ve vatan sevgisini yansıtmıştır. Feytûrî'nin birçok şiirinde insanlık meseleleri işlenmiştir. "Afrika'nın Şarkıları" (1955), "Afrika'dan Aşık" (1964), "Beni Hatırla, Ey Afrika" (1955), "Afrika'nın Acıları" (1966) gibi birçok eserinde insanlık meseleleri ele alınmıştır. Bu eserler, özgürlük mücadelesini, zulme karşı direnişi ve vatan sevgisini içermektedir. el- Feytûrî, birçok sembol kullanarak siyah Afrika'nın görüntüsünü tarif eder. O, "sel" metaforu aracılığıyla, siyah rengin kıtanın özünü simgelediğini ifade eder. Sel, toplumsal kaderin bir ifadesidir ve şairin üslubunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, şu sözlerle ifade eder:

كذلك عشت ألوف السنين
تخزين، فوق خطايا وثن...
إلى أن تسفل ضوء الصباح إليك
فمزقت عنك الكفن
وقمت كماردة تتلقى الضحى
وتحول مجرى الرياح

وتحفر تاريخها من جديد
على جبهة الشمس حفر الجراح!
فهل تسمعين أغاني الزنوج
تدوي مثقلة... بالحياة
وهل تبصرين وجوه العبيد
تفقه حول نعوش الطغاه! (134)

*Böylece binlerce yıl yaşadım
Bir putun günahlarının üstünde saklanarak...
Ta ki sabah ışığı sana süzüldü
Ve seni kefeninden kurtardı
Bir peri gibi uyanarak
Güneşin ışığını yakalayıp
Rüzgârın yönünü değiştirip
Tarihini yeniden kazıyıp
Güneşin altında yaralarını açarak!
Acaba zencilerin şarkılarını duyabiliyor musun?
Hayatla ağırlaşmış bir yankı gibi...
Ve kölelerin yüzlerini görebiliyor musun?
Tiranozların etrafında kahrkaha atanlar!*

el-Feytûrî, "Kara Sel" adını verdiği, kara rengin bu selle özdeşleştiği, onu ayırt eden ve sıradan bir sel olmadığına dair, bu yüzlerin sahibi olan beylerin eylemlerinin bir sonucu olarak bu durumu anlatan bir şiir yazdı. Ancak şair, umutla dolu. Zenciler bana geliyor, hayatla dolup taşarak, kölelerin yüzleri zalimlerin ruhları üzerinde gülüyor.¹³⁵ Bu, olayların öngörülmesi niteliğinde bir durum. Afrika, şairin ruhunu etkilemiştir çünkü o, siyah derili Sudanlıdır. Bu yüzden şiirlerinin çoğu Afrika ve siyah derili insanların yaşadığı ayrımcılığı, zulmü ve beyaz adamın siyah adam üzerindeki baskısını konu alır. Ayrıca, siyah rengin batı üzerindeki etkisi, yoksulluk, sömürü ve kölelik sembolü olarak kabul edilir. Bu durum, bu ülkeleri Afrika'yı işgal etmeye, zenginliklerini kontrol etmeye, çocuklarını öldürmeye, sürgün etmeye ve kaynaklarını talan etmeye yöneltti. İşte bu bağlamda şöyle der:

أكتب يا جبار الأحرار

¹³⁴ el-Feytûrî, *Divan*, I/93.

¹³⁵ Munif, Musa, *Muhammed el-Feytûrî*, s. 25-35.

أكتب باسم جلال الإنسان
باسم وجوه خلف القضبان
وجوه لم تعرفها بعد
باسم القتلى في كل مكان
المصلوبين على الجدران
المنسيين بلا أكفان

والأقدار الكهنوتية
أكلتها نار الحرية
ما أبقت منها غير دخان
فأكتب يا جبار الأحرار
أكتب عن فجر البشريه
عن آخر أيام الطغيان
في أرضي
في أفريقيا (136)

Yaz, ey acıların yüce yaratıcısı
İnsanlığın ululuğuyla yaz
Duvar da parmaklıkların arkasında kalan yüzler adına...
Henüz tanımadığımız yüzler
Her yerdeki ölümler adına
Çarmıha gerilenler
Kefensiz unutulmuşlar

Ve kehanetlerin kaderi
Özgürlük ateşi tarafından yutuldu
Geride sadece duman bıraktı

Yaz, ey acıların yüce yaratıcısı
İnsanlığın uyanışından yaz
Zulüm günlerinin sonunu
Ülkemde...
Afrika'da

¹³⁶ el-Feytûrî, *Divan*, I/367.

3.4.5 Kültürel İmgeler

Burada, Bişare el-Huri olarak bilinen Ahtal el-Sağır hakkında konuşuyoruz. "Aşk ve tutkular şairi" ve "gençlik ve güzellik şairi" olarak da adlandırılan Ahtal, onu şiirin prensi yapmıştır. Ona yaklaşmak istemiş, ancak şartlar bunu engellemiştir. Bu nedenle şöyle der:

يا أمير الشعر
والشعر رؤى نبوياتٍ عليهن لثامٌ
واقفٌ منك أنا في حضرةٍ
هي كالبحر اصطخابٌ وارتطام
كلما جئت كستني رهبة
فأنا صمت خجول ... واحتشام
أدنو منك ... والدرب ازدحامٌ
وتناءً عنك والشوق التحامٌ

مثلنا السفن الغريبات..
إذا الريح جدران على الأفق ضخامٌ
وتصايحنا ...
ولكن الرؤى انطفأت
وانهار في الصمت الكلام (137)

Ey Şiirin Prensi...

Şiir, üzerine örtülen bir peygamberlik vizyonudur

Senin huzurunda duruyorum,

Deniz gibi coşkulu ve çarpışan bir ortamda

Her geldiğimde bir korku kaplar beni

Ben utangaç bir sessizlik ve mahcubiyetim

Yanına yaklaşıyorum... yollar kalabalık

Senden uzak ve özlem kaynaşmış durumda

Gizli gemiler gibiyiz...

Rüzgâr, ufukta büyük duvarlar kurduğunda

Ve haykırırlarımız...

Ama vizyonlar sönmüş

Ve sessizlik içinde konuşma çökmüştür.

¹³⁷el-Feytûrî, *Divan*, I/620.

4.Bölüm

4.1 Sürrealizm

Bir edebi, sanatsal ve düşünsel akım olan sürrealizm, Avrupa’da ortaya çıkmış ve ardından Arap dünyasına yayılmıştır. Sürrealizm, gerçek hayattan kurtulmayı, bu gerçekliğin ötesinde ve daha güçlü bir etkinliğe sahip, daha geniş bir gerçeklik olduğunu iddia ederek istemiştir; bu da bilinçaltı ya da bilinçdışı gerçeğidir. Bu, insan ruhunun içinde bastırılmış bir dünyadır ve geleneksel gerçeklikten türetilmemiş yeni ilişkiler ve anlamlar girmeye çalışmaktadır. Sürrealizm, iki ana eksende oluşur: bilinçdışı dünyası ve rüyalar dünyası. Sigmund Freud’un psikoloji alanındaki fikirleri, bu akımın temelini oluşturmuştur. Sürrealizm, 1924 yılında André Breton’un önderliğinde Fransa’da bir bildiri ile ortaya çıkmıştır. Sürrealizm, dadaizmin de bir ürünü olup, I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan psikolojik ve düşünsel sıkıntının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu akımın önde gelen isimleri Salvador Dalí ve ressam-oyuncu Thornton’dur. Bazı yazar ve eleştirmenler, sürrealizmi “doğaüstü” olarak adlandırmışlardır; bu da “sürrealizm” teriminin kelime anlamıdır. Sürrealizm, romantik ve sembolist akımlara karşı isyan eden bir yönü temsil etmektedir.

4.2 Batı’daki Temsilcileri

Fransız bir eğilim olan sürrealizm, üç çaresiz yazarın edebiyatında kendini göstermiştir. Bu yazarlar, Fransızlar tarafından gerçek kurucular olarak kabul edilenlerdir: (Paul Éluard, 1895 doğumlu), (André Breton, 1899 doğumlu) ve (Louis Aragon, 1897 doğumlu)¹³⁸. Bu akım, I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan düşünsel ve psikolojik karmaşanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır; bu savaş, gençlerin değerler ve düşünsel mirasları karşısındaki güvenini sarsmıştır. Sonuç olarak, geçmiş nesillerin estetik, ahlak ve sosyal alanlarda kurduklarını yıkmaya çalışan isyankâr bir nesil ortaya çıkmıştır ve dini ve sosyal düzenlere itaat etmeyi reddetmişlerdir. Sürrealizm, "aklın ve mantığın, güzellik ve ahlak kurallarının kısıtlamalarından kurtulmuş bir düşünce akışı" ¹³⁹şeklinde tanımlanmaktadır. Bu akımın amacı, "bilinçaltında uyuyan duyguları açığa çıkarmak"¹⁴⁰, edebi imgeleri oluştururken ilhama teslim olmak, bilinçdışını kavramada hayal gücüne dayanmak, mantığı hesaba katmamaktır, çünkü mantık bu konuda yetersizdir" olarak özetlenebilir¹⁴¹. Sürrealizmin en önemli fikirleri arasında:

¹³⁸ Haface, *Modern Edebî Eleştiri Okulları*, II/43.

¹³⁹ Osman, Abdurrahman, *Edebiyat Görüşleri*, s.103.

¹⁴⁰ Cad, Hasan, *Eleştirinin Kenarında*, s. 148.

¹⁴¹ Mandur, Muhammed, *Edebiyat Akımları*, s.148-149.

1. Bilinçdışından çıkan ve aklın denetiminden uzak, kendiliğinden yazımın olması; çünkü buna göre bu yazım aktif ve iyidir.
2. Toplumda egemen olan inançları, dinleri ve ahlaki değerleri göz ardı etmek.
3. İnsanların hayatını değiştirmek ve mevcut topluma alternatif olarak devrimci bir toplumu şekillendirmek; bu, geleneksel dile karşı da bir devrim içerir.
4. Tuhaf, alışılmadık ve çelişkili olan her şeye odaklanmak; çünkü bu, varoluşu açıklar ve gerçeği temsil etmez.

4.3 Arap Dünyasındaki Temsilcileri

Sürrealizm, bazı Arap yazarların şiirlerinde kendini göstermiştir; bunlar arasında George Henin, Kamel Âmin, Kamel Zuhairi ve Adil Âmin bulunmaktadır. Sürrealizm, ilk olarak Mısır'da ortaya çıkmıştır; burada yazar George Henin, 1939 yılında Arap sürrealistlerinin bir derneğini “Sanat ve Özgürlük Derneği” adı altında kurmuştur. Bu dernek, sanat ve kültür özgürlüğünü savunma gereğini ve önceki edebi ve sanatsal akımlardan uzak durmayı önermiştir. George Henein’in sürrealizmi Arap edebiyatına taşımasındaki rolü, Avrupa’da babasıyla birlikte geçirdiği yaşam sürecidir; bu, ona Sorbonne Üniversitesi’nde eğitim alma fırsatı vermiş, Fransızca, İtalyanca ve İngilizceyi akıcı bir şekilde öğrenmesini sağlamıştır. Bu durum, ona Batı düşüncesini derinlemesine inceleme imkânı tanımış ve özellikle sürrealizmin ruhsal babası olarak kabul edilen André Breton ile dostluk ilişkileri kurmasını sağlamıştır. George Henein’in “Varoluşun Absürtlüğü” adlı bir şiir kitabı yayınlamıştır. Bu akımın köklerini şu şekilde özetleyebiliriz:¹⁴²

1. Şiir ve romanın görevi, bilinçaltında uykuda olan duyguları ve hisleri açığa çıkarmaktır.
2. Hayal gücü, somut nesnelerle düşünce arasında ilişki kurar; bilinçdışını kavramak ve onu edebi üretime yansıtmak yalnızca hayal gücü ile mümkündür.
3. Mantiğe itibar etmemek, çünkü mantık, hayalperest ruhlarda gizli arzular ve istekleri açığa çıkarmakta yetersizdir.¹⁴³ Sürrealizm ve soyutlama, güzel sanatların köklerine dayanan akımlar ya da okullar değildir.¹⁴⁴

¹⁴² Garib, Samir, *Arap Dünyasında Sürrealizm Hikâyesi*, Doha Dergisi, Kültür ve Sanat Bakanlığı, Katar, Sayı 9, 1984, s.109. Garib, Samir, *Arap Dünyasında Sürrealizm Hikâyesi*, Doha Dergisi, Kültür ve Sanat Bakanlığı, Katar, Sayı 9, 1984, s.109.

¹⁴³ Osman, Abdurrahman, *Eleştiri Yöntemleri ve Sorunları*, s.378.

¹⁴⁴ Hafece, *Karşılaştırmalı Edebiyat İncelemeleri*, II/43.

4.4 Şairin Şiirlerinde Sürrealizm İncelemesi

Buradan, sürrealizmin, el-Feytûrî'nin divanında birçok şiirde tekrar ettiğini görmekteyiz ve bu bağlamda el-Feytûrî, modern edebiyat içinde bu tür bir sanatın yaratıcısı olmuştur; bu tür, rüya ile gerçeklik, gariplik, şaşkınlık ve aşk arasında yer almaktadır. Görüyoruz ki burada, ifade etmek istediklerini anlatmak için imgeleri kullanıyor; bu imgeler, fikirler arasındaki zıtlık ve estetik dokunuşlarla oluşturulmuştur. Şöyle der:

يا بلاد الزنوج الحفاة العراه
سأتيك يوما ... كغاز جديد
يريد الغنى، ويريد الحياه

كذلك عشت ألوف السنين
تخزين، فوق خطايا وثن ...
إلى أن تسلل ضوء الصباح إليك
فمزقتُ عنك الكفن
وقمتِ كماردة تتلقى الضحى
وتحوّل مجرى الرّياح
وتحفر تاريخها من جديد
على جبهة الشمس حفر الجراح!
فهل تسمعين أغاني الزنوج
تدوي مثقلة ... بالحياة
وهل تبصرين وجوه العبيد
تقهقه حول نعوش الطغاه! (145)

*"Ey çıplak, yalın ayaklı siyahların ülkesi,
Bir gün gelecek, yeni bir fetihçi gibi geleceğim,
Zenginlik istiyorum, yaşam istiyorum."*

*Ayrıca, "Ben binlerce yıl yaşadım,
Bir puta karşı günahlarımda saklanmış...
Ta ki sabah ışığı sana sızdı,
Ve kefeni üzerimden yırttım,*

¹⁴⁵ el-Feytûrî, *Divan*, I/93.

*Ve sen, sabahı karşılayan bir peri gibi kalktın,
Ve rüzgârın akışını değiştirdin,
Ve tarihini yeniden kazıdın,
Güneşin altında yaralar açarak!"*

*"Siyahların şarkılarını duyar mısın,
Hayatla dolu yankılanıyor mu?
Ve kölelerin yüzlerini görebiliyor musun,
Tiranların tabutlarının etrafında gülümseyen?"*

Burada, Afrikalılar veya "siyahlar" olarak adlandırılan insanların yaşadığı ülkesinden bahsediyor; sabahın doğmasıyla, ülkenin sömürge putundan kurtulduğunu ve yeni tarihini, zafer ve kurtuluş tarihini yaşamaya başladığını ifade ediyor. Siyahların ağızlarından çıkan sevinç çığlıkları, halklarının hakkını çalan tiranlara karşı bir alay niteliği taşımaktadır. Ayrıca, mecazi imgeler, anlamı somut bir şekilde ileterek iki benliği bir araya getirir; biri diğerinin yerine geçer. Bu durum, görsel hayal gücünün alıcı üzerindeki etkisini öne çıkarır; böylece duygu ve duyular birleşir ve çağrışımla, yaşam varlıklarıyla empati kurarak zevk oluşur. Bu bağlamda, dil ile düşünce arasındaki yaratıcı etkinin ortaya çıktığı konulardan biri zaman ve mekandır; şöyle der:

غدا يمرُّ موكبُ الجوعِ بدرينا القدرِ
فاخضوضري يا سنواتِ القحطِ
وانزلْ يا مطرُ
أغرقْ حقولَ الأرضِ والقمحِ
وأغرقْ النهرَ
وامسحْ بكفكِ الرماديةِ أحزانَ الشجرِ
لا بدَّ أن تصبحَ يوماً غلةً الحصادِ لي
وتصبحَ السماءُ والأرضُ ومجرى الجدولِ
وتنتهي مجاعةُ الترابِ
والبشر! (146)

*"Yarın açlık alayımızdan geçecek,
O halde kuraklık yıllarım, yeşil ol!
Yağmur düş,
Pirincin ve buğdayın tarlalarını boğ!
Nehri boğ,*

¹⁴⁶el-Feytûrî, *Divan*, I/106.

Gri elinle ağaçların kederini sil!"

"Bir gün hasadım olmalı,

Ve gökyüzü, yer ve dere akışı,

Toprağın açlığı sona ermeli,

İnsanlar!"

Burada, yoksulluktan, açlıktan ve kuraklıktan bahsediyor; fakat aynı zamanda bu yoksulluk ve açlığı, ülkesine musallat olan beladan kurtuluş yolu olarak görmekte. Güneş doğmuş, toprak yeşermiş ve vadiler, gökyüzünden gelen bereketle akmaya başlamış; böylece açlık sona ermiş ve özgürleşmiştir. Ayrıca, ifadelerinde imgeleri kullanmaya devam ediyor ve zıtların oluşturduğu güzel bir atmosfer yaratarak şiirlerine müzikal bir hava katıyor; bu şiirlerinde iç dünyasını dile getiriyor. Şöyle diyor:

يَسْتَغْفِرُ الْبَحْرُ الرِّيحَ
يَشْحَذُ الرِّيحَ أَنْ تَهْبَّ
كُومَةُ الرَّمَادِ تَعْدُو
خَلْفَ حَفْنَةِ الدَّخَانِ
الثَّلَجُ وَالْحَرِيقُ تَوَافَانِ
يَعْلِقَانِ فِي سَقُوفِ مَائِمِي
أَيْقُونَةُ وَشَمْعَدَانِ
وَيَغْرَسَانِ فِي دَمِي
سَيْفًا وَصَوْلَجَانِ
جِرَاحُ سَالِفِ الزَّمَانِ
(147) أَشْعَلْتُ جِرَاحَ سَالِفِ الزَّمَانِ

Deniz, rüzgârlardan af diler,

Rüzgârların estirmesi için dilenir,

Küçük bir kül yığını koşuyor,

Bir avuç dumanın peşinden,

Kar ve ateş, ikiz gibidir,

Yas evlerimin tavanında asılı,

Bir ikon ve bir şamdan;

Ve kanımda,

Bir kılıç ve bir asay,

Geçmişin yaraları,

Geçmişin yaralarını ateşledi.

¹⁴⁷el-Feytûrî, *Divan*, I/475.

Burada, birçok karşıtlık kullanarak retorik imgeler oluşturduğunu görmekteyiz; bu bağlamda şöyle der:

لَكِنَّ الشَّمْسَ الْمَسْجُونَةَ
وَالرِّيحَ الْحَبْلَى الْمَلْعُونَةَ
مَا زَالَتْ مِثْلَ الطَّاحُونَةِ
تَجْرِي ... تَجْرِي حَوْلَ خِيَامِكَ
تَجْرِي مِنْ خَلْفِكَ وَأَمَامِكَ (148)

*Ama mahkûm güneş,
Ve lanetli hamile rüzgâr,
Hala değirmende gibi,
Senin çadırlarının etrafında akıyor,
Arkanızdan ve önünüzden akıyor.*

¹⁴⁸el-Feytûrî, *Divan*, I/320.

Sonuç

Bu çalışma, Muhammed el-Feytûrî'nin hayatını ve şiirinde önemli bir rol oynamış olan şiir okullarını ele almıştır. Bu okullar, onun tanıdığı Arap kültüründen farklıydı ve bu kültür üzerine şiir yolculuğunu inşa etti. Romantizmin etkisiyle aşkı ve sevgiyi ön plana çıkardığını görüyoruz; bu alanda ustalaşmış ve bunu ülkesinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanmıştır. Bu okul aracılığıyla, halkını sevgiye ve birbirine dönmeye davet etmiştir. Daha sonra, gerçekçiliğin etkisi altında kalmış ve gerçekliği tüm ayrıntılarıyla yansıtmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, el-Feytûrî, kendi halkının acılarını ve işgalciler tarafından sömürülmelerini tasvir etmek için gerçekçiliği kullanmıştır. Afrika'nın karanlık ve acımasız gerçeğini, beyazlarla siyahlar arasında yaşanan ayrımcılığı tarif etmiştir; bu nedenle, siyahlar üzerinde o sömürge uygulamaları nedeniyle bir lanet hüküm sürmüştür. Ardından, sembolist akımın etkisiyle, şairlere acılarını ifade etmek için daha fazla alan tanıyan bir yol bulmuş ve sembolizmi, tarif edemedikleri acımasız gerçeklikten kurtuluş aracı olarak kullanmışlardır. Bu nedenle, el-Feytûrî'nin şiirlerinde birçok sembol görmekteyiz; bunlardan biri "siyah" kelimesidir ki bu, kara kıtayı temsil eden bir mecazdır. Ayrıca, peygamberler ve hacılar gibi dini semboller, tarihi figürler (örneğin, el-Mütenebbi) ve siyasi semboller de yer almaktadır. Tüm bu semboller, şairin doğrudan ifade edemediği kişiliklerdir; bu yüzden sembol, onun aracı olmuştur. el-Feytûrî'nin şiirindeki devrimci kişilikler, günümüzde Arap dünyasını saran toplumsal gerçekler ve kaygılarla yakından ilişkilidir. el-Feytûrî'nin şiirlerinde öne çıkan önemli temalardan biri, vatan sevgisi ve özgürlüktür; adaletsizlik ve zorbalığa karşı mücadele ve direniş çağrısıdır. Şair, Nelson Mandela ve Selahaddin Eyyubi gibi devrimci figürleri kullanarak, özgürlük talep eden tüm halkların zihninde parlayan kişiliklere atıfta bulunmuştur. Ayrıca, sömürgecilik, kölelik ve kadın konusuna da değinmiştir. Ancak vatan meselesi, şiirlerinde daha fazla yer bulmuş; bu durum, yurt dışındaki yabancılaştırması ve vatanından uzak olmasının verdiği kaybolmuşluk, evsizlik ve acı hissiyle ilişkilidir; bu acı, onun rengi ve görünümü nedeniyle artan hassasiyetiyle bir araya gelmiştir. Yurt dışındaki yabancılaştırma ve sömürgeci baskıdan kaynaklanan içsel acılarını deneyimlemiştir. Dil açısından, şiirleri düzenli bir yapıya sahiptir; dil, yapısal inşada önemli bir rol oynamıştır. Kelimeleri, ulaşmak istediği amaca uygun olarak seçilmiştir; bu, onun genel Arap kültürü ve özelde dini kültürü üzerindeki bilgisini göstermektedir. Şiir dili ise sade ve akıcıdır; Arap dünyası ve Afrika kıtasını konu alarak yazdığı şiirlerinde bu kültür, yaşanan olaylara dair bilgi birikimini açığa çıkarmaktadır. İslam kültürü, onun tüm şiirlerinde ve divanlarında belirgin bir şekilde yer almış; Kur'an-ı

Kerim'in anlamları, şiirle iç içe geçmiştir. Ayrıca, metinlerinde ses müziğine de özen göstermiştir; ses oyunları, zıtlıklar ve tekrarlar gibi unsurlarla şiirlerini şekillendirmiştir. el-Feytûrî'nin şiiri hem geleneksel hem de modern unsurları harmanlayarak, her iki durumda da şiir cümlesinin doğruluğunu sağlamıştır. Sonuç olarak, el-Feytûrî, modern Arap edebiyatının gelişiminde önemli bir edebi ve düşünsel ağırlığa sahip bir şairdir. Kesinlikle, kara kıtanın bir dönemini en iyi temsil eden şairlerden biridir. Bu nedenle, o, milletin dertlerini sırtlayarak özgürleşme ve kurtuluş arayışında bir yolculuk yapmıştır.

Kaynakça

- Abbas, İhsan, *Modern Arap Şiir Yönelimleri*, Bilgin Yayınları, 4 Şubat 1978.
- Abbas, Murad Hasan, *Modern Arap Şiirinin Okul ve Teorileri Üzerine*, Kahire, Üniversite Bilgi Yayınları, 2003.
- Abd el-Daim, Saber, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, el-Aman Matbaası, Şubra, 1990.
- Abd el-Hamid, Ali Abd al-Rahman, *Edebî Eleştirinin Belirgin Nitelikleri*, Dar el-Kitab el-Hadith, Mısır, 2009.
- Abd el-Kerim, Muhammed Abd el-Mun'im, *Edebî Eleştirinin Sorunları Üzerine*, el-Aman Matbaası, Mısır, 1978.
- Abd el-Shafi, Mustafa Muhammed, *Modern ve Çağdaş Şiir Üzerine*, Dar el-Vefa, İskenderiye, Mısır, 1998.
- Abdo, Badawi, *Modern Sudan Şiiri*, Yüksek Sanatlar ve Edebiyat Konseyi, Kahire, 1969.
- Abu Haka, Ahmed, *Arap Şiirinde Taahhüt*, Dar el-Melain, Beyrut, 1. baskı, 1979.
- Adonis, **Sabit ve Değişken**, Dar el-Awda, Beyrut, 2. baskı, 3 cilt, 1979.
- Ahmed, Muhammed Fattuh, **Sembol ve Sembolik Şiir**, Dar el-Ma'arif, Mısır, 3. baskı, 1984.
- Ali, Marzuk, **Romantizm, Eleştirel Realizm ve Sosyalist Realizm: Sanatsal ve İdeolojik Temelleri**, Dar Al-Wafa, İskenderiye, 2004.
- Benis, Muhammed, *Modern Arap Şiiri*, Yapıları ve Çözümlemesi, Modernliği Sorgulama, Dar Toubkal, Kazablanka, 2. baskı, 2001.
- Biqai, İman, *Kaybolmuş ve Kendini Bulan Fitrî*, 1. baskı, Beyrut, 1994.
- Brnrandersel, *Batının Bilgeliği*, Modern ve Çağdaş Felsefe, Cilt 2, çev. Fuad Zekeriya, Bilgin Yayınları, Aralık 1938.
- Ebu Madi, İlya, *Divan*, Kuveyt Millî Kütüphanesi, Kuveyt, 2008.
- el-Amiri, Lubayd bin Rabia, *Divan*, Dar Sadir, Beyrut, 1993.
- el-Cahiz, *el-Beyan ve't- Tebyîn*, yayıncı, Dar ve Kütüphane el-Hilal, Beyrut, 1423 H.
- el-Ceyusi, Selma Hadra, *Modern Arap Şiirindeki Eğilimler ve Hareketler*, çev. Abdul Wahid Lulu, Arap Birliği Çalışmaları Merkezi, Beyrut, Lübnan, 2. baskı.
- el-Dasuki, Abdul Aziz, *Apollo Grubu ve Modern Şiire Etkisi*, Mısır Genel Yayın Kurumu, 1971.
- el-Esved, Seyyid Hafız, *Sembolik Antropoloji* (Kültürün Anlaşılması ve Yorumu Üzerine Modern Yönelimler Üzerine Kıyaslama Çalışması), Menâşet el-Ma'arif, İskenderiye, 2002.
- el-Hac, Nesibe Muhammed İmam, *Fitrî'nin Şiirsel Deneyimi*, Analitik Bir Çalışma, Arap Dili ve Edebiyatı Yüksek Lisans Tezi, Cemadi el-Sani 1433 H / 2012.
- el-Ma'arri, Ebu'l-Ala, *Sakt Al-Zand*, Şakir Shuqir tarafından düzenlenmiştir, Basım Evi: Edebiyat Matbaası, Beyrut, 1884.
- el-Mesrati, Ali Mustafa, *(Dolaşan Darwish İçin Ağut*, Dar El-Mesrati, Trablus, Libya, 1969.
- el-Nuahi, Muhammed, *Sudan'daki Şiirsel Eğilimler*, Arap Birliği, Yüksek Arap Çalışmaları Enstitüsü - Kahire, 1957.
- el-Rubayi, Mahmud, *Şiiri Eleştirmek*, Dar el-Gharib, Kahire, 2001.
- el-Şabbi, Ebu Kasım, *Divan*, tanıtan ve yorumlayan Ahmed Hasan Başg, Muhammad Ali Beydoun Yayınları, Bilimsel Yayınlar, Beyrut – Lübnan, 1994.

- el-Sahraati, Mustafa Abdul Latif, *Doğa Edebiyatı*, el-Tanafo Matbaası, İskenderiye, 1937.
- el-Sheti, Abdul Fattah Abdul Muhsin, *Muhammed Fitrî'nin Şiiri: İçerik ve Sanat*, Dar Quba, Kahire, baskı yılı: Belirtilmemiştir.
- el-Sıddik, Abdul Hadi, *Modern Sudan Şiir Yönelimleri*, II. Dünya Savaşı Sonrası, El-Hartum Matbaası, 1. baskı, 1995.
- el-Sıddik, Abdul Hadi, *Sudan Şiirinin Temelleri*, 1. baskı, Ulusal Sanat ve Edebiyat Konseyi, 1973.
- el-Thaalibi, Ebu Mansur, *Dil Bilgisi ve Arapçanın Sırları*, derleyen Abdul Razzak el-Mahdi, yayıncı, Arap Mirasını Yeniden Canlandırma, 2002.
- el-Wahhab, Ahmed Abd, *Nübüvvet ve Peygamberler: Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamda*, Wahba Kütüphanesi, 1. Baskı, 1979.
- el-Zemakhşeri, *Esas el-Belağa*, derleyen Muhammed Basıl el-Ayoun es-Sud, 1. baskı, İlmi Yayıncı, Beyrut, 1998.
- Fadil, Cihad, *Modern Şiir Üzerine Sorunlar*, Dar Al-Shorouk, Beyrut, 1. Baskı, 1984.
- Fadl, Salah, *Sanatsal Yaratımda Realizm Metodolojisi*, Dar Al-Maarif, 2. Baskı, 1980.
- Fadl, Salah, *Şiirsel Söylemin Nitelikleri*, 1. Baskı, Quba Yayıncılık, 1998.
- Fattah, Hasan, *Modern Arap Şiirinde Çağdaşlık Özellikleri*, Genel Yayın Yönetimi, Kahire, 1997.
- Fattuh, Ahmed, *Çağdaş Şiirde Sembol ve Sembollük*, 3. Baskı, Dar Al-Maarif, Kahire, 1984.
- Fıtorî, Muhammed, *Gözlem Şahidi Şiirleri*, Dar Al-Awda, Beyrut, 1973.
- Fıtorî, Muhammed, *Tam Şiirsel Eserler*, Cilt 1, 4. Baskı, 1998.
- Fıtorî, Şair, *Duygu ve Vatanseverlik*, Dar Al-Fikr Lubnani, 1985.
- Hacer, Asi, *İlyâ Abu Madi'nin Divanı Üzerine Açıklamalar*, Dar el-Fikr el-Arabi, Kahire, 1999.
- Hafaci, Muhammed Abdu'l-Mun'im, *Modern Arap Edebiyatı ve Okulları Üzerine İncelemeler*, Dar el-Cil, Lübnan, 1412 H, 1992, el-Azhari Matbaası, Kahire, 1974.
- Hamdan, Amîye, *Lübnan Şiirinde Sembolik ve Romantik*, 1. baskı, Dar el-Raşid, Bağdat, 1981.
- Hasan, Muhammed Rüştü, *Mısır Hikâyesinin Gelişiminde Şiirin Etkisi*, Mısır Genel Yayın Kurumu, 1974.
- Helal, Muhammed Ghanimi, *Karşılaştırmalı Edebiyat*, Nahda Mısır Yayınları, Mısır, 9. Baskı, 2008.
- Helal, Muhammed Ghanimi, *Modern Edebi Eleştiri*, Dar Al-Awda, Beyrut, 1987.
- Helal, Muhammed Ghanimi, *Uygulamalı ve Karşılaştırmalı Eleştiri Üzerine*, Nahda Mısır, 1900.
- İbn Manzur, *Lisân al-Arab*, Dar Sader, Beyrut, Lübnan, 1. Baskı, 2000.
- İbrahim, Hafız, *Divan*, Genel Yayın, Kahire, 1980.
- İsmail, İzzüddin, *Arap Eleştirisindeki Estetik Temeller*, Dar el-Fikr el-Arabi, 1974.
- İsmail, İzzüddin, *Edebiyat ve Sanatları*, yayıncı, Dar el-Fikr el-Arabi, Kahire, 2013.
- Jad Hasan, Hasan, *Modern Edebi Eleştiri Üzerine Notlar*, Dar el-Muallem, 1978.
- Khafaji, Muhammed Abdu'l-Mun'im, *Modern Edebi Eleştiri Okulları*, Dar el-Mısriyya el-Lübnaniyya, 1. baskı, 1416 H, 1995.

- Kılani, Falah Nasif Al-Hajjiyah, *Arap Şiiri Üzerine Kısa Bir İnceleme*, Dar Dijla, Amman, 2016.
- Mekki, Tahir Ahmed, *Modern Arap Şiiri*, Basım Evi: Dar Al-Maarif, Kahire, 2. Baskı, 1983.
- Mandour, Muhammed, *Edebiyat ve Akımları*, Nahda Mısır Yayınları, Kahire, 2006.
- Mandour, Muhammed, *Edebiyat ve Eleştiri Üzerine*, Nahda Mısır, Kahire, 1977.
- Mandour, Muhammed, *Edebiyat ve Sanatları*, Nahda Mısır, Kahire, 1980.
- Mansour, Sa'id Huseyin, *Halil Mutran'ın Şiirinde Yenilik*, Mısır Genel Yayın Yönetimi, 2. Baskı, 1977.
- Marwa, Hüseyin, *Realizm Metodu Üzerine Çalışmalar*, 3. Baskı, Dar Al-Farabi, Beyrut, 1986.
- Muhammed, Hüseyin Ali, *Modern Arap Edebiyatı: Vizyon ve Şekil*, Yayın Evi, Raşid Kütüphanesi, 1423 H.
- Murtad, Abdul Melik, *Edebi Metin Teorisi*, Maukef Dergisi, Sayı 201, s. 56, 1988.
- Musa, Munif, *Muhammed Fitorî: Duygu, Vatanseverlik ve Aşk Şairi*, Dar Al-Fikr Lubnani, 1985.
- Mustafa Nasif, *Edebi Görüntü*, Dar el-Endülüs Yayıncılık, (Yıl, Ay, Baskı belirtilmemiş).
- Osman, Nagham Asım, *Romantizm: Terim, Tarihi ve Düşünsel Akımları Üzerine Bir Araştırma*, İslami Stratejik Çalışmalar Merkezi, Kutsal Abbasî Tekkesi, 1. Baskı, 2017.
- Othman, Abdul Rahman, *Eleştiri Yöntemleri ve Sorunları*, yayıncı, Orta Doğu Kültür ve İletişim, 1975, 1972.
- Owaine, Ahmed, *Modern Arap Şiirinde Romantik Doğa*, Sa'id Huseyin Mansur'un önsözüyle, Dar Al-Wafa, İskenderiye.
- Ruiz, Daniel, *İsa'nın Zamanı*, çev. Habib Pasha al-Bulisi, Arap Yayınları, Lübnan, Yıl: Belirtilmemiş.
- Shawqi, Ahmed, *Şukriyat*, yayıncı, Hindawi Vakfı, Kahire, Cilt 4, 2012.
- Wadi, Taha, *Çağdaş Şiirin Estetiği*, Dar Toubara, Kahire - Mısır, 1. Baskı, 2000.
- Yaşar, Muhammed, *Sufî Söylemin Şiirselliği: İbn Al-Farid'in Şarap Sembolü*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Rabat, Fes, 2003.
- Zayed, Ali Ashri, *Modern Arap Şiirinde Karakterlerin Çağrılması ve Bağlantılar*, Dar el-Fikr el-Arabi, Kahire, 1997.

Edebi Dergiler:

- Samir Gharib, *Sürrealizm Hikayesi: Arap Dünyasında*, Doha Dergisi, Kültür ve Sanat Bakanlığı, Katar, Sayı 9, 1 Eylül 1984.
- el-Melaike, Nazik, *Şair ve Dil*, Beyrut Edebiyat Dergisi, Sayı (10), Ekim 1971.

Web Siteleri:

<https://ar.wikipedia.org/wiki>

